

Jerzy Okoński

Kafle z badań archeologicznych pałacu w Zawadzie, gm. Dębica

1. WPROWADZENIE

Jedną z istotnych kategorii zabytków, uzyskanych w trakcie badań archeologicznych ruin pałacu Ligęzów i Raczyńskich w Zawadzie k/Dębicy¹ stanowią kafle piecowe. Typologicznie materiał jest jednorodny, obejmując wyłącznie kafle płytowe. Są to okazy, które posiadały powierzchnie czołowe (lica) w postaci pełnej, zdobionej płytki oraz zakończoną otworem komorę ogrzewczą. Cechą charakterystyczną kafli płytowych jest bardzo silne zróżnicowanie kształtów komór ogrzewczych oraz otworów, którymi były one zakończone. Zróżnicowanie tych właśnie elementów może być podstawą do wyróżnienia rozmaitych typów kafli płytowych. Wśród materiałów z Zawady występują wyłącznie okazy o komorach ramowych, utworzonych przez kilkucentymetrowej długości kołnierze².

Inwentarz kafli wykonany został w formie kart opisu analitycznego cech morfologiczno-technologicznych. Sama metoda została omówiona w innym artykule³. Opracowany w formie kart opisu analitycznego cech zbiór kafli z badań wykopaliskowych ruin pałacu w Zawadzie⁴ obejmuje łącznie 1585 fragmentów, w tym 1506 wykonanych z gliny żelazistej („ceglaste”) i 79 z gliny kaolinitowej („białe”). Oprócz kafli w ścisłym tego słowa znaczeniu występują także elementy ozdobne nie będące w dosłownym rozumieniu terminu kaflami, a służące urozmaiceniu kształtu bryły pieca, spełniające funkcję ozdobną lub konstrukcyjną. Rolę taką spełniały m.in. wałki plastyczne (11 fragmentów „ceglastych”) i zwieńczenia (16 fragmentów „ceglastych” i 1 „biały”). Łączna liczebność zbioru obejmuje 1613 fragmentów. W liczbie tej mieści się całość materiałów ceramicznych, pochodzących z dawnych pieców (kafle, elementy zdobnicze lub konstrukcyjne, fragmenty kołnierzy).

Wykonany w formie kart opisu analitycznego cech morfologiczno-technologicznych inwentarz kafli był podstawą do analizy zbioru. Stawiane przed nią cele zgrupować można w dwa zasadnicze kompleksy zagadnień:

1. Pierwszym etapem analizy jest identyfikacja i określe-

nie ornamentów zdobiących lica kafli oraz podanie charakterystyki kafli zdobionych identycznymi ornamentami.

2. Etap drugi obejmować winien w miarę pełną charakterystykę cech morfologiczno-technologicznych kafli z określeniem wielkości cech metrycznych oraz udziału wariantów cech jakościowych w obrębie wyróżnionych grup.

Pierwszy etap analizy cech prowadzony będzie według kolejnych, oznaczonych liczbami i zilustrowanych wyróżnionych motywów dekoracyjnych w ramach kolejnych grup kompozycji masy ceramicznej. Poza charakterystyką motywów dekoracyjnych dokonana zostanie również analiza cech technologicznych i technicznych kafli zdobionych poszczególnymi motywami (określenie wymiarów, kształtów komór ogrzewczych i otworów, sposobów połączeń kołnierzy z licami, kształtów krawędzi kołnierzy i ich profili, sposobów wykańczania lic, np. przez pokrywanie ich pobiałą lub warstwą szlamowanej glinki, wyróżnienie wariantów kolorystycznych czy identyfikacja śladów zabiegów wytwórczych itp.). Ta pierwsza część analizy prowadzona będzie według kolejnych numerów motywów dekoracyjnych uporządkowanych i zestawionych w grupy kompozycji masy ceramicznej. Równoległe z dążeniem do wyróżnienia maksymalnej ilości motywów dekoracyjnych podjęto bowiem próbę znalezienia systemu wzajemnych powiązań między różnie zdobionymi kaflami. Nadrzędnym celem takich prac jest próba połączenia kafli w grupy odpowiadające asortymentowi wyrobów różnych warsztatów garncarskich. Takie bowiem postawienie problemu stanowi optymalne rozwiązanie analizy z punktu widzenia dziejów rzemiosła garncarskiego. Stwarza również bardzo dogodny punkt wyjścia do historycznej interpretacji obserwowanych w materiale zmian cech. Kryteria łączenia kafli różnych jednostek taksonomicznych i zdobionych różnymi motywami w grupy, zgodnie z założeniem reprezentujące poszczególne warsztaty garncarskie, były dwojakie. Zasadnicze stanowiła w wyniku analizy identyczność lub silna zbieżność cech technologicznych i technicznych, związa-

nych z wyrobem kafli. Podstawowych w tym zakresie informacji dostarczyły wyniki prac nad wyróżnieniem grup kompozycji masy ceramicznej. Grupy te reprezentują wprost poszczególne warsztaty, stosujące konsekwentnie odmienne receptury przygotowywania surowca, posługujące się określoną pod względem ilości i charakteru domieszką schudzającą oraz posiadające konkretny zespół technik wyrobu kafli. Czynnikiem wtórnym wobec wymienionych wyżej zasadniczych, była również obserwacja sposobów traktowania powierzchni czołowych gotowych wyrobów. Drugim kryterium był kompleks zagadnień związanych z dekoracją. Chodziło o podobieństwo stylistyczne ornamentów, o zbieżność lub nawet identyczność stosowanych polew (barwa zanieczyszczeń, możliwa do oceny struktura i jakość), o uzupełnianie się rozmaitych odmian, wchodzących pierwotnie w skład zamkniętej całości funkcjonalnej i artystycznej, jaką tworzył piec. Prace na tym etapie analizy materiału przebiegały dwutorowo. Z jednej strony chodziło o wyróżnienie grup kafli, odpowiadających asortymentowi wyrobów poszczególnych warsztatów, z drugiej — o połączenie w serie kafli wchodzących pierwotnie w skład poszczególnych pieców. W tych ostatnich działaniach szczególnie istotna rola przypadła zbieżności cech stylistycznych, ich uzupełnianiu się w ramach zamkniętej całości w tym wypadku artystycznej.

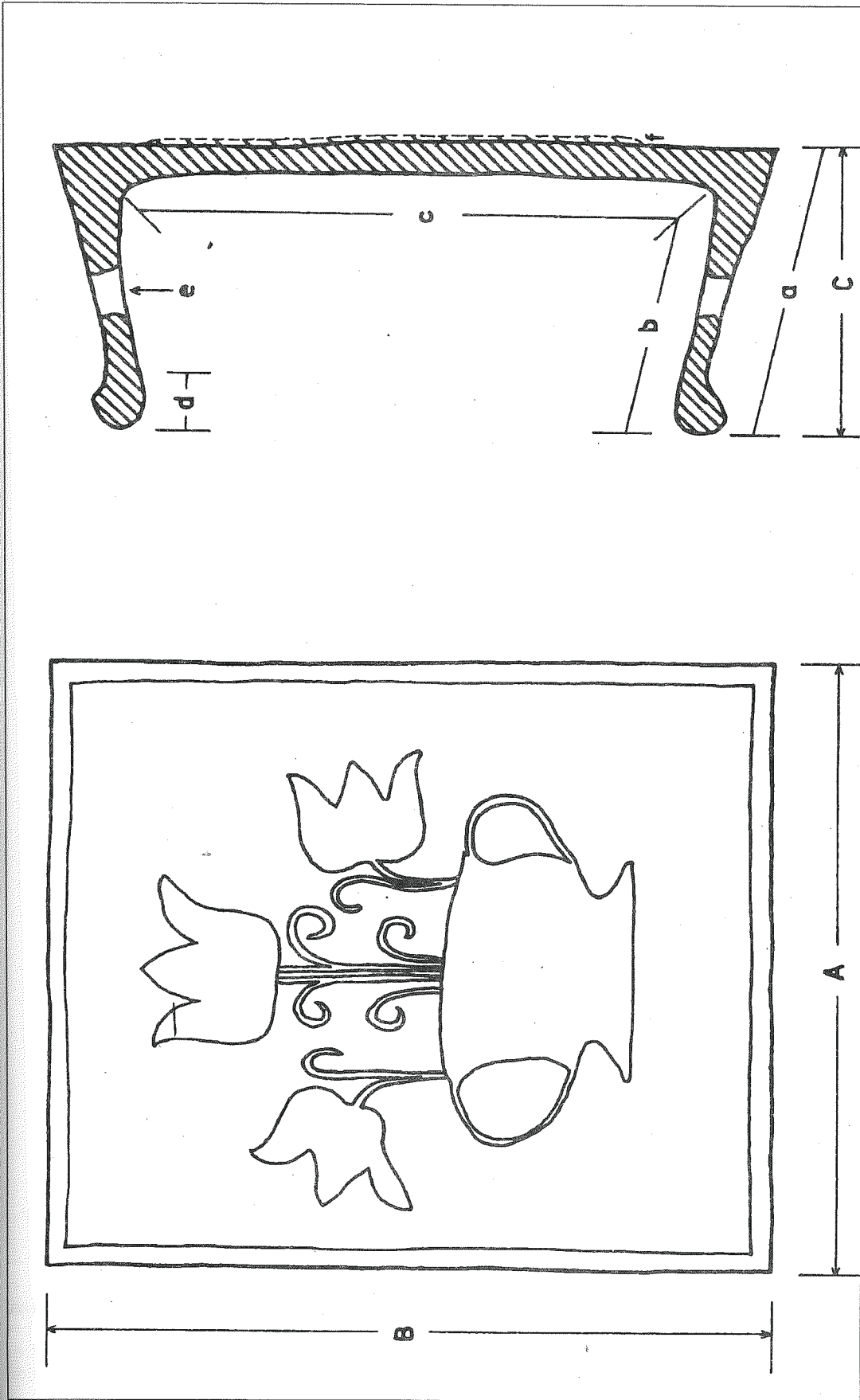
Etap drugi analizy obejmuje charakterystykę wyróżnionych grup kafli (wyrobów o identycznych cechach kompozycji masy ceramicznej). W układzie opracowania ta część znajduje się bezpośrednio po charakterystyce i ustaleniu chronologii poszczególnych motywów, należących do kolejnych grup. W przypadku grup reprezentowanych przez nieliczne ułamki podano zbiorcze zestawienie zarejestrowanych cech, w odniesieniu do takich, które obejmują liczne, zróżnicowane chronologicznie kafle, wyróżniono zespoły, a tam, gdzie było to możliwe — serie. Te dwa pojęcia („zespół” oraz „serie”) wymagają w tym miejscu sprecyzowania. Mianem „zespołu” określam w trakcie analizy kafle współczesne sobie w ramach grupy o szerokich ramach chronologicznych. Są to więc materiały należące do jednej grupy kompozycji masy ceramicznej, wąsko w jej ramach datowane. Niższą jeszcze jednostką są „serie”, obejmujące kafle wchodzące w skład poszczególnych pieców. Wyróżnienie w ramach grup lub zespołów serii jest uwieńczeniem procesu analizy, gdyż prowadzi wprost do zestawienia kafli w skład pieców, a więc zamkniętych całości funkcjonalności rekonstrukcji pieców, funkcjonujących w pałacu w Zawadzie w poszczególnych etapach jego dziejów.

2. TERMINOLOGIA

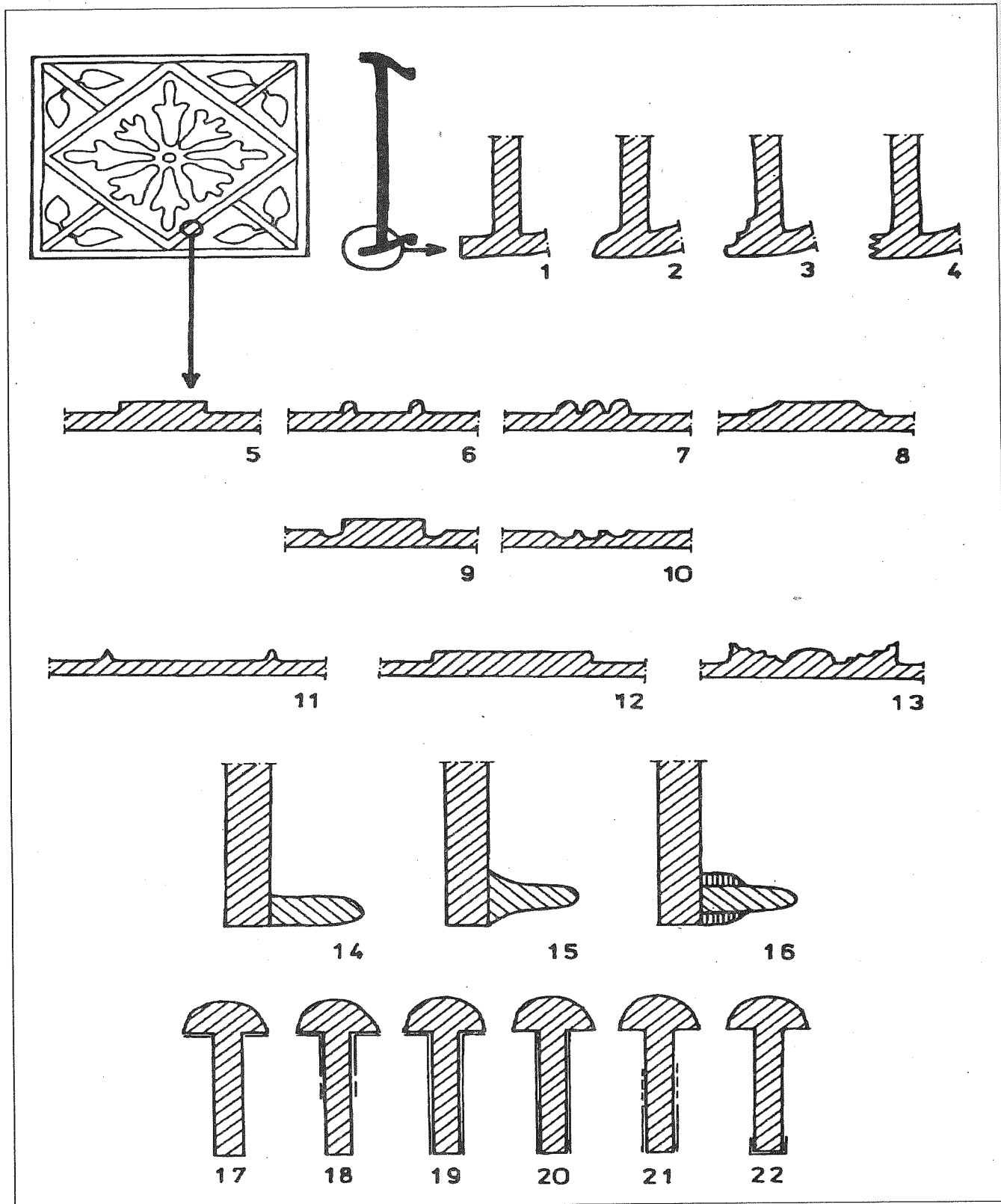
Celem maksymalnego zobiektywizowania opisu prezentowanych materiałów wydaje się koniecznym wprowadzenie rozdziału, poświęconego objaśnieniu stosowanych terminów. Pomiarów kafli dokonowano zgodnie z zasadami przedstawionymi na tablicy I, po ustawieniu kafla lub fragmentu zgodnie z pierwotną orientacją w ścianie pieca. Na tablicy 1 znajdują się także określenia poszczególnych części kafla. Część kafla posiada boki lica ograniczone krawędziami. Można wśród nich wyróżnić na

podstawie przekroju krawędzie: płaskie (tabl. II, 1), w kształcie ćwierćwałka (tabl. II, 2), rozwinięte (tabl. II, 3) oraz profilowane (tabl. II, 4). Lica kafli podzielone są na strefy dekoracyjne taśmami. Terminem tym określam wydobyte reliefem różnej szerokości pasma proste lub łukowate, rozgraniczające w ornamentach o układzie głównie kontynuacyjnym strefy wypełnione poszczególnymi częściami dekoracji. Taśma może być: płaska (tabl. II, 5), ograniczona wypukłymi półwałkami (tabl. II, 6), utworzona z trzech wypukłych półwałków (tabl. II, 7), profilowana (tabl. II, 8), otoczona pojedynczymi kanelurami (tabl. II, 9), utworzona z trzech żłobków (tabl. II, 10). Zdecydowanie najliczniejsza grupa kafli zdobiona jest rozmaitymi wątkami, wykonanymi techniką reliefu. Mianem reliefu konturowego określam taki, w którym poszczególne elementy dekoracji wydobyte są przez podniesienie wyłącznie krawędzi przedstawienia (schemat na tabl. II, 11). Jako relief płaszczynowy uznawany jest taki, który posiada całe przedstawienie podniesione nad poziom lica w równym stopniu (tabl. II, 12). Przeważająca część kafli zdobiona jest wątkami wykonanymi w reliefie plastycznym (schemat na tabl. II, 13). Kafle z pałacu w Zawadzie reprezentują wyjątki okazy płytowe ramowe, tj. takie, których komorę ogrzewczą tworzy kilkucentymetrowej długości kołnierze⁵. Komory ogrzewcze zakończone są otworami czworokątnymi (tabl. III, 1) lub owalnymi (kolistymi, tabl. III, 2). Wśród kafli ramowych wyróżnić można dwa podtypy: komory pierwszego z nich rozpoczynają się przy brzegu lica (tabl. III, 1—2), natomiast komory podtypu drugiego umieszczone są w pewnej odległości od brzegu lica, nadając im charakterystyczny profil (tabl. III, 3). Komory ogrzewcze kafli posiadają profile: prosty (tabl. III, 4), wklęsły (tabl. III, 5), wypukły (tabl. III, 6) lub wyodrębniony (tabl. III, 7). Kołnierze doklejone są do lic prostymi (tabl. III, 8) lub pogrubionymi (tabl. III, 9) początkami. Wyjątkowo tylko kołnierze doklejone są do bocznych powierzchni brzegów lic (tabl. III, 10) lub posiadają specyficzne połączenie obu elementów (tabl. III, 11). Najliczniejsza grupa kafli posiada miejsca sklejenia kołnierza z licem wzmocnione podklejonymi od strony wnętrza komory glinowymi wałkami (tabl. III, 12). Kołnierze zakończone są zróżnicowanymi pod względem kształtu krawędziami. Wśród materiałów z pałacu w Zawadzie wyróżniono osiem zasadniczych typów krawędzi kołnierzy (komór ogrzewczych). Są to: typ 1 — krawędź prosta (tabl. III, 13), typ 2 — krawędź jednostronnie pogrubiona, górna powierzchnia krawędzi prosta (tabl. III, 14), typ 3 — krawędź obustronnie pogrubiona, górna powierzchnia prosta (tabl. III, 15), typ 4 — krawędź o dwu podniesionych żeberkach (tabl. III, 16), typ 5 — krawędź z wrębem od wewnątrz⁶ (tabl. III, 17), typ 6 — krawędź jednostronnie na zewnątrz wywnięta (tabl. III, 18), typ 7 — krawędź jednostronnie pogrubiona, górna powierzchnia łukowato wygięta (tabl. III, 19) oraz typ 8 — krawędź scieniona (tabl. III, 20). W kołnierzach niektórych kafli zachowały się otwory (tzw. otwory na druty). Mogą one mieć układ poziomy (tabl. III, 21) lub pionowy (tabl. III, 22). Na kaflach występują liczne i zróżnicowane ślady po odciskach palców. Rejestracja tych śladów pozwala na stwierdzenie

1),
 bl. II,
 one są
 eślam
 e lub
 ładzie
 gólny-
 bl. II,
 utwo-
 rofilo-
 urami
 , 10).
 at roz-
 ianem
 a po-
 odnie-
 at na
 y jest
 e nad
 Prze-
 anymi
 Kafle
 ytowe
 zy kil-
 zewcze
 1) lub
 owych
 z nich
 nato-
 ewnej
 tyczny
 siadają
 ypukły
 nierze
 biony-
 nierze
 (tabl.
 u ele-
 posiada
 dklejo-
 i (tabl.
 ni pod
 eriałów
 niczych
 Są to:
 rawędź
 rawędzi
 nie po-
 5), typ
 bl. III,
 bl. III,
 wywi-
 nie po-
 abl. III,
 (II, 20).
 otwory
 oziomy
 kablach
 ciskach
 erdzenie

Tabl. I. Zasady pomiarów i określenia części kafła.
 A — szerokość, B — wysokość, C — głębokość: a — ZPK, b — WPK, c — WPL, d — krawędź kotnierza, e — otwór na druty, f — dekoracja reliefowa lic
 Taf. I. Messregeln und Bezeichnungen der Kachelteile.
 A — Breite, B — Höhe, C — Tiefe: a — ZPK, b — WPK, c — WPL, d — Kragenrand, e — Drathloch, f — Reliefhauptverzierung.

Tabl. II. Schematyczne ilustracje stosowanych terminów.

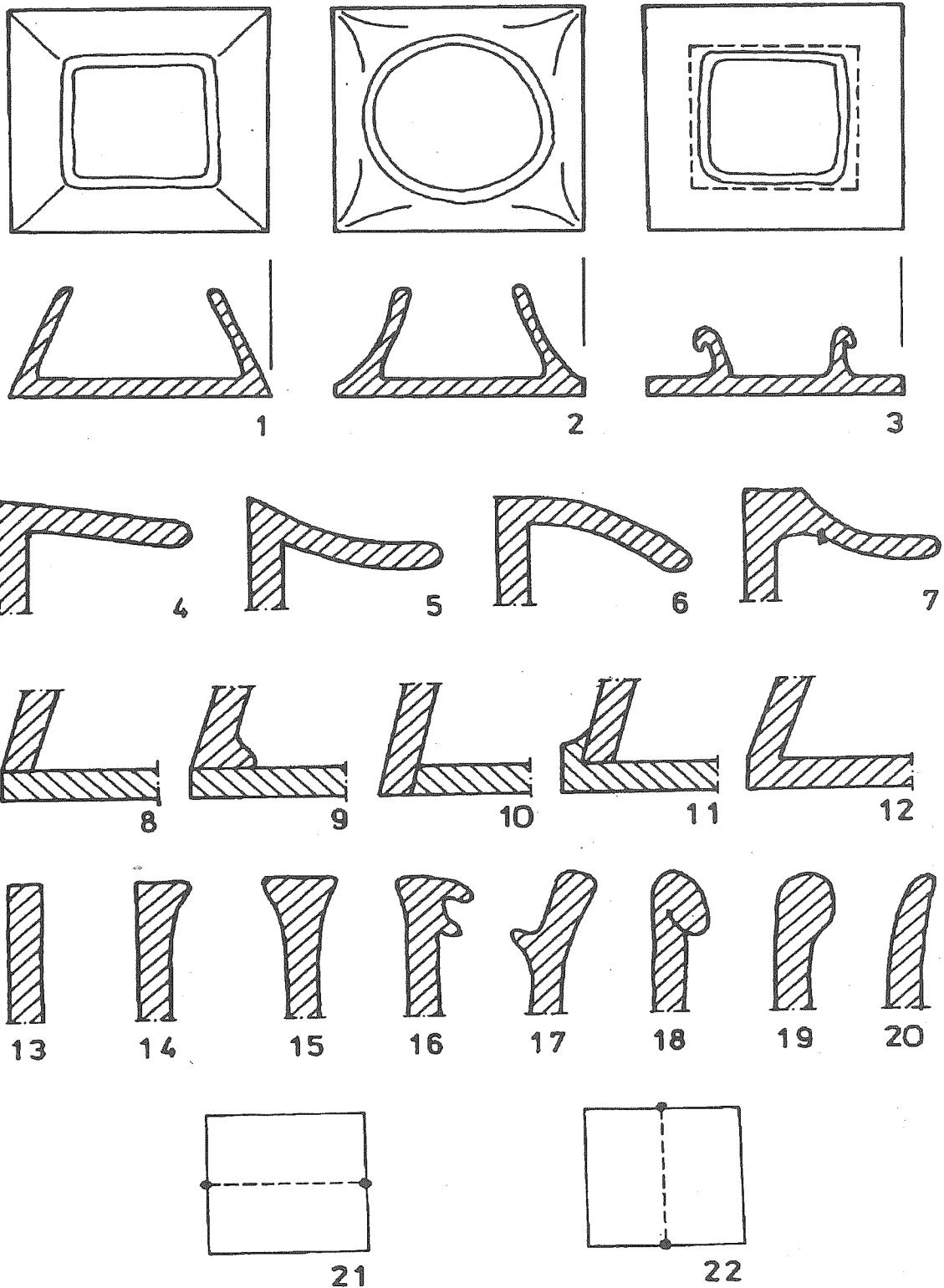
1—4: typy krawędzi, 5—10: przekroje taśm, 11, 12, 13: rodzaje reliefu, 14, 15, 16: sposoby połączeń uchwytów z licami zwieńczeń, 17—22: zasięgi pobiałej, polewy, okopceń i gliny na wałkach plastycznych (przekroje poprzeczne).
Szczegółowe objaśnienia w tekście (rozdział 2).

Taf. II. Schematische Illustrierung der gebrauchten Termini.

1—4: Randtypen, 5—10: Banddurchschnitte, 11, 12, 13: Reliefsarten, 14, 15, 16: Verbindungsweisen der Griffen mit den Bekrönungshauptern, 17—22: Reichweite von Überzug, Schmelz, Verräucherung und Lehm auf plastischen Walzen (Grundriss). Genauere Erklärungen im Text (Kapitel 2).

Tabl.
1—3:
kraw
Szcz

Taf.
1—3:
Häup

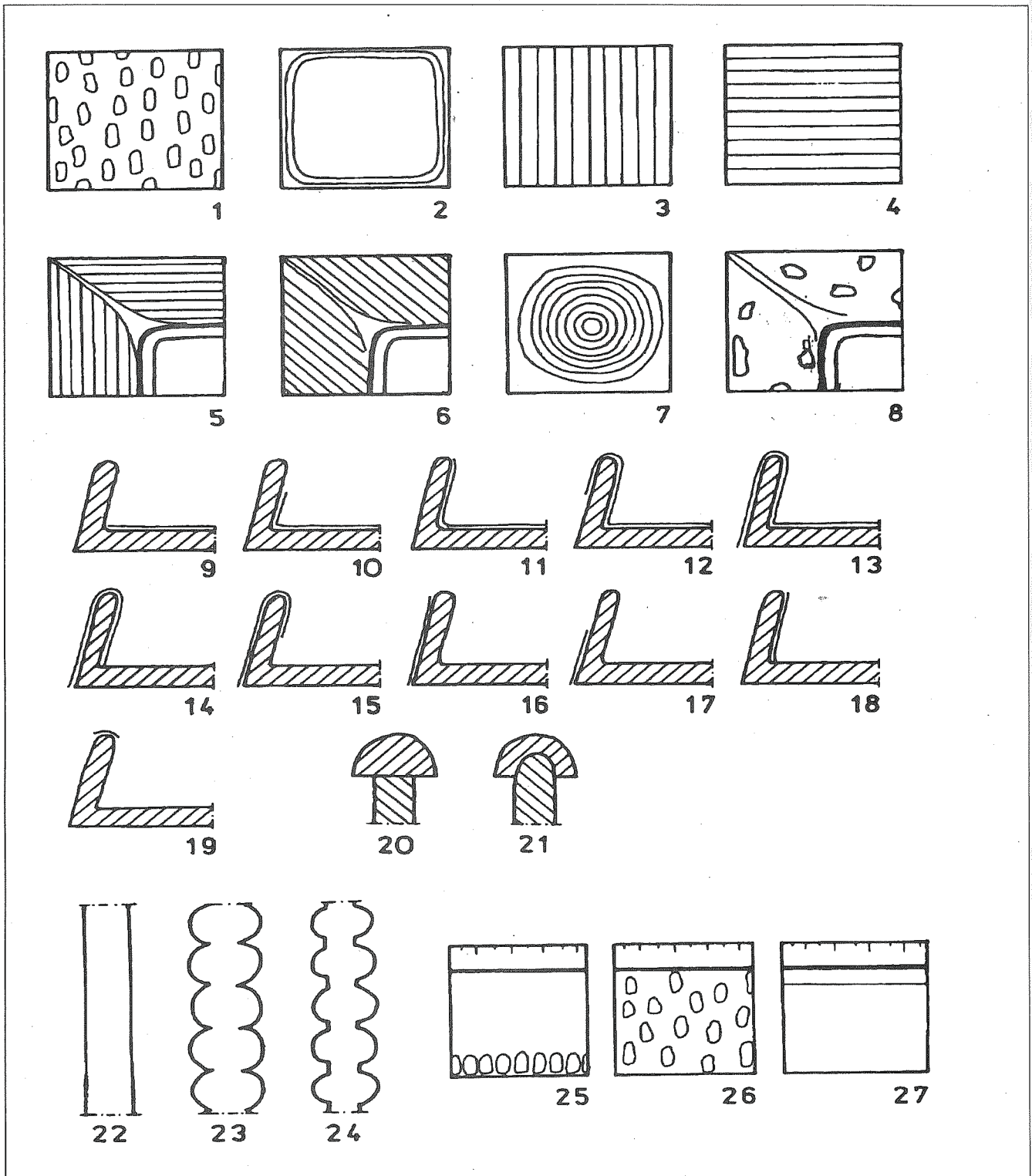
Tabl. III. Schematyczne ilustracje stosowanych terminów.

1—3: typy komór ogrzewczych, 4—7: profile połączeń kołnierzy z licami, 8—12: sposoby połączeń kołnierzy z licami, 13—20: typy krawędzi kołnierzy, 21, 22: układy otworów na druty.

Szczegółowe objaśnienia w tekście (rozdział 2).

Taf. III. Schematische Illustrierung der gebrauchten Termini.

1—3: Heizkammertypen, 4—7: Verbindungsprofile der Kragen mit den Häuptern, 8—12: Verbindungsarten der Kragen mit den Häuptern, 13—20: Kragenrandtypen, 21, 22 — Anordnung der Drathlöcher. Genauere Erklärungen im Text (Kapitel 2).

Tabl. IV. Schematyczne ilustracje stosowanych terminów.

1—8: warianty odcisków palców na kafkach, 9—19: zasięgi pobiałej, polewy, okopceń i gliny na częściach kafki, 20, 21: sposoby połączeń lic wałków plastycznych z klinami, 22, 23, 24: kształty lic wałków plastycznych (widok od czoła), 25, 26, 27: warianty odcisków palców na wałkach plastycznych (widok z boku).

Szczegółowe objaśnienia w tekście (rozdział 2).

Taf. IV. Schematische Illustrierung der gebrauchten Termini. 1—8: Varianten von Fingerkuppelabdrücken, 9—19: Reichweiten von Überzug, Schmelz, Verräucherung und Lehm auf Kachelteilen, 20, 21: Verbindungsweisen der Häuptern von plastischen Walzen mit den Keilen, 22—23, 24: Hauptformen der plastischen Walzen (Stirnseite), 25, 26, 27: Varianten von Fingerkuppelabdrücken auf plastischen Walzen (Seitenansicht). Genauere Erklärungen im Text (Kapitel 2).

powta
z pał
rzając
lica (t
odcisk
glinian
(tabl.
ległyc
na W
(tabl.
kolnie
ciągów
w pos
(tabl.
tryczn
niereg
Wewn
wewn
wystę
lepion
wystę
szereg
nych
na: 1)
powie
i WPR
IV, 12
ZPK (t
ZPK (t
(tabl.
W an
pnięci
pokry
plasty
IV, 22
wane
do kli
21. Oc
krawę
gularn
żłobk
IV, 27
lica (t
(tabl.
klinie
oraz 6
wano
wych.
sposób
klejon
II, 14)
dy mie
nianym
opisow
często
zyjne i
opracc
kompe
1. Cha
2. Cha

powtarzalności pewnych zabiegów wytwórczych. Dla kafli z pałacu w Zawadzie wyróżniono następujące, powtarzające się, odciski: 1) odciski na wewnętrznej powierzchni lica (WPL) w nieregularnym układzie (tabl. IV, 1, 2) odciski na WPL ograniczone do ugniatania i podklejenia glinianego wałka w miejscu połączenia kołnierza z licem (tabl. IV, 2, 3) ślady palców na WPL w postaci równoległych, pionowych żłobków (tabl. IV, 3, 4) ślady palców na WPL w postaci równoległych, poziomych żłobków (tabl. IV, 4, 5) ślady palców na zewnętrznej powierzchni kołnierza (ZPK) w postaci równoległych do boku lica ciągów palcowych (tabl. IV, 4, 5) ślady palców na ZPK w postaci prostopadłych do boku lica ciągów palcowych (tabl. IV, 5, 6) odciski palców na WPL w postaci koncentrycznych, współśrodkowych żłobków (tabl. IV, 7 oraz 8) nieregularne odciski palców na ZPK (tabl. IV, 8). Wewnętrzne powierzchnie lic oraz zewnętrzne lub wewnętrzne powierzchnie kołnierzy są okopcone lub występują na nich ślady gliny, którą były pierwotnie oblepione w ścianach pieców. Różnorodność zasięgów występowania okopceń lub śladów gliny może dostarczyć szeregu istotnych informacji o konstrukcji wnętrza dawnych pieców. Okopcenia i ślady gliny występować mogą na: 1) WPL (tabl. IV, 9), 2) WPL i części wewnętrznej powierzchni kołnierza WPK (tabl. IV, 10), 3) WPL i WPK (tabl. IV, 11), 4) WPL, WPK i część ZPK (tabl. IV, 12), 5) WPL, WPK, ZPK (tabl. IV, 13), 6) WPK, ZPK (tabl. IV, 14), 7) ZPK i część WPK (tabl. IV, 15), 8) ZPK (tabl. IV, 16), 9) część ZPK (tabl. IV, 17), 10) WPK (tabl. IV, 18) oraz 11) krawędzi kołnierza (tabl. IV, 19). W analogicznych zasięgach występować mogą także kapniecia i zacieki polewy i pobiałe, powstałe w trakcie pokrywania nimi powierzchni czołowych (lic) kafli. Wałki plastyczne⁷ posiadać mogą krawędzie równoległe (tabl. IV, 22), w kształcie półkoli (tabl. IV, 23) oraz kombinowane (tabl. IV, 24). Ich wąskie lica doklejone mogą być do klinów zgodnie ze schematem na tabl. IV, 20 lub IV, 21. Odciski palców na wałkach występować mogą wzdłuż krawędzi klina (tabl. IV, 25), na klinie w układzie nieregularnym (tabl. IV, 26) lub w postaci podłużnych żłobków w miejscu połączenia lica wałka z klinem (tabl. IV, 27). Okopcenia występować mogą na: 1) podstawie lica (tabl. II, 17), 2) podstawie lica i części długości klina (tabl. II, 18), 3) podstawie lica i klinie (tabl. II, 19), 4) klinie (tabl. II, 20), 5) części długości klina (tabl. II, 21) oraz 6) krawędzi klina (tabl. II, 22). Te ostatnie sklasyfikowano analogicznie jak krawędzie kołnierzy kafli płytowych. W odniesieniu do zwieńczeń podkreślić należy sposób połączeń sterczyny i uchwytu. Może być on doklejony do sterczyny prostym (schemat przekroju na tabl. II, 14) lub pogrubionym początkiem (tabl. II, 15). Niekiedy miejsce sklejenia wzmacniano dookołnym wałkiem glinianym (tabl. II, 16). Celem maksymalnego skrócenia części opisowej materiałów zastosowano skróty literowe terminów często stosowanych, ale takich, których znaczenie jest precyzyjne i nie wymaga żadnych dodatkowych określeń. Układ opracowania jest w ramach wyróżnionych siedmiu grup kompozycji masy ceramicznej następujący:

1. Charakterystyka masy ceramicznej.
2. Charakterystyka kafli danej grupy.

3. Charakterystyka grupy kafli lub wyróżnionych w jej ramach zespołów lub serii.

3. KAFLE Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH PAŁACU W ZAWADZIE K/DĘBICY.

3.1. Grupa 1.

3.1.1. Charakterystyka masy ceramicznej.

Masę ceramiczną grupy 1 charakteryzuje po wypaleniu jasna, beżowa lub rzadziej brązowa barwa przełomów i powierzchni. ZPK posiadają niekiedy bardziej intensywny, ceglasty odcień. Domieszka schudzająca występuje w minimalnej ilości. Składa się ona wyłącznie z drobnoziarnistego, w wielu fragmentach trudnego do stwierdzenia, piasku. Masa ceramiczna jest po wypaleniu twarda, kafle posiadają niewielką grubość. Powierzchnie są gładkie.

3.1.2. Kafle grupy 1.

Motyw 1 (tabl. V, 1). Zachowane 4 fragmenty. Lica zdobit stylizowany ornament roślinny w układzie kontynuacyjnym. Dwa szerokie, równoległe półwałki dzielą lico na pola dekoracyjne. Wypełnia je wydobyta w silnie plastycznym reliefie, zachowana w minimalnym jednak stopniu, stylizowana kompozycja roślinna. Układ ornamentu reprezentuje w pełni rozwinięty etap dekoracji o motywach kontynuacyjnych i pozwala datować kafle na pierwszą połowę XVII w. Wszystkie fragmenty komór ogrzewczych posiadają profil wypukły, połączenia kołnierzy z licami wzmacniane są podklejanymi od wewnątrz glinianymi wałkami, przełomy są zawsze jednobarwne. Zachowana krawędź kołnierza reprezentuje typ 6. Okopcenia i pozostałości gliny występują wyłącznie na ZPK. Wszystkie fragmenty pokrywa jednobarwa, zielona polewa. W postaci kapnieć występuje ona również na WPL jednego z fragmentów.

Motyw 2 (tabl. V, 2). Zachowany 1 fragment środkowej części lica zdobi kompozycja roślinna wykonana techniką słabo czytelnego reliefu płaszczyznowego. Motyw roślinny charakteryzuje silna stylizacja, bliska niemal schematyzmowi przedstawienia. Lico pokrywa częściowo tylko zachowana zielona polewa. Przełom jednobarwny, na WPL występują odciski palców o nieuporządkowanym układzie. Chronologia niemożliwa do sprecyzowania.

Motyw 3 (ryc. 1, 2). Zachowany 1 fragment środkowej części lica zdobiony jest stylizowanym ornamentem roślinnym wykonanym w silnie wypukłym, plastycznym reliefie. Centralnie umieszczony i schematycznie zaznaczony czteropłatkowy kwiat otaczają esowato wygięte wici roślinne. Ich współśrodkowy względem kwiatu układ wskazuje, iż analizowany motyw dekoracyjny stanowiła maureska. Taki układ ornamentu, charakter reliefu oraz analogie⁸ pozwalają ustalić chronologię motywu na pierwszą połowę XVII w. Przełom fragmentu jednobarwny. Na WPL występują odciski palców w postaci równoległych żłobków. WPL okopcona. Polewa zielona, zachowana w niewielkim stopniu (liczne odpryski).

Motyw 4 (tabl. V, 3). Zachowane 2 fragmenty kafła gzymsowego kordonowego wypełniającego zdobione są bardzo słabo czytelnym, silnie spłaszczonym, stylizowa-

1: sposoby
7: warianty

weisen von
Walzen mit
drücken auf

nym ornamentem roślinnym. Na licu kafla występują drobne, delikatne elementy roślinne (listki, łodygi) o niemożliwym do odtworzenia układzie. Na szerokiej, płaskiej krawędzi ograniczającej gzyms od strony podstawy występuje motyw festonów. Stylizowane wątki roślinne stosowane były do zdobienia kafli głównie w XVII w. i niewątpliwie na to stulecie datować można kafle zdobione motywem.

4. Oba fragmenty posiadają komory ogrzewcze o profilach prostych, kołnierze doklejone są do lic prostym początkiem (1)⁹ lub z zastosowaniem wzmacniającego miejsca połączenia glinianego wałka (1). Przełomy wielobarwne. Na WPL jednego z fragmentów wystąpiły odciski palców w postaci równoległych pasm ciągów. Polewa zielona, w postaci zacieków występuje ona również na ZPK.

3.1.3. Charakterystyka grupy 1 kafli.

Do grupy 1 należy zaledwie 8 fragmentów kafli, zdobionych czterema motywami dekoracyjnymi. Ponieważ dwa motywy są reprezentowane przez pojedyncze ułamki trudno podać pełniejszą charakterystykę grupy. Wskazać można jedynie na najbardziej zasadnicze jej cechy.

1. Motywy zdobiące lica kafli obejmują wyłącznie stylizowane wątki roślinne w różnych układach. Jeden z motywów zidentyfikować można jako maureskę (motyw 3). Ten układ ornamentu i spłaszczenie reliefu pozwala ustalić chronologię kafli na pierwszą połowę XVII w., wiążąc je z piecami funkcjonującymi w dworze Ligezów. Zróznicowanie odcieni zielonej polewy pokrywającej lica kafli wyklucza możliwość wchodzenia przez nie w skład jednego pieca. Najprawdopodobniej więc nieliczne fragmenty zdobione różnymi motywami pochodzą z różnych pieców funkcjonujących w pomieszczeniach XVII-wiecznego dworu.
2. Kołnierze kafli doklejone są do lic pogrubiczonymi (2) lub prostymi początkami (1). Trzykrotnie miejsca sklejenia wzmacniają podklejone od strony wnętrza komory gliniane wałki.
3. Większość przełomów jest jednobarwna (6), chociaż w niewielkim zbiorze wystąpiły też 2 przełomy wielobarwne. Trudno jednak na podstawie nielicznych materiałów uznać te dane za reprezentatywne dla omawianej grupy.
4. Inne cechy stwierdzono na pojedynczych fragmentach.

3.2. Grupa 2.

3.2.1. Charakterystyka masy ceramiczej.

Masa ceramiczna grupy 2 posiada po wypaleniu barwę cegląstą powierzchni i przełomów. Okopcone powierzchnie kafli (szczególnie ZPK lub WPL) posiadają charakterystyczny, ciemnoszary odcień. Domieszka schudzająca występuje w dużej ilości i obejmuje wyłącznie drobnoziarnisty piasek.

3.2.2. Kafle grupy 2.

Motyw 5 (ryc. 2). Zachowane 24 fragmenty lub całe okazy. Szerokość kafli: 165–170 mm, wysokość: 185–188 mm, głębokość: 60–72 mm, szerokość krawędzi: 4–6 mm. Lica kafli zdobi wydobyty w płaskim reliefie płaszczyznowym motyw roślinny w postaci trzech tulipanów, symetrycznie umieszczonych w dwuosznym wazonie. Wszystkie tulipany są trójpłatkowe, umieszczone na prostych, wysokich łodygach z symetrycznie rozmiesz-

czonymi, schematycznie tylko zaznaczonymi listkami. Tło przedstawienia gładkie. Konwencja ornamentu, schematyzm przedstawienia oraz motyw zdobniczy pozwalają uznać kafle zdobione motywem 5 za przykład ludowego nurtu w kaflarstwie polskim XIX w. Kafle wiązać można z pracami budowlanymi, prowadzonymi z inicjatywy hrabiego Atanazego Raczyńskiego a ukończonymi w roku 1821. Wszystkie zachowane fragmenty pochodzą z kafli o komorach z regularnie czworokątnymi otworami i wyraźnie ukształtowanymi narożnikami tworzącego komorę kołnierza. Przejawem daleko posuniętej zbieżności cech jest również niemal wyłączność wypukłych profili komór ogrzewczych (zaledwie 1 fragment posiada profil prosty). Wszystkie kołnierze połączone są z licami przez doklejenie pogrubiczonym początków do brzegów lic. Krawędzie kołnierzy wykazują znaczne podobieństwo kształtu. Wśród 11 określonych aż 9 reprezentuje typ 1, a pojedynczo reprezentowane są typ 2 i 6. Wszystkie fragmenty posiadają jednobarwne przełomy. Odciski palców są najczęściej związane z ugniataniem miejsca sklejenia kołnierza z licem od strony wnętrza komory (14). Mniej liczne (11) są stwierdzone na WPL odciski palców o przypadkowym, nieuporządkowanym układzie. Sporadycznie występują: odciski w postaci równoległych pasm ciągów palców na ZPK (4) lub WPL (2, w tym 1 pionowe i 2 poziome). Na 1 ułamku zachowały się nikiłe ślady odcisków palców w postaci współśrodkowych żłobków. Większość fragmentów posiada okopcone WPL (14) lub WPL i WPK (4). ZPK posiada okopcony 1 ułamek, również raz zachowały się grudki gliny na WPL. 17 fragmentów pokrytych jest bezbarwną glazurą, na 7 występują miejsca, gdzie teoretycznie pozbawiona barwy glazura przybiera słaby, zielony odcień. Pozwala to stwierdzić, iż kafle pokrywane były cienką warstwą zielonej polewy o bardzo niskiej jakości. Polewa ta nanoszona była przez polewanie: widoczne są jej zacieki na ZPK (12). Niska jakość i cienka warstwa polewy powodują, iż przybiera ona barwę podłoża i sprawia wrażenie bezbarwnej.

Motyw 6 (ryc. 3). Zachowane 11 fragmentów. Wysokość kafla: 200 mm. Lica zdobi centralnie umieszczony, wykonany reliefem konturowym, silnie stylizowany ornament roślinny. Drobne, zeschematyzowane elementy roślinne znajdują się również w narożnikach lic. Motyw ten datować należy na wiek XIX i wiązać z pracami ukończonymi w 1821 r. Kafle zdobione motywem 6 posiadają komory z czworokątnymi otworami (3). Większość komór posiada profil wypukły (5), obok nich występują pojedyncze okazy o profilu prostym, wklęsłym lub wyodrębnionym. W zakresie sposobów połączeń kołnierzy z licami wskazać należy na przewagę wzmacniania miejsca sklejenia obu elementów podklejanymi od strony wnętrza komory glinianymi wałkami (5). Dwukrotnie kołnierze doklejone są do lic pogrubiczonymi początkami. Zwraca uwagę wysoki udział wielobarwnych przełomów: aż 5 fragmentów spośród 11 posiada przełomy z siwym jądrem. Na wszystkich fragmentach występują ślady palców. Najczęściej (9) są to pionowe ciągi na WPL oraz równie często występujące analogiczne ślady na ZPK. Na omawianych kaflach są to pasma równoległe do brzegów lic. Na 5 fragmentach odciski wystąpiły w miejscu podklejania wałka

Tabl.

1 —

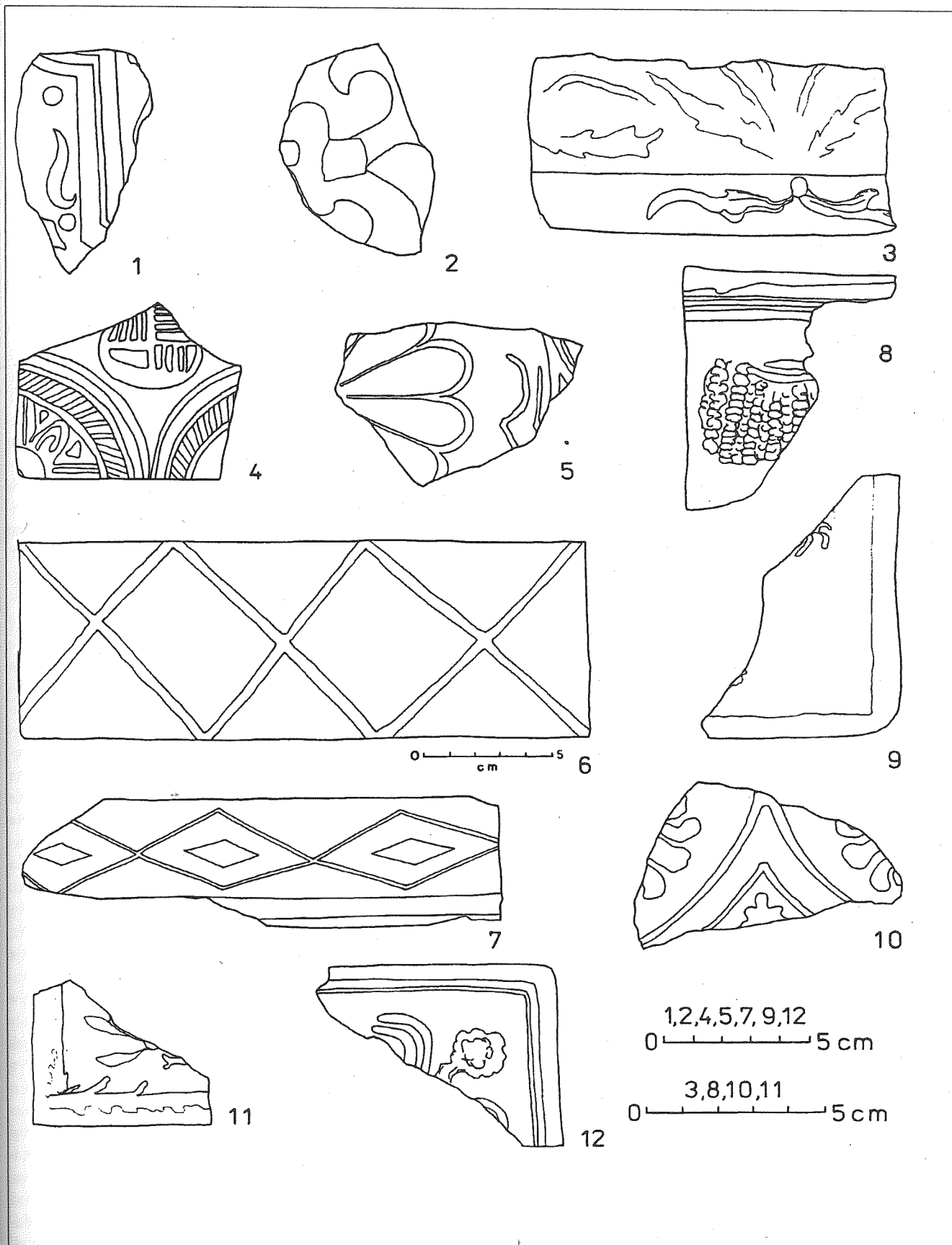
Taf. V

1 —

ni. Tło
 chema-
 cwalają
 owego
 można
 wy hra-
 w roku
 z kafli
 i i wy-
 komorę
 ci cech
 komór
 prosty).
 klejenie
 awędzie
 kształtu.
 pojedyn-
 gmetny
 ców są
 klejenia
 . Mniej
 o przy-
 adycznie
 ciągów
 e i 2 po-
 dcisków
 iększość
 b WPL
 również
 gmentów
 miejsca,
 przybiera
 kafle po-
 o bardzo
 polewa-
 a jakość
 iera ona

Wysokość
 y, wyko-
 ornament
 roślinne
 ten dato-
 Ńczonymi
 a komory
 r posiada
 cze okazy
 m. W za-
 kazać na-
 obu ele-
 ry glinia-
 one są do
 ę wysoki
 agmentów
 Na wszyst-
 częściej (9)
 nie często
 nawianych
 Na 5 fra-
 nia wałka

Tabl. V. Motywy dekoracyjne kafli z Zawady, gm. Dębica.

1 — motyw 1, 2—2, 3—4, 4—8, 5—10, 6—11, 7—12, 8—16, 9—24, 10—25, 11—23, 12—26.

Taf. V. Ziermotive der Kacheln aus Zawada, Gemeinde Dębica.

1 — Motiv 1, 2—2, 3—4, 4—8, 5—10, 6—11, 7—12, 8—16, 9—24, 10—25, 11—23, 12—26.

wzmacniającego połączenie kołnierzy z licami. Okopcenia występują na WPL (4) oraz WPK (1). Jest charakterystycznym, iż w tym ostatnim wypadku na ZPK występują ślady gliny. 3 fragmenty pokrywa zielona polewa, pozostałe 8 jest niepolewanych. Jeden z tych ostatnich posiada lico pokryte warstwą pobiałą. Na wszystkich ułamkach kafla polewanych występują zacieki polewy na ZPK, na 1 fragmencie sięgają one także na WPK.

Motyw 7 (ryc. IV, 1, 3). Zachowane 63 fragmenty. W centralnej części lica znajduje się wyodrębniony płaskim żeberkiem otoczonym pojedynczymi kanelurami i wąskimi, wypukłymi półwałkami, owalny kartusz. Umieszczone są na nim dwa symetrycznie rozmieszczone ptaki o skrzyżowanych nogach. Nad głowami ptaków znajduje się wspólna dla obu korona. Lico otoczone jest płaską krawędzią o szerokości 4—7 mm. Równoległe do niej umieszczony jest wąski, wypukły półwałek. Narożniki lica wypęniają również stylizowane ptaki. Zwraca uwagę znaczny prymitywizm przedstawienia, operowanie reliefem wyłącznie płaszczyznowym, mało plastycznym. Schematyzm charakteryzuje również przedstawienia ptaków: wydobyte są jedynie zasadnicze elementy kształtu, skrzydła oddaje układ równoległych wypukłości. Mało starannie wykonane są otaczające lica krawędzie: posiadają one rozmaite nawet na jednym kaflu szerokość, niekiedy wykazują słabo czytelne ślady podłużnego profilowania. Wszystkie okoliczności pozwalają przyjąć interpretację kafla zdobionego motywem 7 jako wytworu ludowego nurtu w polskim kaflarstwie XIX stulecia. Duża ilość tych materiałów umożliwia podanie w miarę obszernego zespołu charakteryzujących je cech. Jedną w większym stopniu zachowaną komora ogrzewcza posiada otwór czworokątny i wyraźnie ukształtowane narożniki. Komory posiadają profile proste (13), wypukłe (9) lub sporadycznie wklęsłe (2). W zakresie sposobów połączeń kołnierzy z licami wskazać należy na zdecydowaną przewagę doklejenia pogrubionych początków kołnierzy do brzegu powierzchni czołowych (26). Mniej liczne jest wzmacnianie takiego połączenia podklejanymi od strony wnętrza komory glinianymi wałkami. Jedną krawędź kołnierza reprezentuje typ 1. Zwraca uwagę wysoki udział przełomów wielobarwnych: 35 jest jednobarwnych, a pozostałe 28 wielobarwnych. Powierzchnie lic nie wykazują śladów pokrywania ich pobiałą lub warstwą szlamowanej glinki. Ślady palców występują w różnych układach. Najczęściej są to ślady związane ze sklejeniem kołnierzy z licami lub podklejenia wałków w miejscu ich połączenia (18), nieco mniej liczne są równoległe do brzegów lic ciągi poziome na ZPK (14) oraz ciągi w układzie koncentrycznym na WPL (11). Dalsze, rzadko już występujące ślady, to w kolejności występowania: odciski palców w nieregularnym układzie na WPL (6), równoległe pasma ciągów palcowych na WPL (4) oraz stwierdzone po 2 razy pionowe lub poziome pasma ciągów na WPL. Okopcenia występują najczęściej na WPL (34), rzadziej stwierdzono je na WPL i około połowie długości WPK (10) lub na WPL i WPK na całej ich długości (6). Tylko trzykrotnie okopcenia wystąpiły na WPK. Ślady gliny występują na ZPK (10), a pojedynczo stwierdzono je na WPL, na WPL i WPK, na WPK oraz WPK i ZPK. 26 fragmentów pokrywa

jednobarwna zielona polewa, pozostałe są niepolewane. 13 fragmentów polewanych posiada na WPL zacieki i kapienia polewy, a 2 spośród nich posiadają takie ślady również na WPL i WPK.

Motyw 8 (tabl. V, 4). Zachowane 6 fragmentów pochodzi z kafla zdobionego wykonanym w płaskim reliefie płaszczyznowym ornamentem o układzie kontynuacyjnym. Dwa wypukłe, miejscami spłaszczone, półwałki wydzielają na powierzchni lica pola dekoracyjne, wypełnione motywem kół, które wypełnia motyw swastyki. Kontynuacyjny układ ornamentu pozwala datować motyw na pierwszą połowę XVII stulecia. 4 spośród 6 ułamków to fragmenty środkowych części lic. W tej sytuacji jedynie 2 pozwalają na charakterystykę komór ogrzewczych. Jedną z nich posiada profil prosty, drugą wypukły. Kołnierze doklejone są do lic nieznacznie pogrubionymi początkami (2). 3 spośród 6 ułamków posiadają przełomy wielobarwne. Wysoki udział takich właśnie przełomów uznać należy za jeden z elementów dla tej grupy charakterystycznych. Ślady palców na kaflach to odciski o nieregularnym układzie na WPL (2) oraz pojedynczo występujące odciski w miejscu sklejenia kołnierzy z licami, ślady koncentrycznych ciągów palcowych na WPL lub pasma ciągów równoległych do brzegów lica na ZPK. Okopcenia stwierdzono na WPL (3) oraz WPL i części długości WPK (2) lub tylko na WPK (2). Na ZPK jednego z ułamków zachowały się grudki gliny. Wszystkie fragmenty niepolewane.

Motyw 9 (ryc. I, 1). Zachowany 1 fragment środkowej części lica kafla zdoł ozdobi ornament łączący motywy geometryczne (złożona z kilku wypukłych półwałków łamana listwa) z roślinnymi (wykonany techniką reliefu konturowego stylizowany kwiat). Cechą charakterystyczną analizowanego ornamentu jest mała staranność i pewien prymitywizm wykonania dekoracji. Jest to niewątpliwie zapowiedź dochodzenia do głosu rodzimego, ludowego nurtu w dekoracji kafla pierwszej połowy XVII stulecia. Takie datowanie fragmentu uzasadnia silne spłaszczenie reliefu oraz roślinno-geometryczny motyw dekoracyjny z charakterystycznie łamaną taśmą. Niepolewaną powierzchnię lica pokrywa warstwa jasnobrązowej, szlamowanej glinki. Przełom jednobarwny. Na WPL występują ślady odcisów palców w postaci współśrodkowych, koncentrycznych pasm.

Motyw 10 (tabl. V, 5). Zachowane 3 fragmenty zdoł wykonany reliefem konturowym schematycznie traktowany wielopłatkowy kwiat. Mało charakterystyczny motyw uniemożliwia sprecyzowanie chronologii. Nikte ślady taśmy utworzonej z conajmniej trzech wypukłych półwałków mogą jednak wskazywać, iż omawiany motyw pochodzi z XVII stulecia, najprawdopodobniej jego pierwszej połowy. Jeden z ułamków posiada kołnierz doklejony do lica nieznacznie pogrubionym początkiem, drugi ma miejsce połączenia obu elementów wzmacnione podklejonym od strony wnętrza komory glinianym wałkiem. Dwa fragmenty posiadają przełomy jednobarwne, trzeci — wielobarwny. Na WPL 2 ułamków zachowały się odciski tkaniny, na trzecim występują wyraźne, głębokie odciski palców w nieregularnym układzie. Wszystkie fragmenty są niepolewane.

Motyw 11 (tabl. V, 6). Zachowane 9 całych kafla lub dużych fragmentów. Szerokość kafla: 217—225 mm, wyso-

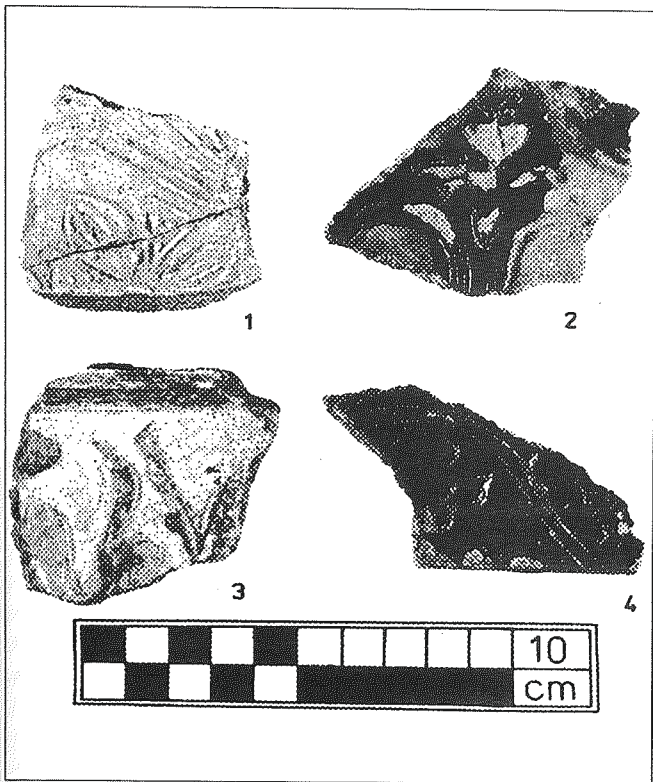

Ryc. 1
2—3,

Abb. 1
2—3,

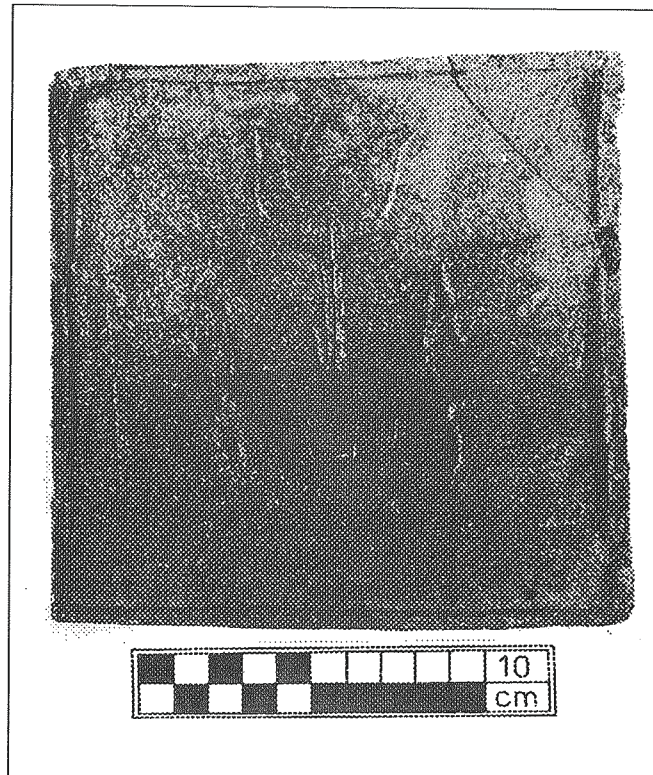
Ryc. 3

Abb. 3

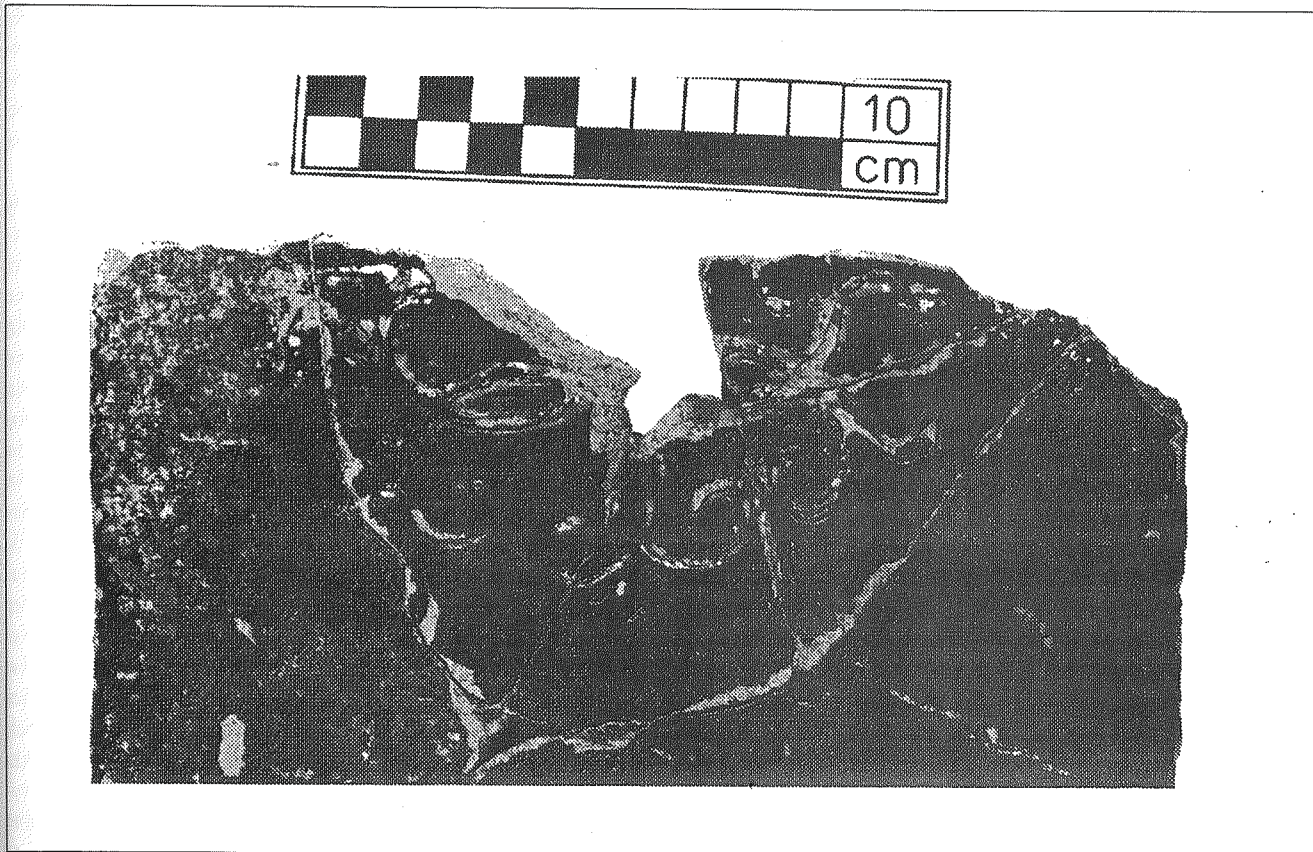
Ryc. 1. Kafle płytkowe wypełniające ceglaste, motywy: 1—9, 2—3, 3—41, 4—42.

Abb. 1. Ausfüllende Plattenkacheln, ziegelfarbig, Motive: 1—9, 2—3, 3—41, 4—42.

Ryc. 2. Kafel płytkowy wypełniający ceglasty, motyw 5.

Abb. 2. Ausfüllende Plattenkachel, ziegelfarbig, Motiv 5.

Ryc. 3. Kafel płytkowy wypełniający ceglasty, motyw 6.

Abb. 3. Ausfüllende Plattenkachel, ziegelfarbig, Motiv 6.

kość: 86—90 mm, głębokość: 63—68 mm, wysokość otworów komór ogrzewczych: 73—75 mm. Lica kafli fryzowych wypełniających zdobi ornament geometryczny w postaci wąskich taśm dzielących płaszczyznę lic na układ rombów. Chronologia: wiek XIX (około 1821 roku). Zachowane komory ramowe posiadają zawsze regularnie czworokątny kształt z narożnikami kołnierza wyraźnie załamany na całej długości od lica do krawędzi. Wszystkie komory posiadają profile wypukłe, a kołnierze doklejone są do lic pogrubionymi początkami. Krawędzie komór są zawsze jednostronnie na zewnątrz wywinęte (typ 6), przłomy wyłącznie jednobarwne. Ślady palców występują na WPL w postaci równoległych, pionowych żłobków (6), w formie odcisków o nieuporządkowanym układzie w miejscu sklejenia kołnierzy z licami (5) oraz w formie ciągów palców na ZPK. Te ostatnie są prostopadłe (5) lub równoległe (3) do brzegów lic. Okopcenia występują na WPL i części WPK (4) oraz tylko na WPL (3). Na ZPK (5) zachowały się ślady gliny. Dwa fragmenty pokrywa polewa zielona, na pozostałych występuje polewa teoretycznie bezbarwna. Jest to jednak sytuacja analogiczna ze stwierdzoną w przypadku kafli płytkowych wypełniających zdobionych motywem 5, z którymi omawiane fryzy tworzyły jeden piec. Zacieki polewy występują na ZPK (8). Dwa spośród tych ostatnich fragmentów posiada zacieki również na WPL, a jeden — dodatkowo kapniecia na obu tych powierzchniach.

Motyw 12 (tabl. V, 7). Zachowany fragment kafla gzymsowego wypełniającego zdobionego motywem geometrycznym w postaci szeregu rombów. Centralnie są w nich umieszczone spłaszczone, wypukłe romby. Powierzchnia lica jest silnie zniszczona. Pokrewieństwo ornamentyki pozwala wiązać omawiany gzyms z zespołem kafli wchodzących w skład pieca, z którego pochodzą kafle płytkowe wypełniające ceglaste (KPWC) zdobione motywem 5 (w dalszym ciągu — KPWC: 5) oraz kafle fryzowe ceglaste wypełniające (KFWC) zdobione motywem 11. Przełom jednobarwny, WPL okopcony.

Motyw 13 (ryc. 5, 2). Zachowany 1 fragment środkowej części lica. Pod silnie wypukłą, profilowaną taśmą znajduje się szereg rytmicznie powtarzających się motywów S-kształtnych. Podobny motyw wystąpił wśród wczesno barokowych kafli z zamku w Nowym Wiśniczu.¹⁰ Na zasadzie analogii chronologię fragmentu ustalić można na pierwszą połowę XVII w. Przełom jednobarwny, na WPL występują ciągi palcowe o układzie poziomym. Fragment pokrywa zielona polewa.

Motyw 14 (tabl. VI, 1). Szerokość kafli: 162 mm, wysokość: 120 mm, głębokość: 80 mm, szerokość otworu komory ogrzewczej: 110 mm. Zachowane fragmenty 2 gzymsów kordonowych wypełniających zdobione są prostym ornamentem geometrycznym. Wypukłe krawędzie i spłaszczone półwałki wydzielają szeroką strefę dekoracyjną, zdobioną motywem ukośnych pasm ograniczonych półwałkami. Ograniczenie zdobnictwa do prostych motywów geometrycznych charakteryzuje głównie kafle klasycystyczne. Ta okoliczność oraz charakterystyczny odcień zielonej polewy, identyczny z niektórymi kaflami pochodzącej z XIX w., a pokrywającej oba fragmenty, pozwalają datować kafle na początek XIX stulecia

i wiązać je z piecami postawionymi w czasach około 1821 r. Jeden kafel posiada komorę ogrzewczą kształtu regularnie czworokątnego. Profile komór są proste (1) lub wklęsłe (1), kołnierze w miejscu połączenia go z licem jest podklejony glinianym wałkiem. Przełom jednobarwny (2), a ślady palców występują w postaci równoległych poziomych ciągów na WPL i obu powierzchniach kołnierzy oraz w postaci pojedynczego żłobka w miejscu sklejenia kołnierzy z licami. Na 1 fragmencie na ZPK zachowały się grudki polewy, na drugim na ZPK występują kapniecia i zacieki zielonej polewy.

Motyw 15 (ryc. 6). Zachowane 3 fragmenty jednego kafla gzymsowego kordonowego wypełniającego ceglaste (KGWKC). Bogato profilowane lico zdobione jest płaskim, schematycznie zaznaczonym motywem roślinnym w postaci swobodnie przeplatających się wici roślinnych. Odchodzą od nich silnie stylizowane, drobne listki. Gzyms wchodził w skład pieca wraz z KPWC:5, KFVC:11 oraz kaflami gzymsowymi wypełniającymi wieńczącymi ceglastymi (KGWVC:12). Piec ten powstał około 1821 roku. Komora ogrzewcza posiada kształt czworokątny i zakończona jest analogicznym otworem. Krawędź kołnierza jest obustronnie pogrubiona (typ 3). Lico pokrywa polewa sprawiająca wrażenie bezbarwnej. Odnieść należy do niej poczynione przy okazji omawiania KPWC:5. Kapniecia polewy występują na ZPK.

Motyw 16 (tabl. V, 8). Zachowany 1 fragment narożnika lica KGWKC zdobi wykonany w bardzo płaskim reliefie ornament o niemożliwym do określenia układzie. Identyfikację utrudnia silne zniszczenie lica. Chronologia niemożliwa do określenia. Komora ogrzewcza posiada profil wypukły, miejsce sklejenia kołnierza z licem wzmocnione jest glinianym wałkiem. Występują na nim różnokierunkowe odciski palców. Na WPL i WPK stwierdzono okopcenia. Pokrywająca lico zielona polewa w postaci zacieków występują także na ZPK.

Motyw 17 (ryc. 7, 1). Zachowany 1 fragment górnej części lica KGWVC, zdobionego rytmicznie powtarzającym się motywem utworzonych z różnej szerokości listw elementów sercowatych. Rozdzielają je utworzone przez wypukłe półwałki trójkąty pod płaską krawędzią ograniczającą lico od góry i schematycznie traktowane elementy roślinne u dołu. Komora ogrzewcza posiada profil prosty. Przełom jednobarwny, odciski palców występują na kołnierzu w postaci ciągów równoległych do brzegu lica oraz nieregularnych odcisków na ZPK. Na ZPK występują też ślady gliny. Polewa zielona. Omawiany kafel wchodził w skład pieca wykonanego z KPWC:5, KFVC:11, KGWVC:12, datowanego około 1821 roku. Związek z tymi kaflami potwierdza analogiczny charakter dekoracji, reliefu i charakterystyczna kolorystyka polewy.

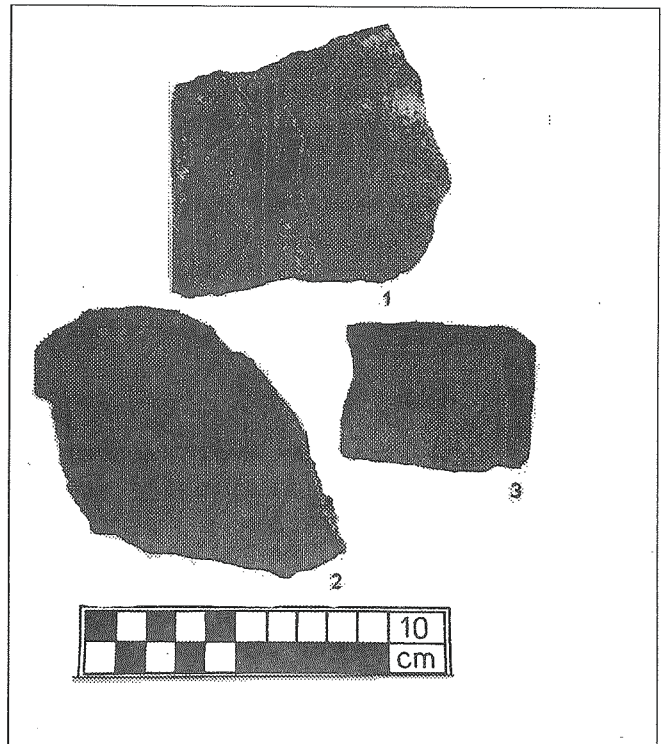
Motyw 18 (tabl. VI, 2). Zachowane 8 fragmentów KGWKC zdobi prosty ornament geometryczny w postaci dwu łamanych, symetrycznie rozmieszczonych płaskich taśm. Bok górny prosty, dolny ogranicza silnie wypukła płaska krawędź. Równoległe do niej biegnie wąski, wypukły półwałek. Trzy komory ogrzewcze posiadają profile wypukłe, dwie — proste. Połączenia kołnierzy z licami są zawsze wzmocnione podlepiętymi od strony wnętrza komory glinianymi wałkami. Większość ułamków (5) posia-

da
w ro
z po
niają
równ
WPL
Wys
wier
mych
ZPK
pcen
(2).
dług
(zaci
wane
Mot
profi
ty g
półw
maty
char
cyzo
da w
prze
wałk
2 z
palc
kom

Ryc. 5
Abb.

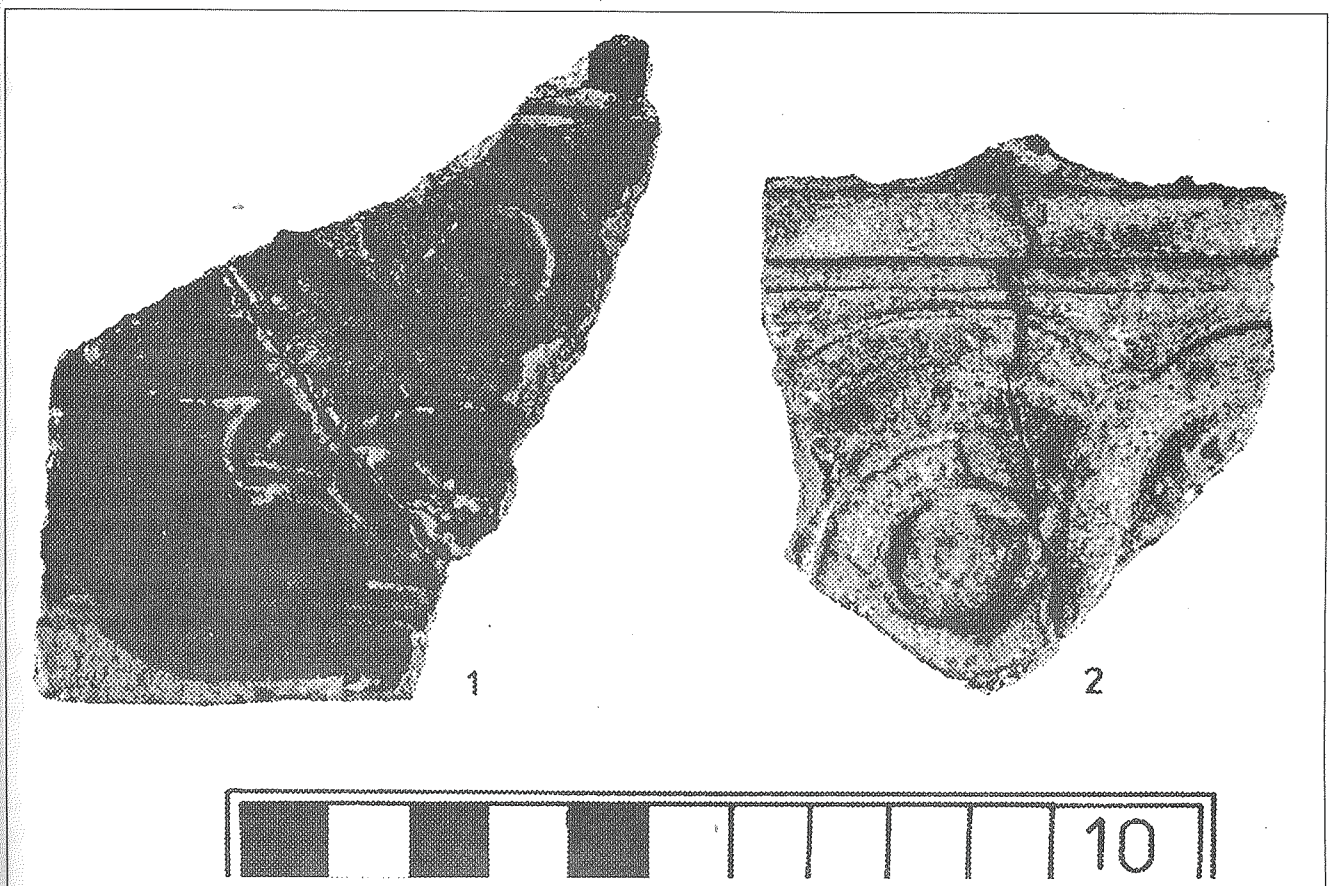
da przełomy wielobarwne. Odciski palców występują w rozmaitych układach: najczęściej są to odciski związane z podklejaniem i ugniataniem glinianego wałka wzmacniającego miejsce połączenia kołnierza z licem (7), prawie równie często są to odciski w nieregularnym układzie na WPL (6) oraz pasma równoległych ciągów na ZPK (6). Występują także nieregularne odciski palców na obu powierzchniach kołnierzy (5), a pojedynczo pasma poziomych żłobków na WPL oraz ślady poziomych ciągów na ZPK w postaci pasm prostopadłych do brzegów lic. Okopcenia obecne są na WPL (2) oraz WPL i części WPK (2). Na 1 fragmencie okopcenia występują na WPL i całej długości WPK. 3 fragmenty pokryte są zieloną polewą (zacieki na ZPK wszystkich ułamków), pozostałe niepolewane.

Motyw 19 (tabl. VI, 3). Zachowane 3 fragmenty. Silnie profilowane lico zdobi skromny ornament łączący elementy geometryczne (wypukłe półwałki, wklęsły szeroki półwałek z ukośnie nawiniętą wstęgą) z roślinnymi (schematycznie zaznaczone silnie stylizowane łodygi). Mało charakterystyczny ornament, chronologia trudna do sprecyzowania. Zachowany w większym stopniu 1 kafel posiada wzmocnienie miejsca połączenia kołnierza z licem przez podklejenie od strony wnętrza komory glinianego wałka. Przełomy wszystkich ułamków są jednobarwne, na 2 z nich zachowały się wyraźne odciski tkanin. Ślady palców wiążą się z podklejaniem wałka od strony wnętrza komory (1), na kołnierzu występują pasma ciągów pal-

Ryc. 4. Kafle płytkowe wypełniające ceglaste, motywy: 1—32, 2, 3—7.

Abb. 4. Ausfüllende Plattenkacheln, ziegelfarbig, Motive: 1—32, 2, 3—7.

Ryc. 5. Kafle fryzowe wypełniające ceglaste, motywy: 1—44, 2—13.

Abb. 5. Ausfüllende Frieskacheln, ziegelfarbig, Motive: 1—44, 2—13.

cowych, równoległych do brzegu lica. Okopcenia występują na WPL oraz zachowanej części WPK. Jeden fragment niepolewany, 2 pokrywa jednobarwna, zielona polewa.

Motyw 20 (ryc. 8). Zachowane 5 fragmentów kafla gzymsowego narożnego wieńczącego ceglatego (KGNWC), zdobionego ornamentem roślinno-geometrycznym. Górna, profilowana część kafla ograniczona od góry schodkowo ukształtowaną krawędzią a od dołu wypukłym półwałkiem, zdobiona jest motywem rytmicznie powtarzających się trójkątów. Płaską część dolną zdobi silnie wypukła palmeta, nad którą znajduje się prosty motyw geometryczny i symetrycznie względem niego rozmieszczone sześcioramienne gwiazdy. Boczna powierzchnia kafla zdobi połówka motywu z części frontowej. Charakter reliefu i kolorystyka polew pozwala powiązać gzyms z KGWKC: 18 w zespół pochodzący z jednego pieca, powstałego około 1821 roku. Kafel posiada komorę o profilu wypukłym (2), miejsce jej doklejenia do lica wzmacniają podklejone od środka gliniane wałki (2). Krawędź komory jest jednostronnie na zewnątrz wywinięta (typ 6 - 2), przełomy wszystkich ułamków są jednobarwne. Zachowane na kaflach odciski palców obejmują nieregularne odciski na WPL (4), ślady podklejania i ugniatania glinianego wałka wzmacniającego połączenie komory z licem (3), odciski w postaci pasm ciągów równoległych do brzegów lic występują na ZPK (3). Sporadycznie na ZPK występują również odciski palców w nieuporządkowanym układzie (2). Ślady okopceń występują na WPL i WPK (2) lub tylko na WPL (2). Wszystkie fragmenty pokrywa jednobarwna, zielona polewa. Jej zacieki występują także na ZPK (3).

Motyw 21 (tabl. VI, 4). Zachowany 1 fragment KGWWC zdobionego ornamentem okuciowym. Na wypukłym, ograniczającym kafel od góry ćwierćwałku znajduje się motyw stylizowanych, połączonych listków w rytmicznie powtarzającym się układzie. Polewa zielona. Stylizacja elementów roślinnych oraz spłaszczenie reliefu pozwalają datować motyw na pierwszą połowę XVII w. Chronologię taką potwierdzają analogie¹¹. Kafel posiada prosty profil kołnierza, miejsce sklejenia go z licem wzmacnia podlepiony wałek gliniany. Przełom jednobarwny, zachowany ślad otworu na druty w układzie pionowym. Na WPL występują odciski palców w postaci pasm poziomych ciągów. Okopcenia stwierdzono na WPL i WPK na jego całej zachowanej długości.

3.2.3. Charakterystyka kafla grupy 2.

Do grupy 2 należą wyłącznie kafle płytowe wykonane z gliny żelazistej. Grupę reprezentuje 143 fragmenty zdobione 17 wyróżnionymi i wyżej scharakteryzowanymi motywami dekoracyjnymi. Kafle płytowe wypełniające zdobione są motywami 5—10, kafle fryzowe: 11 i 13, kafle gzymsowe: 14, 15 i 16 (gzymsy kordonowe) oraz 12 i 17—21 (gzymsy wieńczące). Wśród kafla grupy 2 wyróżnić można dwa odrębne, zdecydowanie różne czasowo, zespoły. Pierwszy z nich obejmuje okazy datowane głównie na pierwszą połowę XVII w. (motyw 8, 9, 10, 13 oraz 21, łącznie zaledwie 12 fragmentów), zespół drugi — kafle datowane na wiek XIX, które wiązać można

z przebudową obiektu w czasach hrabiego Atanazego Raczyńskiego, zakończoną w 1821 roku (motywy 5, 6, 7, 11, 12, 14, 15, 17, 18 i 20, łącznie 131 fragmentów). Motywy 16 i 19 nie są dokładnie datowane. Charakterystyka grupy 2 prowadzona będzie w ramach wyróżnionych zespołów, przy czym celem zasadniczym będzie wyodrębnienie serii kafla pochodzących z poszczególnych pieców w ramach zespołu drugiego.

3.2.3.a. Zespół pierwszy — 1 połowa XVII w.

Nieliczne fragmenty należące do zespołu z pierwszej połowy XVII w. uniemożliwiają obszerniejszą charakterystykę. Poza motywami KPWC: 8 i 10 pozostałe reprezentują pojedyncze ułamki, stąd wyklucza to omawiany zespół z dywagacji nad udziałem cech lub tendencjami do dominacji pewnych rozwiązań konstrukcyjnych czy zastosowanych zabiegów technicznych. Kafle tego zespołu są niepolewane (motywy 8, 9 i 10) lub pokryte jednobarwną, wyłączone zieloną polewą (motywy 13 i 21).

3.2.3.b. Zespół drugi — około 1821 roku.

Przeważająca ilościowo część kafla grupy 2 należy do zespołu drugiego, wiążanego z przebudową obiektu w czasach hrabiego Atanazego Raczyńskiego, ukończoną w 1821 roku. Wśród kafla tych wyróżnić można serie pochodzące z trzech pieców. Podział kafla zespołu drugiego na elementy poszczególnych pieców wygląda następująco:

— piec A: KPWC:5, KFWC:11, KGWWC:12, oraz KGWWC:17

— piec B: KPWC:6, KGWKC:14, KGWKC5:15, KGWWC:18 oraz KGWWC:20

— piec C: KPWC:7

Charakterystyka cech grupy podana zostanie w ramach serii z poszczególnych pieców.

3.2.3.b₁. Piec A.

W skład pierwszego pieca wchodzi 35 fragmentów kafla zdobionych 4 motywami dekoracyjnymi. Są to kafle płytowe wypełniające, fryzy i gzymsy, a więc różnorodne elementy wchodzące w skład pieca. Do cech charakterystycznych dla serii zaliczyć należy:

1. Proste, zeschematyzowane motywy zdobią lica kafla. Są to wątki roślinne lub geometryczne. Dekoracja wykonana jest w płaskim, płaszczyznowym reliefie.
2. Komory ogrzewcze kafla są kształtu czworokątnego, posiadają wyraźnie ukształtowane narożniki (13).
3. W ogromnej większości komory posiadają profil wypukły (26), sporadycznie tylko występuje prosty (2).
4. Kołnierze kafla omawianej serii doklejone są do lic pogrubionymi początkami (wyłączny sposób połączeń, stwierdzony w 19 przypadkach).
5. Zdecydowana większość kołnierzy posiada proste krawędzie (9), rzadziej występują wywinięte na zewnątrz (5), a sporadycznie jednostronnie pogrubione (1).
6. Przełomy są wyłącznie jednobarwne.
7. Odciski palców to nieregularne, nieuporządkowane ślady na WPL (18) lub w miejscu połączenia kołnierzy z licami (20). Inne występują rzadko.
8. Okopcenia występują głównie na WPL (8).
9. Rzadko występujące ślady gliny stwierdzono na ZPK (6) lub WPL (1).

go Ra-
7, 11,
otywy
a gru-
ch ze-
ębnie-
piców

erwszej
aktery-
prezen-
awiany
ami do
zasto-
ołu są
arwną,

eży do
biektu
ńczoną
a serie
tu dru-
wygląda

, oraz

KC5:15,

ramach

ow kafli
o kafle
norodne
akterys-

ca kafli.
ekoracja
eliefie.

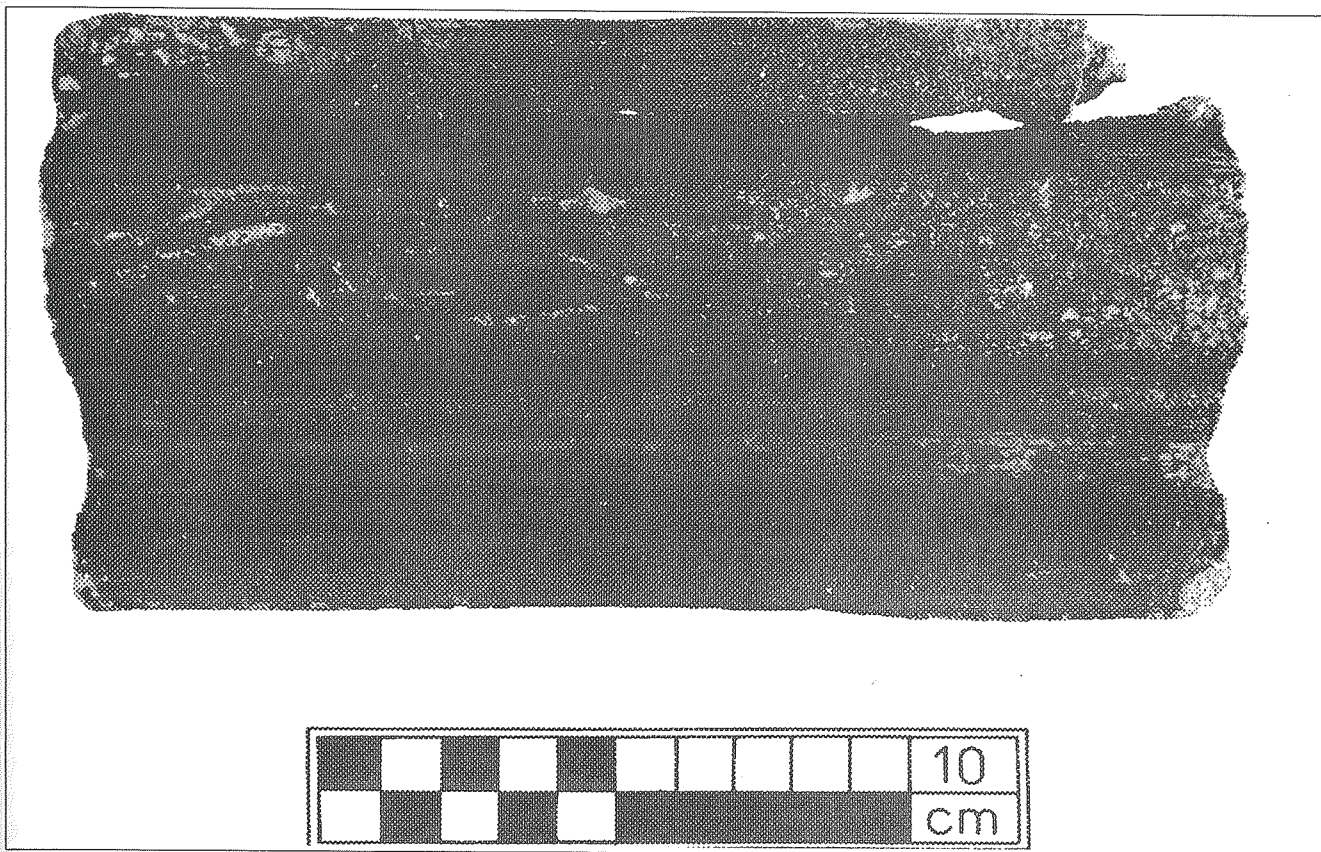
kątnego,
(13).

ofil wy-
osty (2).
ą do lic
sposób

proste
ięte na
ogrubio-

dkowane
a kolnie-

na ZPK

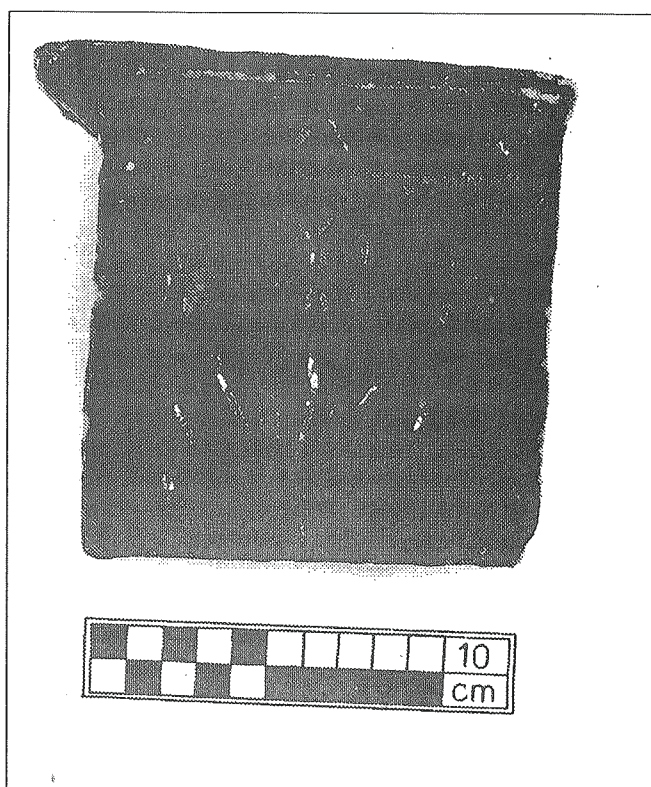
Ryc. 6. Kafel gzymsowy wypełniający kordonowy ceglasty, motyw 15.

Abb. 6. Ausfüllende Kordon-Sims-Kachel, ziegelfarbig, Motiv 15.

Ryc. 7. Kafle gzymsowe wypełniające wieńczące ceglaste, motywy: 1—17, 2—61.

Abb. 7. Ausfüllende Krönung-Sims-Kacheln, ziegelfarbig, Motive: 1—17, 2—61.

Ryc. 8. Kafel gzymsowy narożny wieńczący ceglasty, motyw 20.

Abb. 8. Krönung-Sims-Eck-Kachel, ziegelfarbig, Motiv 20.

10. Lica kafli są niepolewane (2), pokryte jednobarwną zieloną polewą (9) lub teoretycznie bezbarwną glazurą. Są to jednak w istocie niewielkie ułamki kafli pokrytych rzadką glazurą barwy zielonej.

3.2.3.b₂. Piec B.

W skład drugiego pieca wchodziły okazy zdobione 5 motywami. Kafle te charakteryzuje:

1. Spłaszczony, a w przypadku elementów roślinnych nawet operujący tylko konturem, relief. Wątki zdobnicze są nieskomplikowane, opierają się na stylizowanych elementach roślinnych lub prostych motywach geometrycznych.
2. Większość komór posiada profile wypukłe (10), obecne są jednak także proste (4) lub wklęsłe (2) a raz wyodrębnione.
3. Miejsca połączeń kołnierzy z licami wzmocnione są podklejanymi od strony wnętrza komory glinianymi wałkami (14), znacznie rzadziej kołnierze doklejone są do lic pogrubionymi początkami (2).
4. Na jednym zaledwie ułamku KPWC: 6 zachowała się niska warstwa pokrywającej lico pobiałą.
5. Zwraca uwagę znaczny udział przełomów wielobarwnych (na 29 fragmentów 10 posiada właśnie wielobarwne przełomy).
6. Odciski palców obejmują przeważnie pasma pionowych ciągów na WPL oraz ciągów na ZPK. Te ostatnie występują (14) w układzie równoległym do brzegów lic.
7. Fragmenty są niepolewane (8 ułamków KPWC: 6 i 5 okazów KGWKC: 18) lub pokryte wyłącznie jednobarwnymi polewami: brązową (KGWKC: 15) lub zieloną (wszystkie pozostałe).

3.2.3.b₃. Piec C.

Z trzeciego pieca zachowały się wyłącznie kafle płytkowe wypełniające ceglaste, zdobione motywem 7. W tej sytuacji nie ma potrzeby powtarzania ich charakterystyki, przedstawionej przy okazji omawiania motywu.

3.3. Grupa 3.

3.3.1. Charakterystyka masy ceramicznej.

Masa ceramiczna grupy 3 posiada po wypaleniu jasną, różową lub brązową barwę przełomów oraz powierzchni. Okopcone części kafli posiadają brunatno-szary odcień. Domieszka schudząca występuje w dużej ilości (niekiedy nawet bardzo dużej) i obejmuje wyłącznie drobnoziarnisty piasek. Ilość domieszki powoduje, iż powierzchnie kafli są szorstkie, a grubość lic i kołnierzy stosunkowo znaczna.

3.3.2. Kafle grupy 3.

Moty 22 (ryc. 9). Wysokość zrekonstruowanego kafała: 285 mm, głębokość komór: 80–104 mm, szerokość krawędzi: 9–10 mm. Zachowane 120 fragmentów, w tym jednak aż 83 ułamki środkowych części lic kafli. Lica ograniczone rozwiniętą krawędzią zdobione są ornamentem geometrycznym w postaci równoległych, gęsto ułożonych wypukłych półwałków. Motyw reprezentuje typowy dla klasycyzmu sposób zdobienia wątkami geometrycznymi. Pozwala to wiązać zdobione nim kafle z przebudową obiektu w czasach hrabiego Atanazego Raczynskiego, ukończoną w 1821 r. Zachowane komory

ogrzewcze kafli są czworokątne, posiadają proste i wyraźnie wykształcone narożniki (6). Zdecydowana większość fragmentów posiada prosty profil komór (20), jeden tylko ułamek posiada komorę o profilu wklęsłym. W zakresie sposobów połączeń kołnierzy z licami wskazać należy na wyłączność połączeń ze wzmocnieniem miejsca sklejenia obu elementów podklejanymi od strony wnętrza komory glinianymi wałkami (22). Nieliczne zachowane na całej długości komory ogrzewcze zakończone są krawędziami jednostronnie pogrubionymi na zewnątrz (3) lub jednostronnie na zewnątrz wywinętymi (1). Lica wszystkich kafli pokrywa pobiała. Większość ułamków posiada przełomy jednobarwne, chociaż dość znaczny jest także udział wielobarwnych (38). Mimo dużej ilości fragmentów w kołnierzach zaledwie jednego częściowo zrekonstruowanego kafała zachowały się otwory na druty. Na WPL jednego ułamka wystąpiły ślady odcisków tkaniny. Odciski palców występują w rozmaitych układach. Najczęściej są to występujące na WPL odciski palców w postaci równoległych, pionowych pasm ciągów (32). Niemal równie często występują ślady związane z podklejaniem i wyrównywaniem glinianego wałka, wzmocniającego miejsca połączenia kołnierzy z licami (30). W dalszej kolejności występują różnokierunkowe odciski palców na kołnierzach (19), analogiczne ślady na WPL (16), pasma odcisków poziomych na WPL (16), ślady wyrównywania kołnierzy w postaci występujących na ZPK pasm ciągów równoległych do brzegów lic (9) oraz pojedynczo tylko obecne podobne pasma prostopadłe do brzegów lic i odcisków w układzie koncentrycznych żłobków na WPL. Okopcenia zdecydowanie najczęściej występują tylko na WPL (45). Inne zasięgi są znacznie rzadsze. Są to: okopcenia na WPK (12), na WPL i część WPK (7) lub na WPL i całej długości WPK (6) oraz na obu powierzchniach kołnierzy (2). Na ZPK występują zacieki pobiałe (6). Na 1 ułamku zacieki pobiałe stwierdzono także na WPK. 11 fragmentów jest niepolewanych, 9 pokrywa bezbarwna glazura, pozostałych 100 pokrytych jest jednobarwną, zieloną polewą. Na 6 ułamkach na ZPK występują zacieki zielonej polewy, na 1 fragmencie jej kapniecia występują także na WPL.

Moty 23 (tabl. V, 11). Zachowany 1 fragment narożnika kafała zdobionego wykonanym w bardzo delikatnym, płaskim reliefie płaszczyznowym ornamentem roślinnym w postaci esowato wygiętej, stylizowanej, ulistnionej wici roślinnej. Ornament mało charakterystyczny, chronologia niemożliwa do sprecyzowania. Brzegi otacza płaska krawędź o szerokości 10 mm. Komora ogrzewcza posiada profil wklęsły, miejsce sklejenia kołnierza z licem wzmocnione jest podklejonym od strony wnętrza komory glinianym wałkiem. Ślady palców wiążą się z jego podklejaniem, z wyrównywaniem zewnętrznej powierzchni kołnierza ciągami palcowymi o układzie równoległym do brzegu lica oraz formowaniu regularnego narożnika komory. Przełom wielobarwny. Okopcenia występują na WPL i WPK. Kafel pokrywa polewa zielona. Na ZPK występują jej zacieki, a w formie kapnieć stwierdzono ją również na WPK oraz WPL.

Moty 24 (tabl. V, 9). Zachowany 1 fragment narożnika lica kafała. Dekoracja ograniczona do krawędzi zamy-

kającej kompozycję ornamentu w ramach jednego kafla. Rozwinięta krawędź szerokości 10 mm wydobyta jest delikatnym, płaszczyznowym reliefem. Motyw jest całkowicie niecharakterystyczny. Główne nasilenie występowania zasady zamykania ornamentu płaską krawędzią w ramach jednego kafla przypada na koniec XVI i początek XVII w. oraz 2 połowę XVIII i początek XIX stulecia. Komora posiada profil prosty, miejsce połączenia kołnierza z licem wzmacnia od strony wnętrza komory gliniany wałek. Odciski palców wiążą się wyłącznie z jego podklejaniem. Przełom jednobarwny, polewa zielona.

Motyw 25 (tabl. V, 10). Zachowane 7 fragmentów (w tym jednak aż 4 ułamki środkowych części lic) pochodzi z kafla zdobionych stylizowanym ornamentem roślinnym, ograniczonym płaską krawędzią do powierzchni jednego kafla. Otoczona wypukłymi, wąskimi półwałkami taśma wydziela pola dekoracyjne, wypełnione schematycznymi elementami roślinnymi. Zamknięcie ornamentu do ram pojedynczego kafla, zasada kompozycji ornamentu z taśmą wydzielającą pola dekoracyjne oraz silna stylizacja elementów roślinnych pozwalają datować kafle zdobione analizowanym motywem na koniec XVI lub początek XVII w. Komory posiadają profil prosty (2) lub wklęsły (1), miejsca połączeń wzmacniają gliniane wałki (2) lub kołnierz doklejony jest do lica pogrubionym początkiem (1). Dwa fragmenty lic pokrywa warstwa pobiałą, wszystkie przełomy są jednobarwne. Odciski palców występują na WPL w postaci pasm równoległych, poziomych żłobków (3), wiążą się z podklejaniem wałków w miejscu połączenia kołnierzy z licami (2), a pojedynczo reprezentują je odciski pasm ciągów w układzie koncentrycznym oraz nieregularne odciski na kołnierzach. Okopcenia występują na WPL (4), WPL i części (2) lub całej (1) długości WPK. Na WPL 1 fragmencie zachowały się grudki gliny. Jeden ułamek jest niepolewany, pozostałe pokrywa zielona polewa. Na 2 spośród 3 ułamków zachowanych kołnierzy zachowały się zacieki polewy.

Motyw 26 (tabl. V, 12). Zachowany 1 fragment narożnika lica kafla. Rozwinięta krawędź szerokości 7 mm otacza lico zdobione wykonanym w płaskim reliefie stylizowanym ornamentem roślinnym o układzie maureski. Polewa zielona. Ograniczenie motywu profilowaną krawędzią do ram jednego kafla, kompozycja ornamentu i stylizacja motywu roślinnego pozwalają datować kafel na pierwszą połowę XVII w. Komora posiada profil wklęsły. Przełom jednobarwny. Odciski palców występują w postaci równoległych do brzegu lica pasm ciągów palcowych na ZPK, częściowo zakłóconych różnokierunkowymi odciskami. Fragment pokrywa zielona polewa. W postaci zacieków występuje ona także na ZPK.

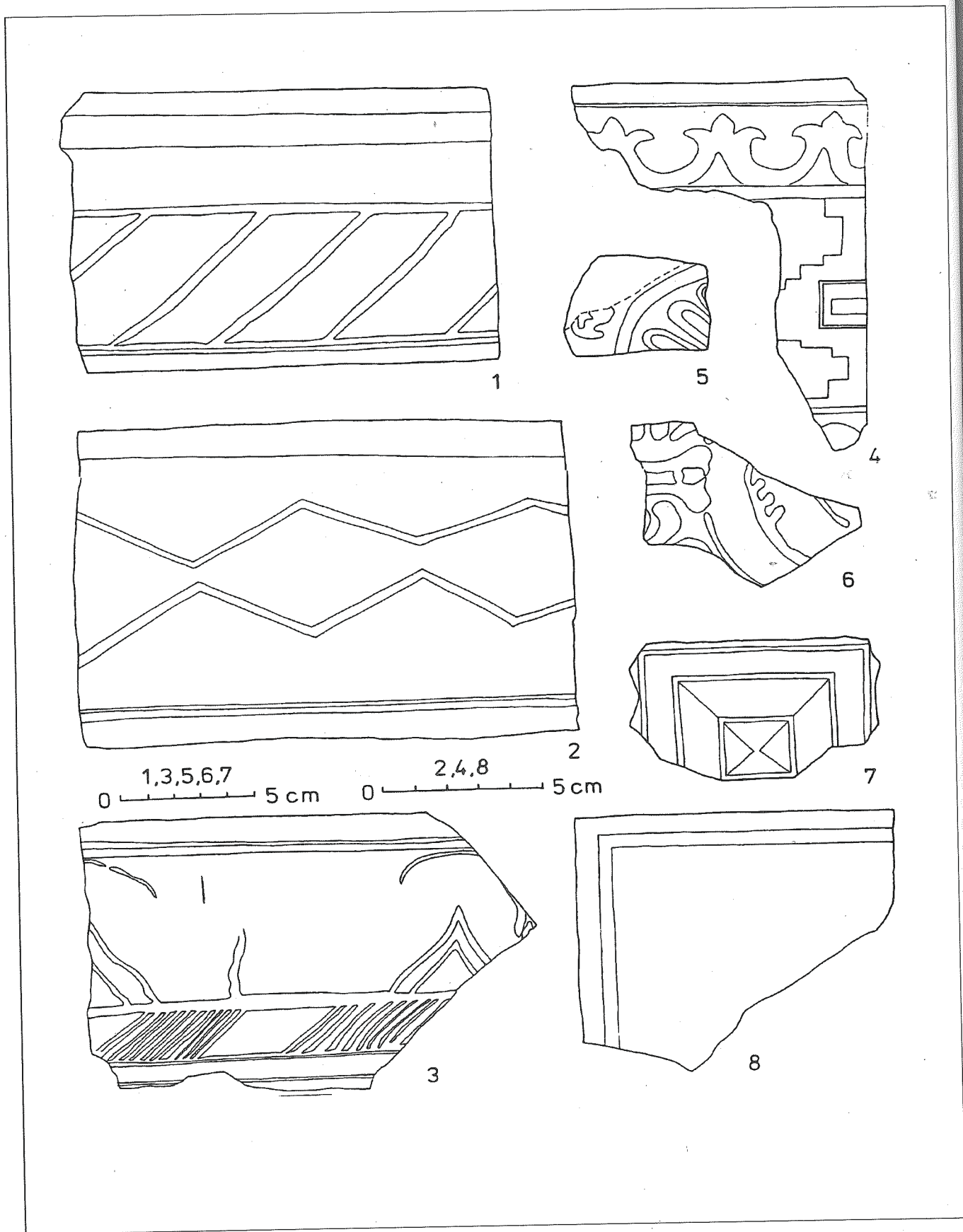
Motyw 27 (tabl. VI, 5, 6). Zachowane 5 fragmentów (w tym jednak aż 4 ułamki środkowych części lic) kafla zdobi silnie plastyczny, mocno zniszczony na wszystkich ułamkach, motyw łączący cechy ornamentu geometrycznego (mocno wypukła taśma kształtu kolistego) z roślinnym (plastyczne kwiaty, liście i łodygi). Stopień plastyczności reliefu, kolorystyka kafla (bardzo zniszczona polewa, zachowały się nikielne ślady niebieskiej na najprawdopodobniej białym tle) oraz zasada kompozycji ornamentu pozwalają datować motyw tylko ogólnie na wiek XVII. Fragmenty

tarycznie zachowana 1 komora posiada profil prosty, a kołnierz doklejony jest do lica nieznacznie pogrubionym początkiem. Lica pokrywa warstwa pobiałą, przełomy są wyłącznie jednobarwne. Ślady palców są nieliczne, obejmują występujące na pojedynczych fragmentach odciski w miejscu połączenia komory z licem, pasma równoległych ciągów na WPL lub na innym ułamku nikielne ślady pasm o układzie koncentrycznym, czy wreszcie nieuporządkowane odciski na ZPK. Na ZPK 1 ułamka i WPK innego występują zacieki pobiałą. Wszystkie fragmenty pokrywają wielobarwne polewy w wyżej omówionym układzie.

Motyw 28 (tabl. VI, 7). Zachowane 3 fragmenty środkowej części lica zdobi motyw kasetonów otoczonych silnie wypukłymi, plastycznymi listkami. Pośrodku kasetonów znajduje się silnie wypukły czworoscian. Kafle zdobione tym motywem reprezentują wyrób maszynowy (starość dopracowana szczegółów, duża precyzja i głębia reliefu) i można je datować na drugą połowę XIX lub nawet początek obecnego stulecia.

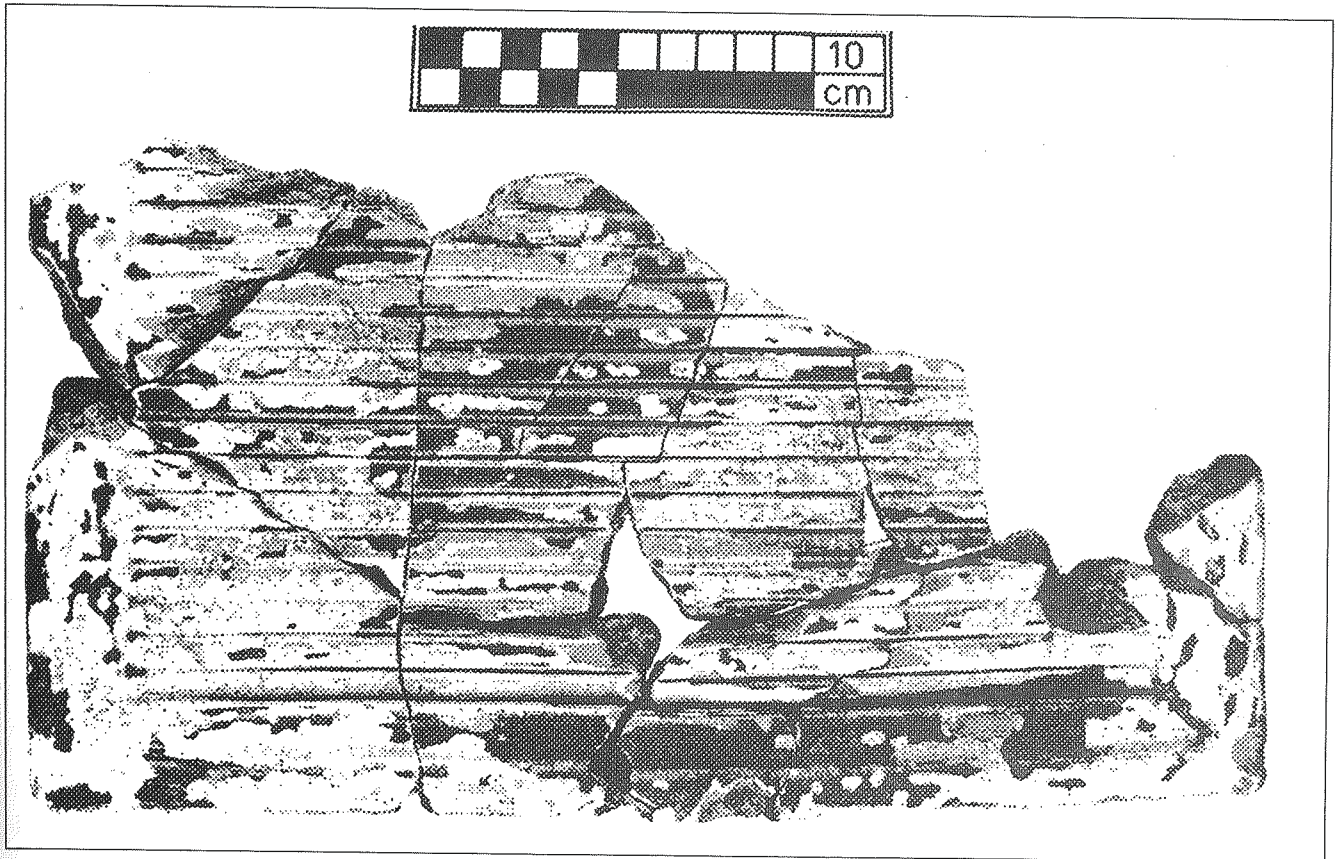
Motyw 29 (tabl. VI, 8). Zachowane 22 fragmenty. Dekoracja ograniczona do wypukłego półwałka wzdłuż brzegów lic kafla. Jedyna zachowana w większym stopniu komora ogrzewacza posiada kształt i otwór czworokątny. Zdecydowana większość komór posiada profil prosty (10), sporadycznie tylko występują komory o profilu wypukłym (2). Miejsca połączenia kołnierzy z licami wzmacniane są najczęściej podklejanymi od strony wnętrza komory glinianymi wałkami (10), raz tylko kołnierz doklejony jest do lica pogrubionym początkiem. Jedyny zachowany na całej długości kołnierz (komora długości 95 mm) posiada krawędź typu 6. 16 ułamków posiada przełomy jednobarwne, pozostałych 6 jest wielobarwnych. W 2 fragmentach kołnierzy zachowały się otwory na druty. Odciski palców to najczęściej różnokierunkowe ślady na obu powierzchniach kołnierzy (19), dalej ślady związane ze sklejeniem kołnierzy z licami lub podklejania glinianego wałka (15). Znacznie rzadziej występują pasma ciągów palców na ZPK, równoległe do brzegów kafla (5), równoległe ciągi na WPL (łącznie 6, nie jest możliwym oddzielenie poziomych od pionowych) oraz nikielne ślady ciągów w układzie koncentrycznym na WPL (1). Okopcenia stwierdzono na WPK (3) oraz WPL i części WPK (2). Dwa fragmenty są niepolewane, również 2 pokrywa zielona polewa, pozostałe pokrywa bezbarwna glazura. Wszystkie fragmenty posiadają lica pokryte warstwą pobiałą. W postaci zacieków (16) i kapnięć (6) pobiała występuje także na ZPK. Na 16 fragmentach kołnierzy występuje w postaci zacieków glazura, a na 4 są to jej kapnięcia. Jest charakterystycznym, iż zacieki i kapnięcia polewy występują również na obu fragmentach niepolewanych. Może to wskazywać, iż glazura na licach nie zachowała się, mimo, iż pierwotne były nią pokryte.

Motyw 30 (ryc. 10). Szerokość kafla: 160 mm, wysokość: 195 mm, głębokość: 80 mm. Zachowany 1 kafel gzymsowy narożny wieńczący ceglasty (KGNWC). Dekoracja ograniczona do bogatego profilowania gzymsu, wchodzącego w skład jednego pieca z KPWC: 22 oraz bazami piecowymi wypełniającymi ceglastymi (BPWC: 31).

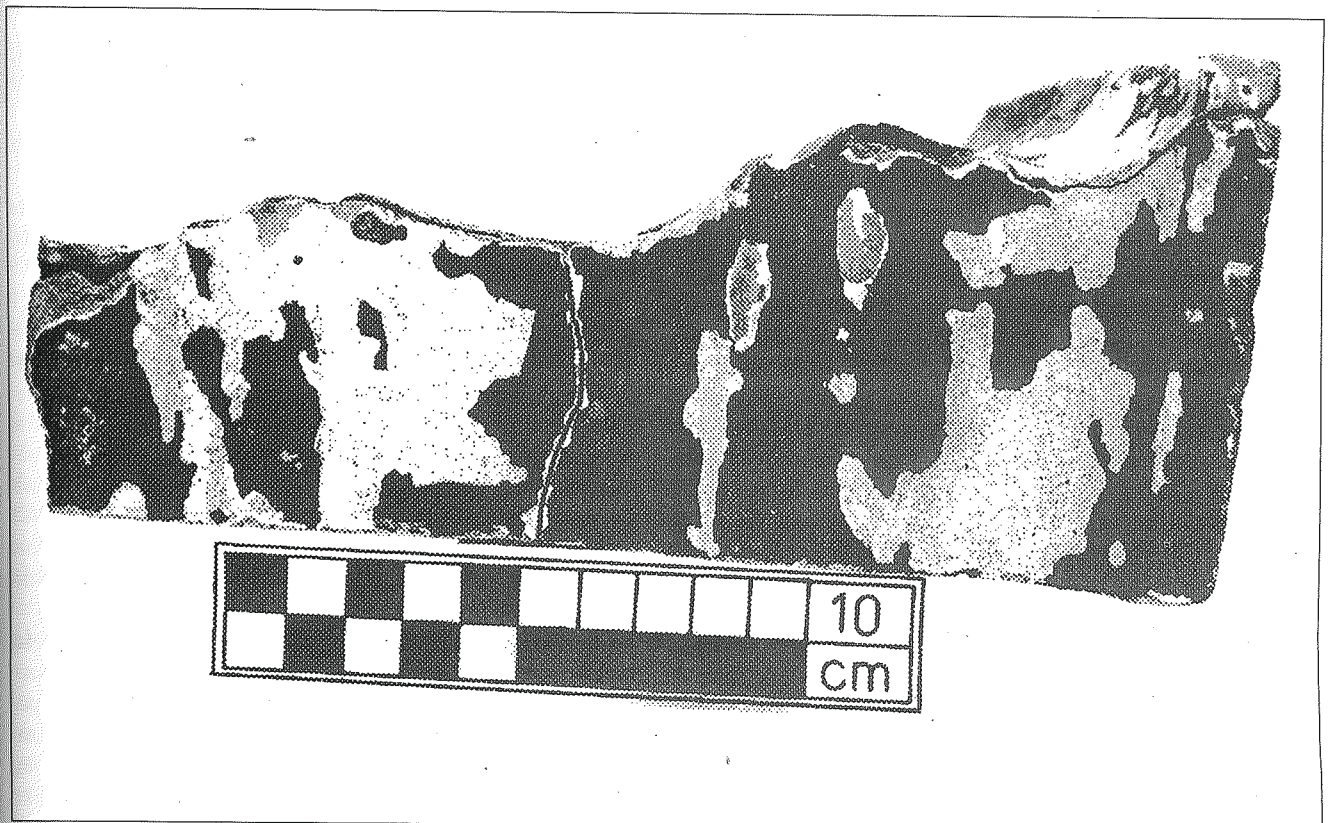
Tabl. VI. Motywy dekoracyjne kafli z Zawady, gm. Dębica.
 1 — motyw 14, 2—18, 3—19, 4—21, 5, 6—27, 7—28, 8—29.

Taf. VI. Ziermotive der Kacheln aus Zawada, Gemeinde Dębica.
 1 — Motiv 14, 2—18, 3—19, 4—21, 5, 5—27, 7—28, 8—29.

Ryc. 9. Kafel płytkowy wypełniający ceglasty, motyw 22.

Abb. 9. Ausfüllende Plattenkachel, ziegelfarbig, Motiv 22.

Ryc. 10. Kafel gzymsowy wypełniający wieńczący ceglasty, motyw 30.

Abb. 10. Ausfüllende Krönung-Sims-Kachel, ziegelfarbig, Motiv 30.

Analogicznie jak pozostałe wchodzące w skład pieca kafle omawiany w tym miejscu motyw datować można na czasy około 1821 roku. Komora posiada specyficzny, uzasadniony miejscem kafla w ścianie pieca, kształt. W różnych miejscach posiada ona profil prosty lub wklęsły. Miejsca do klejenia komory wzmocniane są podklepianym glinianym wałkiem. Lico pokrywa pobiałą, przełom jest jednobarwny. Na kaflu występują odciski palców w nieuporządkowanym układzie lub w postaci pionowych lub poziomych pasm ciągów w WPL. Nikłe ślady okopceń występują na ZPK. Polewa zielona, zacieki pobiałe oraz polewy występują na ZPK.

Motyw 31 (ryc. 11). Szerokość kafla: 225 mm, wysokość: 120 mm. Zachowane 25 fragmentów BPWC, w tym 14 ułamków środkowych części lic. Dekoracja ograniczona do bogatego profilowania powierzchni czołowej. Baza wchodziła w skład jednego pieca Z KPWC: 22 oraz KGNWC: 30. Jest on datowany na czasy przebudowy z inicjatywy hrabiego Atanazego Raczyńskiego, ukończonej w 1821 r. Komory ogrzewacze posiadają wyłącznie profile proste (9), miejsca ich sklejenia z licami wzmocnione są podklejaniem od wnętrza glinianymi wałkami (7). Wszystkie fragmenty posiadają lica pokryte warstwą pobiałą, która w postaci zacieków obecna jest także na ZPK (10). Wszystkie ułamki pokrywa polewa zielona, obecna również w postaci zacieków na ZPK (11). Zdecydowanie dominują przełomy jednobarwne (21). Tylko 4 fragmenty posiadają przełomy wielobarwne. Odciski palców to najczęściej pasma poziomych ciągów na WPL (17), różnokierunkowe odciski na obu powierzchniach kołnierzy (15), ślady związane z podklejaniem wałka w miejscu połączenia komór z licami (10). Tylko raz odciski w nieuporządkowanym układzie stwierdzono na WPL. Okopcenia najczęściej obecne są na WPL (16) lub znacznie rzadziej kołnierzy (3). Na ZPK 1 fragmentu stwierdzono obecność grudek gliny.

Wałki plastyczne. Do grupy 3 należą również wałki plastyczne. Łącznie w zbiorze z Zawady wystąpiło 9 fragmentów. Czołowe powierzchnie wałków posiadają krawędzie równoległe, ich szerokość wynosi 24—26 mm. Kliny na których są osadzone posiadają długość 40—41 mm. Zdecydowanie przeważa łącznie lica z klinem sposobem ilustrowanym na tabl. IV, 21, tylko 1 ułamek posiada półkolisty wałek nalepiony na prosto zakończony klin. Ośmiu fragmentów pokrywa zielona polewa, 1 — bezbarwna glazura. Wszystkie posiadają lica pokryte warstwą pobiałą. Zacieki i kapnięcia polewy występują na podstawie lica wałka (4) lub podstawie lica i części długości klina (2). Ślady palców występują w postaci rzędu wzdłuż krawędzi klina (1), w układzie nieregularnym w klinie (1) oraz w formie podłużnego żłobka w miejscu połączenia lica wałka z klinem (1).

3.3.3. Charakterystyka kafla grupy 3.

Do grupy 3 należą wyłącznie kafle płytowe, wykonane z gliny żalazistej. Grupę reprezentuje łącznie 195 fragmentów (w tym 9 ułamków wałków plastycznych), zdobionych 10 wyróżnionymi motywami dekoracyjnymi (numery 22—31). Ich datowanie wskazuje, iż mamy w przypadku grupy do czynienia ze zróżnicowanymi czasowo

materiałami, obejmującymi trzy zasadnicze fazy chronologiczne. Zespół pierwszy obejmuje kafle datowane na czasy XVI/XVII-XVII w. (motywy KPWC: 25,26,27), zespół drugi — kafle z pieca postawionego w pałacu w czasach jego dziewiętnastowiecznej przebudowy zakończonej w 1821 roku (KPWC: 22, KGNWC: 30 oraz BPWC: 31 + wałki plastyczne), natomiast zespół trzeci obejmuje kafle dziewiętnastowieczne, przy czym charakter reliefu KPWC: 28 wskazuje, iż reprezentują one już wyrób maszynowy i w związku z tym datować je można raczej na drugą połowę tego stulecia lub nawet początek obecnego (KPWC: 28 i 29). Szczególnie charakterystyczną i godną uwagi jest seria kafla z pieca postawionego około 1821 roku. Jest ona reprezentowana przez liczne fragmenty o szerszym zestawie bardzo charakterystycznych, zdecydowanie wyróżniających je cech. Motywy KPWC: 23 i 24 nie są dokładnie datowane.

3.3.3.a. Zespół pierwszy — XVI/XVII — XVII w.

Do zespołu należą kafle KPWC: 25, 26 i 27, łącznie 13 fragmentów, w tym jednak aż 8 ułamków środkowych części lic. Niewielka ilość kafla pozwala na wskazanie jedynie najbardziej zasadniczych cech zespołu.

1. Lica otaczają wąskie (4—7 mm) krawędzie, zamykające motyw dekoracyjny w ramach jednego kafla.
2. Komory posiadają profile proste (3) lub wklęsłe (2).
3. Kołnierze doklejone są do lic pogrubionymi początkami (2) lub posiadają wzmocnienie miejsca połączenia podklejaniem do wnętrza glinianymi wałkami (2).
4. Część lic (wszystkie fragmenty KPWC: 27 oraz 2 ułamki KPWC: 25) pokryta jest pobiałą.
5. Przełomy są wyłącznie jednobarwne.
6. Licznie występujące ślady palców obejmują najczęściej pasma ciągów w układzie poziomym (3) na WPL oraz analogiczne ślady na ZPK (3).
7. Okopcenia obejmują WPL (4) oraz WPL i WPK na części (2) lub całej (1) długości.
8. Kafle są niepolewane (1 fragment KPWC: 25), pokryte polewami białą i niebieską (KpWC: 27) lub jednobarwną, zieloną (pozostałe).

3.3.3.b. Zespół drugi — około 1821 roku.

Zespół klasycystyczny kafla z około 1821 roku stanowi najbardziej zwartą i charakterystyczną część materiałów z dawnych pieców pałacu w Zawadzie. Kafle te są tak zdecydowanie odrębne od innych, iż nawet powierzchowny przegląd materiałów pozwala na łatwe ich wyróżnienie. Łącznie w skład pieca wchodziły KPWC: 22, KGNWC: 30, BPWC: 31 oraz wałki plastyczne. Łącznie jest to 155 fragmentów lub całych kafla. Charakteryzuje je:

1. Zamykanie brzegów KPWC krawędziami o szerokości 9—10 mm i ich prosta, geometryczna dekoracja, ograniczona do pionowych półwałków. Gzymsy oraz bazy pozabawione są dekoracji, a ich lica są bogato profilowane.
2. Komory posiadają kształt regularnie czworokątny (6), w ogromnej większości ich profile są proste (29). Tylko 1 fragment komory posiada profil wklęsły, a komora KGNWC jest ze zrozumiałych względów odmiennie konstruowana.

3. Kołnierze połączone są z licami wyłącznie z zastosowaniem podklejanych od wewnątrz glinianych wałków (30).
4. Nieliczne zachowane na całej długości kołnierze posiadają krawędzie silnie pogrubione (typ 7—3) lub jednostronnie na zewnątrz wywinięte (typ 6—1).
5. Dominują przełomy jednobarwne (104), chociaż udział wielobarwnych jest także znaczny (42). Wałki posiadają przełomy wyłącznie jednobarwne (9).
6. Wszystkie fragmenty posiadają lica pokryte warstwą pobiałą, na której położono jednobarwną, jasnozieloną polewę. Pobiała i polewa w postaci głównie zacieków (pobiała — 19, polewa — 18) lub znacznie rzadziej kapnięć (pobiała — 1) występuje niemal wyłącznie na ZPK. Na 1 tylko fragmencie zacieki polewy wystąpiły także na WPL.
7. Ślady palców najczęściej obejmują pasma pionowych ciągów na WPL (33) lub na BPWC: 31 poziomych (17) oraz odciski związane z podklejaniem wałków w miejscach połączeń kołnierzy z licami (40).
8. Okopcenia obejmują najczęściej wewnętrzne powierzchnie lic (61) lub znacznie rzadziej kołnierze.

3.3.3.c. Zespół trzeci — XIX w.

Do zespołu trzeciego grupy 3 zaliczyć należy KPWC: 28 i 29, łącznie 25 fragmentów. Ponieważ motyw PWC: reprezentują zaledwie 3 ułamki środkowej części lic charakterystyka zespołu opierać się musi na cechach motywu KPWC: 29. Pierwszy z motywów w porównaniu z ornamentem 29 wyróżnia się brakiem obecności pobiałej i odmienną kolorystyką (KPWC: 28 pokrywa polewa zielona, KPWC: 29 — bezbarwna glazura na warstwie pobiałej, co nadaje tym ostatnim barwę białą).

3.4. Grupa 4.

3.4.1. Charakterystyka masy ceramicznej.

Masa ceramiczna grupy 4 posiada po wypaleniu jasną, różową lub różowo-brązową barwę powierzchni i przełomów. Domieszka schudząca występuje w dużej ilości. Składa się na nią drobno- i średnioziarnisty piasek oraz głównie średnio- i gruboziarnisty tłuczeń mineralny o ostrokrawędzistych ziarnach. Ilość i charakter domieszki powodują, iż powierzchnie kafla są charakterystycznie szorstkie.

3.4.2. Kafle grupy 4.

Motyw 32 (ryc. 4, 1). Zachowany 1 fragment. Lico zdobi silnie zniszczony, niemożliwy do odtworzenia ornament reliefowy o motywach roślinnych. Charakterystycznie podniesiona, płaska, nachylona ku płaszczyźnie listwa zdobiona jest pojedynczą, esowato wijącą się, wypukłą linią. Silnie plastyczny relief zachowanych części lica, kompozycja ornamentu ograniczonego do powierzchni pojedynczego kafla podniesioną listwą, jej zdobienie ornamentem geometrycznym oraz analogie do konstrukcji i dekoracji¹² pozwalają datować fragment na drugie ćwierćwiecze XVI w. Komora posiada profil wypukły, miejsce jej połączenia z licem wznacza podklejony od strony wnętrza komory gliniany wałek. Pod pokrywającą lico zieloną polewą obecna jest cienka warstwa jasnobrązowej, szlamowanej glinki. Na WPL występują pionowe pasma

ciągów palcowych. Na tej też powierzchni występują okopcenia.

Motyw 33 (ryc. 12). Zachowane 28 fragmentów, z których jednak połowa to środkowe części lic. Kafle zdobi stylizowany ornament roślinny u układzie kontynuacyjnym. Szeroka, ograniczona dwoma równoległymi, wypukłymi żebrakami, taśma wydziela centralną część kafla. Zdobi ją wydobyty w bardzo delikatnym, płaskim reliefie motyw roślinny w postaci stylizowanych liści i kwiatów symetrycznie rozmieszczonych. Od listwy ku narożnikom lica odchodzą pojedyncze, również wydobyte reliefem konturowym, stylizowane listki. Układ ornamentu, jego kontynuacyjny charakter, silne spłaszczenie reliefu oraz stylizacja elementów roślinnych pozwalają datować motyw na pierwszą połowę XVII w. Komory ogrzewcze posiadają profile proste (4), wypukłe (4) lub profil wyodrębniony (1). Miejsca połączenia kołnierza z licami wzmocniają podklejone od strony wnętrza komór gliniane wałki (5), nieco rzadziej kołnierze doklejone są do lic pogrubionych początkami (3). Przełomy jednobarwne (18) przeważają nad wielobarwnymi (10). Zachowane w kołnierzach otwory na druty posiadają układ poziomy (1) lub pionowy (1). Stosunkowo często na WPL występują odciski tkaniny (4). Odciski palców najczęściej wiążą się z podklejaniem wałków glinianych w miejscu połączenia kołnierzy z licami (13), w dalszej kolejności obecne są odciski w nieuporządkowanym układzie na WPL (8), ślady palców na ZPK w formie równoległych do brzegów lic pasm ciągów palcowych (6). Zupełnie rzadko obecne są różnokierunkowe odciski palców na ZPK (2) lub pasma równoległych, pionowych ciągów palcowych na WPL (1). Okopcenia najczęściej występują na WPL (16), a w dalszej kolejności na WPL i WPK na całej ich długości (2). Na WPL (1) i ZPK (1) obecne są ślady gliny. Wszystkie fragmenty pokrywa zielona polewa. W postaci zacieków występuje ona również na ZPK (3) lub WPL (1).

Motyw 34 (tabl. VII, 1). Zachowane 2 fragmenty środkowych części lic kafla zdobione silnie zniszczonym ornamentem reliefowym o motywach roślinnych. Stylizowane kwiaty wydobyte są płaskim reliefem konturowym. Oba fragmenty pokryte polewą barwy zielonej. Motyw mało charakterystyczny, chronologia niemożliwa do sprecyzowania. Przełomy jednobarwne.

Motyw 35 (tabl. VII, 2). Zachowany 1 fragment środkowej części lica kafla zdobionego motywem w układzie geometrycznym. Silnie profilowana, wypukła taśma wydziela pola dekoracyjne kształtu najprawdopodobniej kwadratowego, które wypełnia symetryczny, stylizowany motyw roślinny. Układ ornamentu pozwala ustalić chronologię motywu na pierwszą połowę, być może nawet sam początek XVII stulecia. Tło białe, taśma żółta, motyw roślinny zielony.

Motyw 36 (tabl. VII, 3). Zachowane 2 fragmenty części lic zdobią barwne, wielopłatkowe rozety z centralnie umieszczonym wypukłym guzem. Stylizacja motywu roślinnego pozwala datować go na wiek XVII, najprawdopodobniej jego pierwszą połowę. Przełomy jednobarwne, WPL okopcone. Kafle pokrywają wielobarwne polewy

w układzie centralny guz — żółta, rozetka — niebieska, tło — białe.

Motyw 37 (tabl. VII, 4), zachowany 1 fragment bocznej części lica zdobi wykonany w silnie wypukłym reliefie płaszczyznowym stylizowany ornament roślinny (schematycznie przedstawione ulistnione łodygi). Motyw niecharakterystyczny, chronologia niemożliwa do sprecyzowania. Profil komory wypukły, kołnierz doklejony do lica pogrubionym początkiem, przełom wielobarwny. Fragment niepolewany.

Motyw 38 (tabl. VII, 5). Zachowany 1 fragment dolnej części lica kafla zdobionego motywem roślinnym (symetrycznie rozmieszczone względem wazonu ulistnione łodygi, stylizowane kwiaty i wici roślinne). Kompozycje kwiatowo-owocowa w wazonie lub koszyczku zdobią kafele głównie w XVI-XVII w. Spłaszczenie reliefu i stylizacja elementów roślinnych pozwalają datować motyw na wiek XVII, a obecność zamykającej kompozycję do ram jednego kafla krawędzi szerokości 6 mm wskazuje na początek tego stulecia. Profil komory prosty, kołnierz doklejony do lica pogrubionym początkiem, przełom jednobarwny. Fragment pokryty zieloną polewą.

Motyw 39 (tabl. VII, 6—7). Zachowane 2 fragmenty lica kafla obejmują narożnik oraz część boczną. Zdobi je stylizowany ornament roślinny w układzie kontynuacyjnym, wykonany techniką płaskiego reliefu płaszczyznowego. Płaska, bogato ukształtowana taśma wydziela szereg pól dekoracyjnych kształtu geometrycznego. Pola te wypełniają stylizowane liście. Zasada kompozycji ornamentu i charakter reliefu pozwalają ustalić chronologię analizowanego motywu na pierwszą połowę XVII w. Profil komory ogrzewczej jest prosty, miejsce połączenia kołnierza z licem wzmacniają gliniane wałki (2). Przełomy jedno- (1) lub wielobarwne (1). Ślady palców wiążą się z podlepieniem wałki łączącego kołnierz z licami (2) lub występują na WPL w postaci pasm równoległych ciągów palcowych (2). Ślady okopceń występują na WPL (1) lub na WPK i części długości WPK (1). Fragmenty niepolewane.

Motyw 40 (tabl. VII, 8—9). Zachowane 4 fragmenty zdobi wykonany reliefem konturowym stylizowany ornament roślinny w układzie kontynuacyjnym. Swobodnie wijąca się taśma obwiedziona wąskimi półwałkami wydziela pola dekoracyjne wypełnione motywem silnie stylizowanych liści. Zasada kompozycji ornamentu pozwala datować kafele na pierwszą połowę XVII w. Kafle te wchodziły w skład jednego pieca z KPWC: 33. Profile komór ogrzewczych są proste (2) lub wypukłe (2), kołnierze doklejone do lic pogrubionymi początkami (2) lub miejsca połączeń obu elementów wzmocnione podklejanymi od strony wnętrza komory glinianymi wałkami (2). Przełomy wyłącznie jednobarwne. Ślady palców wiążą się głównie z łączeniem kołnierza z licami lub podklejeniem glinianego wałki w miejscu połączenia obu elementów (3), czasem na ZPK występują pasma równoległych do brzegów lic ciągów palcowych (2) lub nieregularne odciski na ZPK (2) lub WPL (1). Okopcenia zachowane na 1 fragmencie obejmują WPL i część długości WPK. Wszystkie ułamki pokrywa polewa zielona. Na ZPK stwierdzono jej zacieki (4) lub kapnięcia (1).

Motyw 41 (ryc. 1, 3). Zachowany 1 fragment środkowej

części lica zdobi wykonany techniką reliefu płaszczyznowego ornament roślinny w postaci stylizowanych wici. Nikłe ślady rozwiniętej krawędzi wskazują, iż motyw ograniczony był do ram pojedynczego kafla. Taka konstrukcja, stopień stylizacji przedstawienia wątków roślinnych oraz kolorystyka pól (białe tło, wici brązowe, żółte i zielone, częściowo zachowana krawędź zielona) pozwalają datować motyw na pierwszą połowę XVII w. Wielobarwne polewy położone są precyzyjnie na warstwie pobiałej, przełom jednobarwny. WPL okopcona.

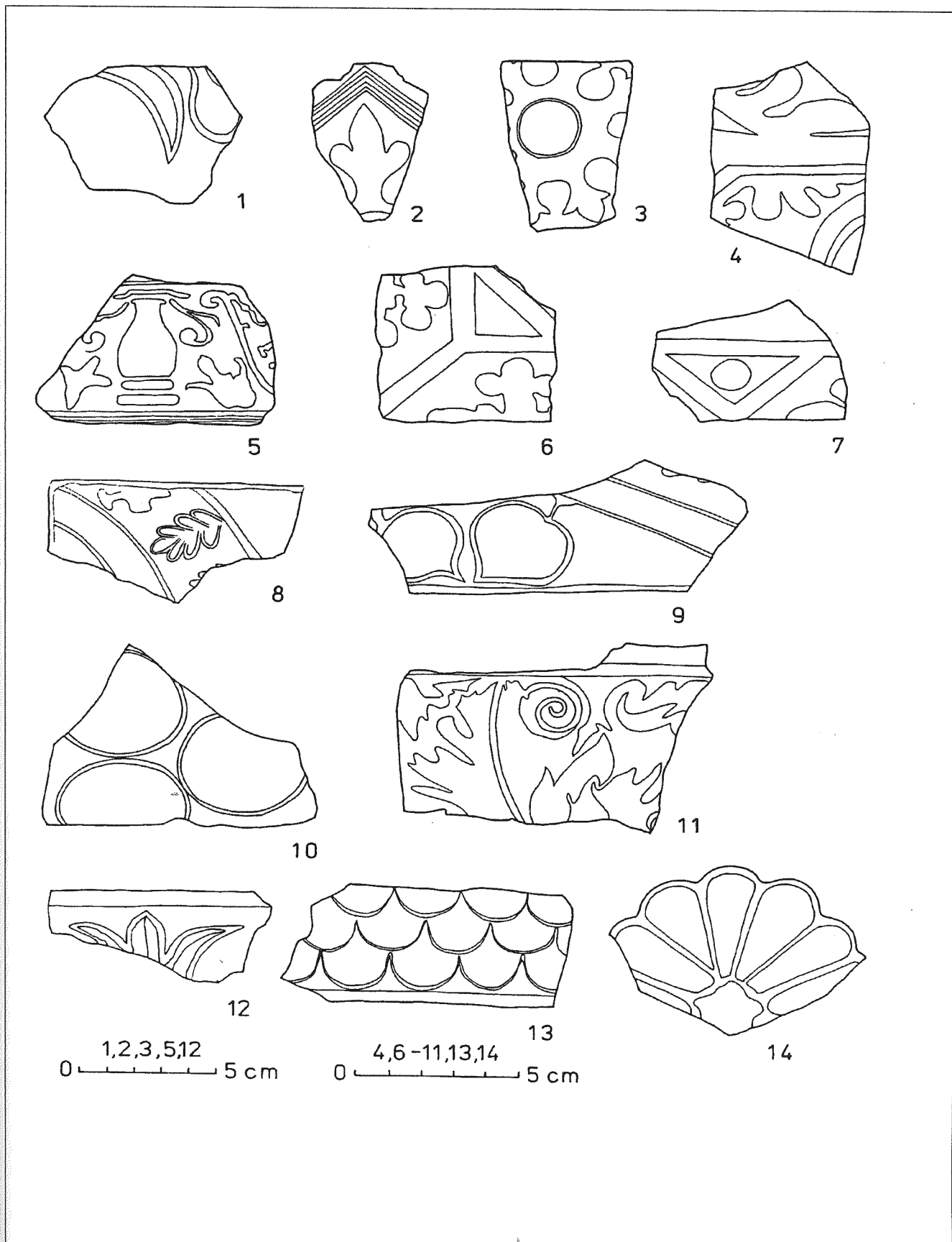
Motyw 42 (ryc. 1, 4). Zachowany 1 fragment pobocznej części lica kafla. Lico zdobi plastyczny, stylizowany ornament roślinny w postaci ulistnionych łodyg. Wijąca się swobodnie wici roślinna wydziela pola dekoracyjne wypełnione plastycznymi listkami. Cechą charakterystyczną jest stopień plastyczności reliefu, łączącego elementy konturowego (silnie podniesione krawędzie listków oraz ukształtowanie łodygi) z plastycznym, światłocieniowym opracowaniem wnętrza elementów roślinnych. Wszystkie przedstawione cechy oraz kontynuacyjny charakter dekoracji pozwalają datować motyw na pierwszą połowę XVII wieku. Profil komory ogrzewczej prosty, kołnierz doklejony do lica pogrubionym początkiem, przełom wielobarwny. Na ZPK występują pasma ciągów palcowych, równoległych do brzegu lica. WPL i WPK są intensywnie okopcone. Polewa zielona, w postaci zacieków występuje także na ZPK, a w postaci kapnięć na WPK i WPL.

Motyw 43 (tabl. VII, 10), zachowane 2 fragmenty bocznych części lica kafla zdobi ornament geometryczny w postaci przylegających do siebie kół. Motyw ten posiada analogie wśród siedemnastowiecznych kaflów z Jarosławia¹³. Profile komór ogrzewczych proste (1) lub wypukłe (1). Miejsca sklejenia kołnierzy z licami wzmacniają podklejane od strony wnętrza komory gliniane wałki (2). Z podlepieniem ich związane są także występujące na kaflach odciski palców (2). Jeden z fragmentów posiada okopconą WPL i część długości WPK, drugi ma na WPL grudki gliny, którą oblepiony był w piecu. Oba fragmenty pokrywa zielona polewa, obecna w postaci zacieków również na ZPK (2) lub WPK (1). Ten ostatni ułamek posiada zacieki polewy również na WPL.

Motyw 44 (ryc. 5, 1). Zachowany 1 fragment narożnika lica kafla FWC. Zdobi go wykonany w reliefie płaszczyznowym stylizowany ornament roślinny. Podstawę kafla ogranicza silnie wypukła krawędź. Stylizacja elementu roślinnego i spłaszczenie reliefu pozwalają ustalić chronologię omawianego motywu na wiek XVII, najprawdopodobniej zaś pierwszą połowę tego stulecia. Profil komory wypukły, kołnierz doklejony do lica pogrubionym początkiem, przełom jednobarwny. Polewa zielona, w postaci zacieków występuje także na ZPK.

Motyw 45 (tabl. VII, 11). Zachowany 1 fragment bocznej części lica kafla gzymsowego, zdobionego wykonanym w płaskim reliefie płaszczyznowym stylizowanym ornamentem roślinnym. Stylizowane liście, łodygi i kwiaty wypełniają całą niemal powierzchnię lica. Cechą charakterystyczną dekoracji jest operowanie dużymi płaszczyznami i znaczne spłaszczenie reliefu, miejscami niemal nieczytelne. Przełom jednobarwny, WPL okopcona. Lico pokrywa zielona polewa.

zyzno-
 wici.
 notyw
 kon-
 roślin-
 zowe,
 elona)
 VII w.
 rstwie

 ocznej
 ny or-
 ęca się
 e wy-
 tyczną
 y kon-
 oraz
 owym
 zystkie
 deko-
 XVII
 dokle-
 elobar-
 owych,
 sywnie
 stępuje
 WPL.

 y bocz-
 w po-
 posiada
 arosła-
 ypukłe
 ą pod-
 ki (2).
 ęce na
 posiada
 a WPL
 gmenty
 cieków
 ulamek

 roznika
 uszczyz-
 ę kafla
 ementu
 chrono-
 wdopo-
 komory
 bionym
 , w po-

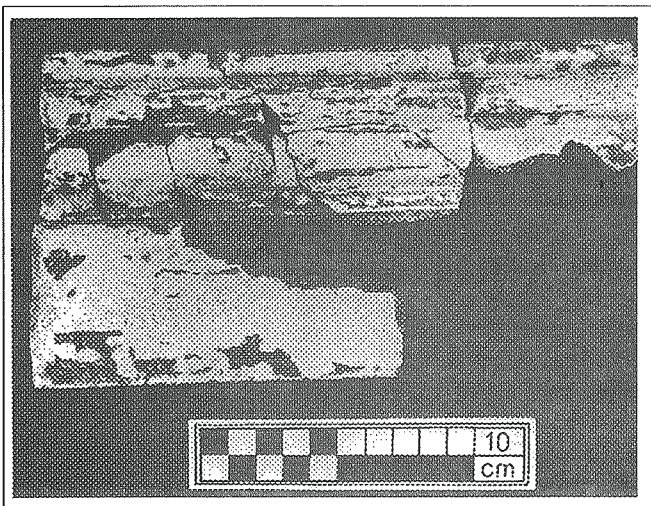

Tabl. VII. Motywy dekoracyjne kafla z Zawady, gm. Dębica.

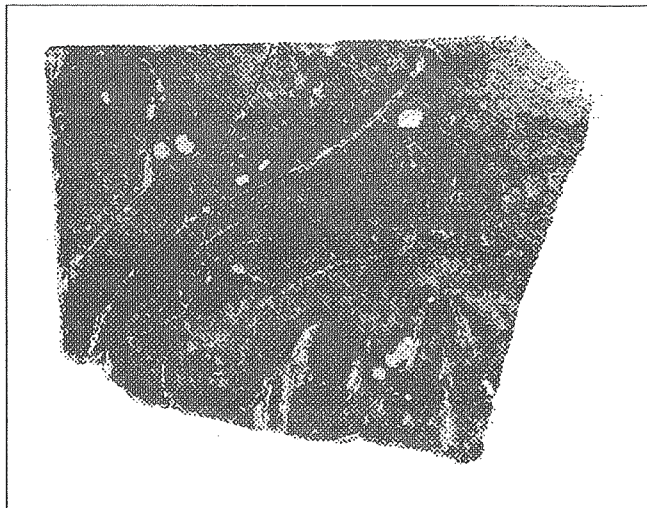
1-34, 2-35, 3-36, 4-37, 5-38, 6, 7-39, 8, 9-40, 10-43, 11-45, 12-46, 13-48.

Taf. VII. Ziermotive der Kacheln aus Zawada, Gemeinde Dębica.

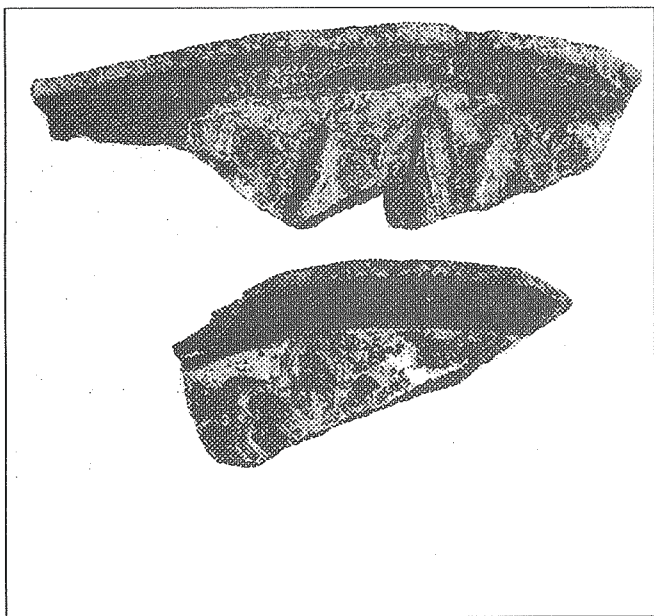
1-34, 2-35, 3-36, 4-37, 5-38, 6, 7-39, 8, 9-40, 10-43, 11-45, 12-46, 13-48.

Ryc. 11. Baza piecowa wypełniająca cegalasta, motyw 31.
 Abb. 11. Ausfüllender Unterofen, ziegelfarbig, Motiv 31.

Ryc. 12. Kafel płytkowy wypełniający ceglasty, motyw 33.
 Abb. 12. Ausfüllende Plattenkachel, ziegelfarbig, Motiv 33.

Ryc. 13. Zwieńczenie ceglaste, motyw 47.
 Abb. 13. Bekrönung, ziegelfarbig, Motiv 47.

Ryc. 14. Zwieńczenie ceglaste, motyw 49.
 Abb. 14. Bekrönung, ziegelfarbig, Motiv 49.

Moty
 ment
 zdob
 Niew
 zreko
 cie j
 chron
 go na
 polev
 pokr
 jest
 walek
 Odcia
 cniaja
 ZPK
 Okop
 Wiel
 wystę
 Moty
 zwięć
 kraw
 plasty
 kwiat
 pozw
 w zes
 nolog
 niej p
 (pierw
 ca w
 począ
 biały,
 wały
 mem
 (dług
 różno
 eleme
 niebie
 Moty
 gzym
 nym,
 dawn
 wem
 rpiów
 -wicz
 jest m
 renesa
 iż gzy
 z koń
 lona p
 biały.
 palców
 ciągów
 Moty
 sokoś
 dekor
 czynę,
 szerok
 zdo
 ornam
 eleme

Motyw 46 (tabl. VII, 12). Zachowany 1 niewielki fragment górnej części lica kafla gzymsowego (KGWWC) zdobi silnie plastyczny, stylizowany kielich kwiatowy. Niewielkie rozmiary fragmentu oraz fakt, iż nie można zrekonstruować motywu, który na zachowanym fragmencie jest niecharakterystyczny, uniemożliwiają uściślenie chronologii kafla. Jedynym argumentem za datowaniem go na wiek XVII jest fakt, iż pokrywają go wielobarwne polewy. Kafle późniejsze są w Zawadzie niepolewane lub pokryte jednobarwnymi polewami. Kołnierz doklejony jest do lica, a miejsce połączenia wzmacnia gliniany walek. Profil komory wypukły, przełom jednobarwny. Odciski palców są związane z podklejaniem wałka wzmacniającego połączenie komory z licem oraz występuje na ZPK w postaci pasm ciągów równoległych do brzegu lica. Okopcenia występują na WPK i części długości WPK. Wielobarwne polewy w postaci zacieków i kapnieć występują na ZPK.

Motyw 47 (ryc. 13). Zachowane 2 fragmenty ozdobnych zwieńczeń piecowych. Rozwinięta, wysoko podniesiona krawędź otacza lico w kształcie wycinka koła. Zdobi je plastyczny, stylizowany ornament roślinny (liście, kielichy kwiatowe i łodygi). Charakter reliefu i kolorystyka polew pozwalają wiązać kafle z okazami KPWC: 41 i 35 w zespół pochodzący z jednego pieca. Na podstawie chronologii KPWC: 35 (pierwsza połowa, a najprawdopodobniej początek XVII w.) oraz potwierdzającej ją KPWC: 41 (pierwsza połowa XVII w.) określić można powstanie pieca w skład którego wszystkie te kafle wchodziły na początek (połowę) XVII w. Lico pokrywa warstwa pobiałą, przełomy są jednobarwne. Na 1 fragmencie zachowały się odciski tkaniny. Brzegi WPL są wygładzane pasmem ciągów palcowych wzdłuż krótkich uchwytych (długość 30—36 mm). Na drugim fragmencie występują różnokierunkowe, nieregularne odciski palców. Wypukłe elementy reliefowej dekoracji pokrywają polewy: zielona, niebieska i żółta, krawędzie są zielone, a tło lic białe.

Motyw 48 (tabl. VII, 13). Zachowane 3 fragmenty gzymsów kapnikowych zdobionych motywem plastycznym, rybiej łuski. Zdobienie elementów konstrukcyjnych dawnych pieców (gzymsy lub dachówki piecowe) motywem rybiej łuski, imitującym wygląd dachu krytego karpówką, było stosowane w zdobieniu kafla głównie XVI-wiecznych, a sporadycznie tylko motyw ten datowany jest na wiek XVII¹⁴. Mniejsza niż w przypadku kafla renesansowych plastyczność reliefu zdaje się wskazywać, iż gzymsy kapnikowe zdobione motywem 48 pochodzą z końca XVI lub conajwyżej początku XVII stulecia. Zielona polewa na fragmentach występuje na warstwie pobiałą. Przełomy jednobarwne, WPL okopcone. Odciski palców w postaci pasm równoległych do brzegów lic ciągów występują na ZPK.

Motyw 49 (ryc. 14, 15). Zachowane 6 fragmentów. Wysokość zwieńczenia: 160 mm. Zwieńczenia zdobi bogata dekoracja roślinna. Szeroka, płaska krawędź otacza sterczynę, a analogicznie kształtowane żeberko oddziela ją od szerokiej podstawy. Zarówno podstawę, jak i sterczynę zdobi wykonany w reliefie płaszczyznowym stylizowany ornament roślinny w układzie symetrycznym. Stylizacja elementów roślinnych i znaczne spłaszczenie reliefu po-

zwalają datować zwieńczenie zdobione motywem 49 na pierwszą połowę XVII wieku. Operowanie reliefem płaszczyznowym o zbieżnych cechach szczegółów oraz charakterystyczny odcień zielonej polewy, pokrywającej lica wszystkich okazów, pozwalają wiązać te zwieńczenia z gzymsami zdobionymi motywem 45 w serię pochodzącą z jednego pieca. Czas jego powstania we dworze w Zawadzie odnieść należy do pierwszej połowy XVII stulecia. Przełomy wyłącznie jednobarwne. Ślady palców to przeważnie pasma ciągów palcowych na WPL w układzie pionowym (4). Rzadziej obecne są pasma ciągów w układzie poziomym (2). Dwa fragmenty posiadają okopcone (wtórnie?) tylne powierzchnie. Kapniecia polewy występują na tylnych powierzchniach zwieńczeń (5) oraz na powierzchni bocznej (1).

3.4.3. Charakterystyka kafla grupy 4.

Grupa 4 obejmuje wyłącznie kafle płytowe, wykonane z gliny żelazistej. Są to KPWC: 32—43, KFWC: 44, gzymsy zdobione motywami o numerach: 45, 46 i 48 oraz zwieńczenia zdobione motywami 47 i 49. Łącznie grupę reprezentuje 60 fragmentów, zdobionych 18 motywami dekoracyjnymi. Wśród kafla grupy 4 wyodrębnić można dwa różnoczasowe zespoły.

Zespół pierwszy stanowi pojedynczy ułamek KPWC: 32, datowany na drugie ćwierćwiecze XVI w. Jest to jedyny renesansowy kafel z badań archeologicznych w Zawadzie. Ze zrozumiałych względów ten pojedynczy fragment nie będzie tutaj bliżej omawiany. Jego charakterystyka podana została wyżej, w trakcie omawiania motywu dekoracyjnego.

Zespół drugi obejmuje kafle datowane na koniec XVI lub początek XVII w. (gzymsy zdobione motywem 48) oraz okazy siedemnastowieczne z początku lub pierwszej połowy tegoż stulecia (KPWC: 33, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43 i 44 oraz zwieńczenia zdobione motywami 47 i 49). KPWC: 43 datowane są ogólnie na wiek XVII, a gzyms o wątku 46 najprawdopodobniej na to stulecie. Chronologia motywów 34 i 37 (KPWC) oraz 45 (gzyms) nie została sprecyzowana. Kafle zespołu drugiego charakteryzuje:

1. Komory ogrzewcze posiadają profile proste (10) lub wypukłe (9), obecne są jednak także wklęsłe (1) i wyodrębnione (1).
2. Kołnierze połączone są z licami z zastosowaniem glinianych wałków (12) lub doklejone do lic pogrubionymi początkami (9).
3. Lica kafla z rzadka tylko pokrywano pobiałą (stwierdzono ją na zaledwie 4 ułamkach).
4. Przewaga przełomów jednobarwnych (42) nad wielobarwnymi (13).
5. Obecność na kołnierzach KPWC: 33 otworów na druty (2).
6. Odciski tkaniny wystąpiły na KPWC: 33 (4) oraz na tylnej powierzchni zwieńczeń zdobionych motywem 47.
7. Odciski palców wiążą się najczęściej z podklejaniem glinianych wałków lub występują w postaci pasm ciągów na WPL.

8. Okopcone są najczęściej WPL (24) lub WPL i WPK (12)
9. Kafle zespołu drugiego grupy 4 są niepolewane lub pokryte polewą zieloną. Nieliczne fragmenty pokrywają polewy wielobarwne (KPWC: 35,36 i 41, gzymсы zdobione motywem 46 oraz zwieńczenia — motywem 47).
10. Na podstawie cech stylistycznych dekoracji i kolorystyki wyróżnić można serie kafli pochodzących z poszczególnych pieców. Ponieważ należące do nich materiały są nieliczne, nie podawano odrębnej charakterystyki w ramach serii. W skład poszczególnych pieców wchodziły:
  - Piec A (o delikatnej, konturowej dekoracji kafli): KPWC: 33, 40 i 42, KFWC: 44;
  - Piec B (wielobarwny): KPWC: 35 oraz zwieńczenia zdobione motywem 47;
  - Piec C (relief operujący dużymi płaszczyznami): gzymсы zdobione motywem 45 oraz zwieńczenia — motywem 49.

3.5. Grupa 5.

3.5.1. Charakterystyka masy ceramicznej.

Masa ceramiczna grupy 5 posiada po wypaleniu intensywnie ceglastą barwę powierzchni i przełomów. Domieszka schudząca występuje w minimalnej ilości. Składa się na nią drobnoziarnisty piasek oraz pojedyncze ziarna średnioziarnistego tłucznia. Masa ceramiczna jest bardzo dobrze wypalona, twarda.

3.5.2. Kafle grupy 5.

Motyw 50 (ryc. 16). Zachowane 9 fragmentów, w tym 5 ułamków środkowych części lic. Głębokość: 90—98 mm. Lica kafli zdobi starannie opracowany i precyzyjnie wykonany silnie plastyczny ornament w postaci wypukłego kartusza. Równoległe do brzegu lica biegnie wypukły półwałek. Jest to motyw nawiązujący do nurtu „pomorskiego” w rozwoju dekoracji zabytkowych kafli¹⁵. Położenie stanowiska w Zawadzie na uboczu względem głównych ośrodków i dzieje samego pałacu pozwalają wiązać motyw dopiero z pracami w czasach hrabiego Atanazego Raczyńskiego, ukończonymi w 1821 roku. Jest to datowanie nieco późniejsze niż powszechnie datuje się nurt „pomorski” (druga połowa XVII—XVIII w.). Komory kafli są czworokątne (2) o profilu prostym (2). Miejsca połączeń kołnierzy z licami wzmacniane są podklejanymi od strony wnętrza komory glinianymi wałkami (2). Krawędzie komór reprezentują typ 6 (2). Lica wszystkich kafli pokrywa pobiała. Zdecydowanie dominują przełomy wielobarwne (8), zaledwie 1 ułamek posiada przełom jednobarwny. Licznie występujące na kaflach odciski palców wiążą się najczęściej z podklejaniem wałka wzmacniającego miejsce połączenia kołnierzy z licami (4), obok nich obecne są na WPL pasma pionowe (3) lub poziome (2) ciągów palcowych, stwierdzone na ZPK pasma ciągów równoległych do brzegów lic (2) lub nieregularne odciski na ZPK (2). Pojedynczo występują nieuporządkowane odciski na WPL oraz pasma ciągów palcowych w układzie koncentrycznym. Okopcenia stwierdzono na WPL (2), WPL i WPK na całej (2) lub tylko części (1) ich długości. Ślady gliny występują wyłącznie na

ZPK (3). Zacieki pobiałe i przezroczystej glazury, która pokrywa wszystkie fragmenty lic, obecne są także na ZPK, przy czym jest charakterystycznym, iż zawsze występują one łącznie (4).

Motyw 51 (ryc. 17). Zachowane 7 fragmentów kafli o fazowanych licach. Otacza je płaska krawędź o szerokości 15 mm, a zdobi wykonany w reliefie płaszczyznowym stylizowany ornament roślinny. Duża regularność kształtu oraz charakter reliefu dowodzą, iż kafle wykonane były maszynowo i reprezentują wytwór manufaktury ceramicznej. Pozwala to datować motyw na wiek XIX i wiązać z piecem postawionym w pałacowych wnętrzach już po przebudowie hrabiego Atanazego Raczyńskiego, w drugiej połowie XIX lub nawet początkach obecnego stulecia. Przełomy są wyłącznie jednobarwne, wszystkie lica pokrywa pobiała. Ślady palców wiążą się głównie z podklejaniem glinianych wałków wzmacniających połączenia kołnierzy z licami. Jest przy tym charakterystyczne, iż nie zachowała się żadna komora: kołnierze odkleiły się a pozostały jedynie wałki w pewnej odległości od brzegów lic (4). Pojedynczo występują ślady równoległych, pionowych pasm ciągów na WPL oraz poziome pasma na brzegach lic. WPL 1 ułamek jest okopcony. Na lica pokryte pobiałą (pojedynczo występują jej zacieki na ZPK oraz kąpięcie na WPL) nałożono przezroczystą glazurę (raz też jej zacieki są obecne na ZPK, a właściwie na brzegach lica). Kafle są dzięki takiej kolejności zabiegów wytwórczych białe.

Motyw 52 (tabl. VII, 14). Zachowany 1 fragment sterczyń zwieńczenia posiada kształt silnie plastycznej palmy. Przełom wielobarwny, polewa zielona; jej zacieki obecne są na bocznej powierzchni zwieńczenia i jego stronie tylnej. Chronologia niemożliwa do sprecyzowania.

3.5.3. Charakterystyka kafli grupy 5.

Grupa 5 obejmuje zaledwie 17 fragmentów kafli płytowych, wykonanych z gliny żalazistej. Do grupy należą KPWC: 50 (9 fragmentów), KPWC: 51 (7 ułamków) — oraz 1 fragment zwieńczenia zdobionego motywem 52. Do cech charakteryzujących grupę należą:

1. Regularnie czworokątne kształty komór i zakończenie ich podobnymi otworami.
2. Wzmacnianie miejsca połączenia kołnierzy z licami podklejanymi od strony wnętrza komór glinianymi wałkami.
3. Pokrywanie lic wszystkich kafli płytkowych wypełniających warstwą pobiałą, na której naniesiona jest warstwa przezroczystej glazury. Nadaje to kaflom barwę białą.
4. Pobiała i glazura obecnie są w postaci zacieków na ZPK.
5. Rozmaitość kolorystyki przełomów. Prawie wszystkie (poza 1) ułamki KPWC: 50 oraz ZC: 52 posiadają przełomy wielobarwne, natomiast KPWC: 51 — wyłącznie jednobarwne.
6. Częste występowanie na kaflach odcisków palców. Najczęściej są to odciski związane z podklejaniem wałka wzmacniającego miejsce połączeń kołnierzy z licami oraz pasma odcisków palców na WPL i ZPK.
7. Okopcenia obejmują WPL i WPK na całej lub części długości.

8. Wyłącznie na ZPK występują grudki gliny, którą kafle oblepione były w ścianach pieców.
9. Sfazowanie brzegów KPWC: 51 oraz charakter reliefu wskazuje, iż kafle grupy 5 reprezentują wyrób maszynowy. W związku z tym datować je można na wiek XIX. Fakt, iż motyw KPWC: nawiązuje do nurtu „pomorskiego” dekoracji zdaje się wskazywać na pierwszą połowę tego wieku, zaś maszynowy wyrób KPWC: 51 — na połowę drugą ewentualnie nawet sam początek obecnego stulecia.

3.6. Grupa 6.

3.6.1. Charakterystyka masy ceramicznej.

Masa ceramiczna grupy 6 posiada po wypaleniu intensywnie ceglastą lub nawet brunatną barwę przełomów i powierzchni nieokopconych. Części poddane działaniu ognia okopcone są na kolor brunatny lub brunatno-szary. Domieszka schudząca występuje w bardzo dużej ilości i obejmuje wyłącznie drobno- i średnioziarnisty piasek (żwirsek). Ilość i charakterystyka domieszki powodują, iż powierzchnie są szorstkie i łatwo ulegają ścieraniu, a kafle są kruche. Są jednocześnie grube (lica do 12 mm) i stosunkowo miękkie.

3.6.2. Kafle grupy 6.

Motyw 53 (tabl. VIII, 1-2). Zachowane 5 fragmentów, w tym jednak aż 3 ułamki środkowych części lic. Zdobie je plastyczny, stylizowany ornament roślinny. Na zachowanych, wyłącznie niewielkich fragmentach, występują ulistnione łodygi. Charakterystyczną cechą jest stopień plastyczności reliefu, łączącego elementy konturowego (silnie podniesione krawędzie listków) z plastycznym, wręcz światłocieniowym opracowaniem wnętrza elementów roślinnych. Z uwagi na niewielkie rozmiary wszystkich zachowanych fragmentów nie można zrekonstruować całego motywu, zdobiącego lica. Charakter reliefu i stylizacja elementów roślinnych pozwalają datować motyw na wiek XVII. Profile 2 zachowanych komór proste, kołnierze doklejone do lic pogrubionymi początkami. Przełomy w większości jednobarwne (4), zaledwie 1 posiada wielobarwny. WPL wszystkich fragmentów okopcone. Lica są niepolewane (1) lub okryte zieloną polewą (4). Jej zacieki występują na ZPK jednej z dwu zachowanych komór.

Motyw 54 (tabl. VIII, 4). Zachowane 3 fragmenty gzymsów zdobi wykonany w bardzo płaskim reliefie ornament o niemożliwym do określenia układzie. Silny schematyzm przedstawień pozwala tylko przypuszczać, iż motyw dekoracyjny tworzą ułożone naprzemian konsolki i liście. Zastanawiającym jest spłaszczenie reliefu w porównaniu z KPWC: 53. Jedyna w większym stopniu zachowana komora posiada kształt regularnie czworokątny, profile komór są proste (2), miejsca połączeń ich z licami wzmacniają gliniane wałki (2). Jedyne zachowane w całości kołnierze posiada krawędź typu 4. Wszystkie lica pokrywa pobiała, 2 przełomy są jednobarwne, 1 — wielobarwny. Na 2 ułmkach zachowane ślady palców. Są to odciski w miejscu podklejenia wałka mocującego połączenia kołnierzy z licami lub poziome pasma ciągów na WPL i ZPK, te ostatnie równoległe do brzegu lica. Na trzecim ułamku występują jedynie pionowe pasma ciągów na WPL. Ślady okopceń obejmują WPL (1) oraz WPL

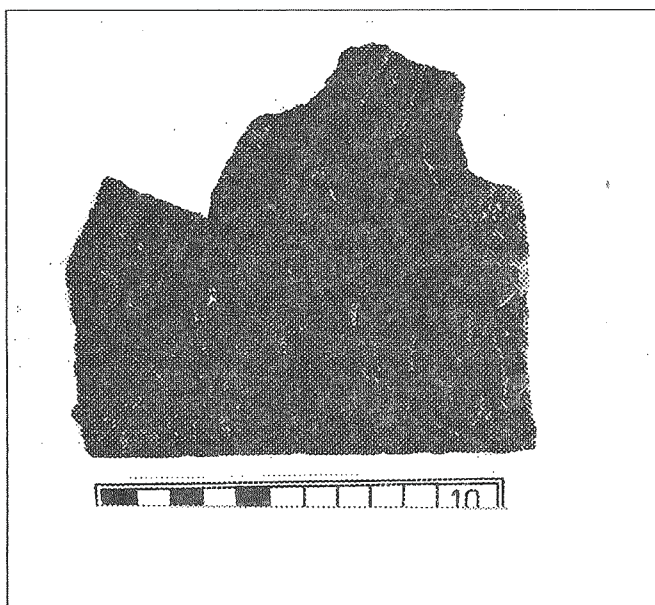
i część długości WPK (1). Na ZPK występują grudki gliny. Wszystkie fragmenty pokrywa polewa zielona, obecna w postaci kapnieć i zacieków na ZPK (2).

Motyw 55 (tabl. VII, 3) Lico kafla gzymsowego (zachowane 8 fragmentów, w tym jednak aż 6 ułamków środkowych części lic (zdobi motyw bogato ukształtowanego kartusza, utworzonego przez dwa wypukłe, równoległe półwałki. Motyw ten stanowić może kontynuację nurtu „pomorskiego” w dekoracji kafla, przy czym jest to wariant reprezentujący lokalne naśladownictwo. Zielona polewa, pojawiająca się w zdobieniu kafla „pomorskich” głównie w końcu XVIII w.¹⁶ wskazuje na późne datowanie motywu. Wiązać go można dopiero z pracami w czasach hrabiego Atanazego Raczyńskiego. Sześć fragmentów posiada lica pokryte warstwą pobiały, 2 — jasnobrązowej, szlamowanej glinki. Wszystkie przełomy jednobarwne. Odciski palców to pasma równoległych, pionowych żłobków na WPL (8), występujące na ZPK podobne pasma, równoległe do brzegów lic (2) lub pojedyncze nieregularne odciski palców na ZPK (2) oraz ciągi wzdłuż podklejanych w miejscu połączeń kołnierzy z licami glinianych wałków (1). Zacieki pobiały (2) i polewy (te same 2 ułamki) obecnie są na ZPK.

3.6.3. Charakterystyka kafla grupy 6.

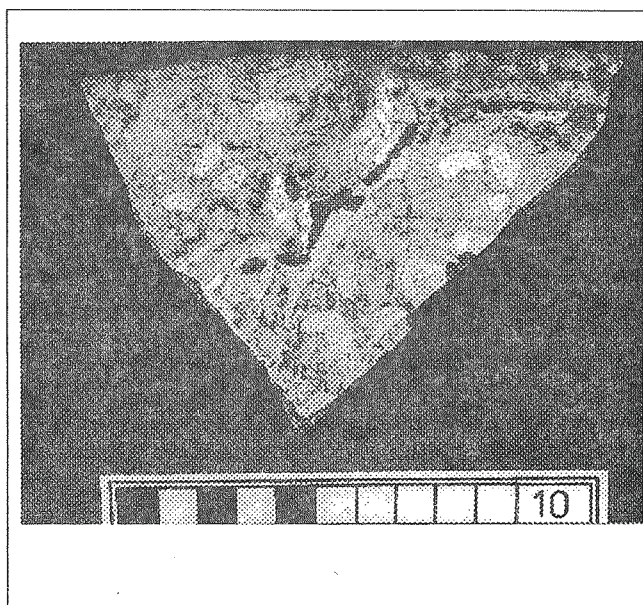
Grupa 6 obejmuje wyłącznie kafle płytowe wypełniające, wykonane z gliny żalazistej. Do grupy 6 należą kafle płytowe zdobione motywem 53 (5 fragmentów) oraz kafle gzymsowe, zdobione motywami 54 (3 fragmenty) oraz 55 (8 fragmentów). Łącznie grupę reprezentuje zaledwie 16 ułamków, zdobionych 3 wyróżnionymi motywami dekoracyjnymi. Sytuację dodatkowo komplikuje fakt, iż kafle grupy 6 są datowane szeroko: KPWC: 53 na XVII w., a motyw 55 gzymsów na początek XIX w. Motyw 54 gzymsów nie posiada specywowanej chronologii. Zbiorcza analiza grupy wskazuje jednak, iż powiązać go można z tym drugim przedziałem czasowym. Tak więc do zespołu kafla siedemnastowiecznych należy z omawianej grupy tylko motyw 53 KPWC. W tej sytuacji ten ubogi zespół nie będzie omawiany, gdyż wszelkie możliwe do określenia cechy pokrywają się z charakterystyką motywu 53. Do cech wyróżniających zespół drugi, datowany na początek XIX w., a najpewniej wiążący się z przebudową obiektu w czasach hrabiego Atanazego Raczyńskiego, zaliczyć należy:

1. Zawsze prosty profil komór ogrzewczych.
2. Wzmacnianie miejsc połączeń kołnierzy z licami podklejnymi od strony wnętrza komór glinianymi wałkami.
3. Pokrywanie lic kafla warstwą pobiały (motyw 54 kafla gzymsowych oraz 6 ułamków zdobionych motywem 55) lub szlamowanej glinki (2 fragmenty gzymsów zdobionych ornamentem 55).
4. Zdecydowanie dominują przełomy jednobarwne. Zaledwie 2 ułamki posiadają przełomy wielobarwne.
5. Obecność na wszystkich ułmkach odcisków palców w rozmaitych układach (najczęściej są to — cecha dla elementów konstrukcyjnych rzadka — pasma pionowych ciągów na WPL).
6. Wszystkie ułamki pokrywa jednobarwna, zielona polewa.

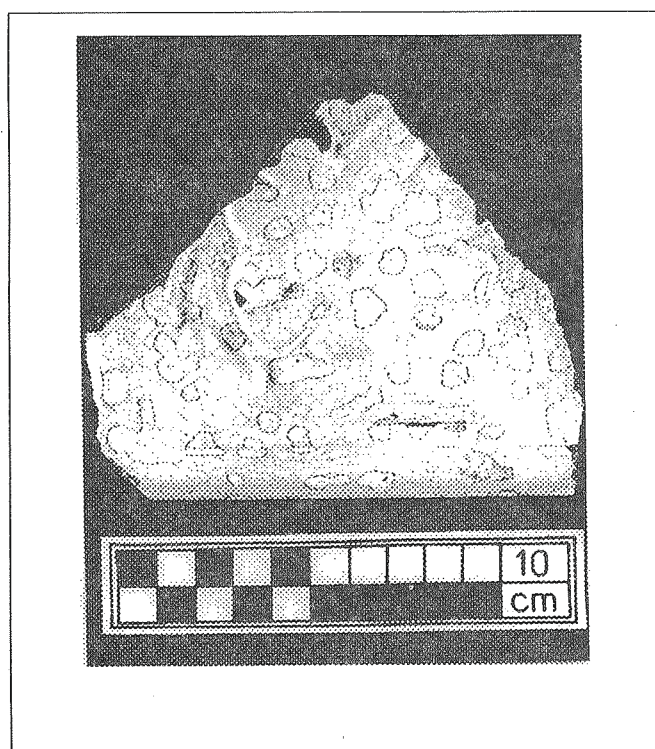
Ryc. 15. Zwieńczenie ceglaste, motyw 49.

Abb. 15. Bekrönung, ziegelfarbig, Motiv 49.

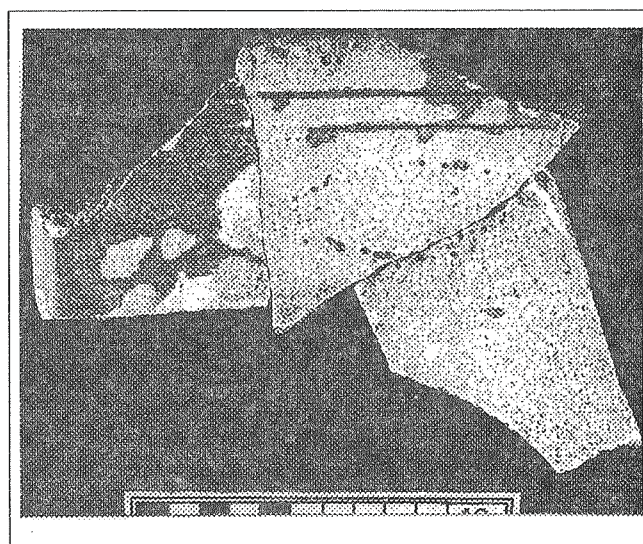
Ryc. 16. Kafel płytkowy wypełniający biały, motyw 50.

Abb. 16. Ausfüllende Plattenkachel, weiss, Motiv 50.

Ryc. 17. Kafel płytkowy wypełniający biały, motyw 51.

Abb. 17. Ausfüllende Plattenkachel, weiss, Motiv 51.

Ryc. 18. Kafel płytkowy wypełniający biały, motyw 56.

Abb. 18. Ausfüllende Plattenkachel, weiss, Motiv 56.

3.7. 3.7.1 Grupa Masa lub n rzchn popie w du oraz ceram (okoł staran 3.7.2. Moty części name rzony 1 frag wych zielon 7 pokr Moty zdbi wato giczn li. Br konar wy. I począ chow na do łącz typ 6 palców klejan cem; c ciągow odcisk jednob polew Moty w tym płaski sfazow połow komon narożn nostro jest d łącz kołnie palców wystę (3). Je jednob Moty o głąb lica tw logia czworo

3.7. Grupa 7.

3.7.1. Charakterystyka masy ceramicznej.

Grupa 7 obejmuje kafle wykonane z gliny kaolinitowej. Masa ceramiczna posiada po wypaleniu barwę żółtawą lub nawet lekko różową przełomów oraz żółtawą powierzchnię nieokopconych. Powierzchnie okopcone są barwy popielatej lub różowej. Domieszka schudająca występuje w dużej ilości, obejmując średnio- i gruboziarnisty żwirek oraz nieliczne ziarna gruboziarnistego tłucznia i tłuczonej ceramiki. Ścianki kafli charakteryzuje znaczna grubość (około 1 cm lub sporadycznie nawet nieco więcej). Są one starannie wyrównane, gładkie.

3.7.2. Kafle grupy 7.

Motyw 56 (ryc. 18). Zachowane 2 fragmenty środkowych części lic kafli są bardzo silnie zniszczone. Zdobie je ornament geometryczny w postaci trójkątów i owali utworzonych z drobnych zagłębień. Przełomy wielobarwne, na 1 fragmencie występują nikielne ślady pasm ciągów palcowych w układzie pionowym. Fragmenty pokrywa jasnozielona glazura. Chronologia — jak innych kafli grupy 7 połowa XIX lub nawet początek obecnego stulecia.

Motyw 57 (tabl. VIII, 10). Zachowane 7 fragmentów zdobi prosty ornament geometryczny w postaci zygakowato łamanych, wklęsłych żłobków, uzupełnionych analogicznie wykonanymi, schematycznymi motywami półowali. Brzegi lic sfazowane. Charakter reliefu i technika wykonania wskazują, iż kafle reprezentują wyrób maszynowy. Datować je można na drugą połowę XIX lub początek XX stulecia. Głębokość jedyne w całości zachowanego kołnierza wynosi 55 mm, komora jest doklejona do lica w pewnej odległości od jego brzegu, nadając połączeniu profil wyodrębniony. Krawędź reprezentuje typ 6. Wszystkie przełomy są wielobarwne. Odciski palców zachowały się na 1 fragmencie i wiążą się z podklejaniem wałka wzmacniającego połączenie komory z licem; obecne są także na WPL w postaci pasm pionowych ciągów palcowych oraz na ZPK w formie nieregularnych odcisków w nieuporządkowanym układzie. Lico pokrywa jednobarwna, żółta (1), niebieska (1) lub brązowa (4) polewa.

Motyw 58 (tabl. VIII, 11). Zachowane 4 fragmenty, w tym jednak aż 3 ułamki środkowych części lic. Są one płaskie, gładkie, nie posiadają żadnej dekoracji. Brzegi sfazowane. Chronologia — jak inne kafle grupy druga połowa XIX lub początek XX stulecia. Jedna zachowana komora posiada kształt prostokąta z lekko zaokrąglonymi narożnikami, jej profil jest wyodrębniony. Krawędź jednostronnie na zewnątrz wywinięta. Kołnierz doklejony jest do lica w pewnej odległości od brzegu, miejsca połączenia wzmacniają wałki, podklejone z obu stron kołnierza (tabl. VIII, 11). Przełomy wielobarwne. Ślady palców wiążą się z podklejaniem wałków (4) lub występują na WPL w postaci pasm równoległych ciągów (3). Jeden fragment jest niepolewany, pozostałe pokrywa jednobarwna polewa brązowa (2) lub żółta (1).

Motyw 59 (tabl. VIII, 12). Zachowane 2 fragmenty o głębokości 55 mm i sfazowanych brzegach. Dekorację lica tworzą równoległe, wklęsłe żłobki. Wyrób i chronologia — jak inne kafle omawianej grupy. Komory są czworokątne z łagodnie zaokrąglonymi narożnikami, po-

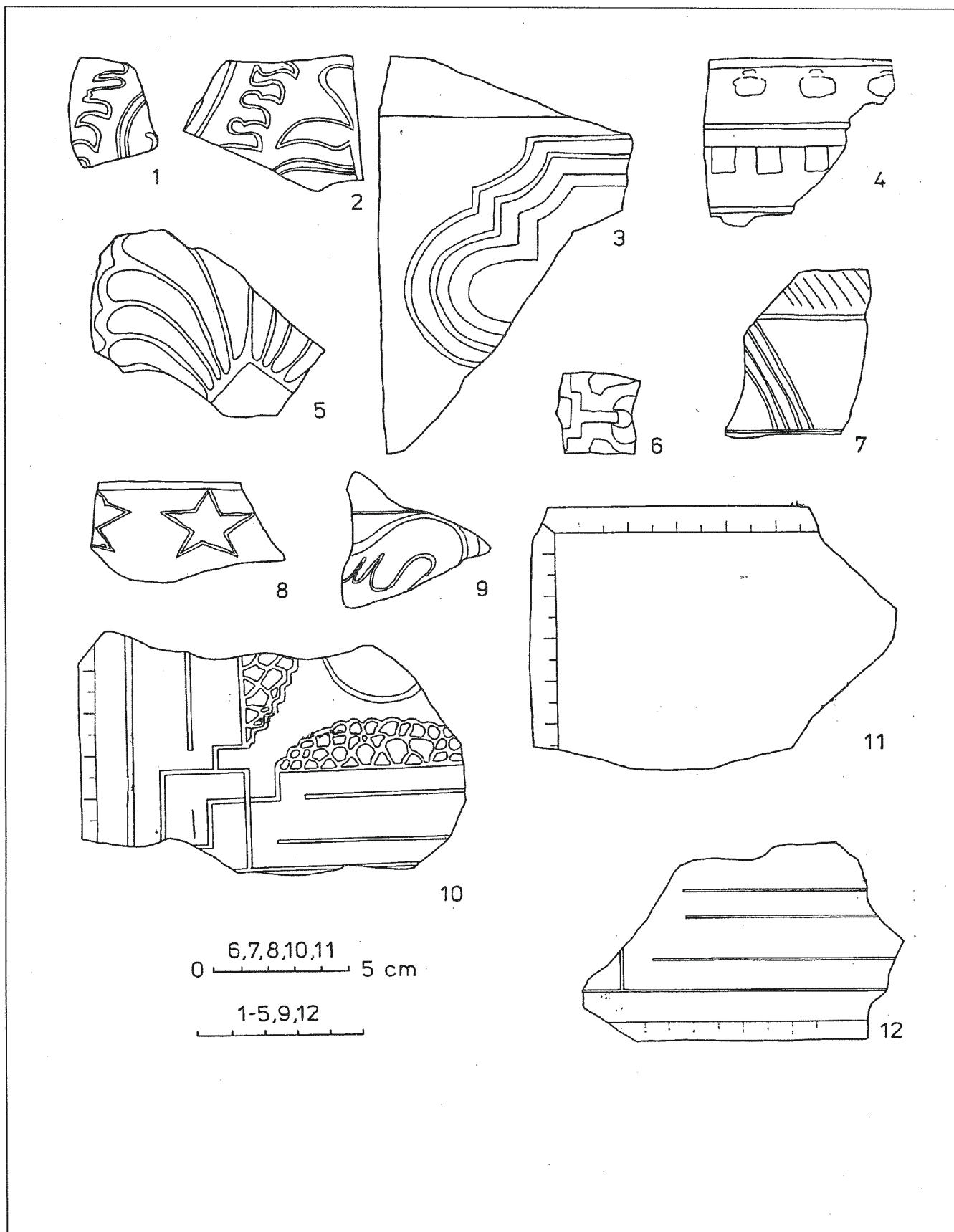
siadają profile wyodrębnione. Krawędź kołnierza typu 6, przełomy wielobarwne. Odciski palców obecne na 1 tylko fragmencie to ślady powstałe przy podklejaniu wałków wzmacniających połączenia kołnierza z licem, pasma ciągów palcowych na WPL i nieregularne odciski na WPL. Jeden fragment pokrywa polewa brązowa, drugi — niebieska.

3.7.3. Charakterystyka kafli grupy 7.

Grupa 7 obejmuje kafle płytowe (tylko płytkowe wypełniające), wykonane z gliny kaolinitowej. Łącznie grupę reprezentuje zaledwie 15 ułamków, zdobionych 4 wyróżnionymi motywami dekoracyjnymi (KPWB: 56—59). Niewielka ilość fragmentów utrudnia pełną charakterystykę grupy. Wskazać można jedynie na zasadnicze tendencje kształtowania poszczególnych elementów kafli.

1. Elementem wspólnym dla zdobionych różnymi motywami kafli jest identyczność kształtu i cech metrycznych komór ogrzewczych. Wszystkie kafle posiadają krótkie komory ogrzewcze ramowe, doklejone do lic w pewnej odległości od ich brzegów. Dzięki temu zabiegowi komory posiadają profile wyokrębnione. Są one doklejone do lic w sposób bardzo charakterystyczny. Kołnierze posiadają pogrubione, a nawet półkoliste w przekroju początki, osadzone w niewielkich zagłębieniach lic o znacznych grubościach. Takie połączenia wzmacniają wałki gliniane, którymi miejsca sklejenia obu elementów są podlepione od strony wnętrza komory oraz naklejone z zewnątrz. Wszystkie zachowane komory posiadają identyczną długość (55 mm). Są one zawsze czworokątne i posiadają nieznacznie zaokrąglone narożniki. Zachowane na całej długości kołnierze posiadają krawędzie typu 6. Identyczne cechy posiadają komory i fragmenty krawędzi, które odpadły od lic, ale znalezione zostały razem z uławkami o określonych motywach zdobniczych.
2. Wszystkie fragmenty lic o określonych motywach dekoracyjnych posiadają przełomy wielobarwne z różowymi środkami.
3. Ślady palców na kaflach wiążą się ze sklejeniem kołnierzy z licami (mocowanie obustronnie występujących wałków glinianych), obejmują pasma ciągów palcowych na WPL oraz WPK (te ostatnie zawsze równoległe do brzegów lic).
4. Okopcenia występują wyłącznie na WPL.
5. Kafle grupy 7 pokrywane są wyłącznie jednobarwnymi polewami (zielona, brązowa, niebieska lub żółta).
6. Brzegi wszystkich kafli płytkowych są sfazowane.
7. Na podstawie cech technicznych i technologicznych oraz stylistycznych dekoracji kafle grupy 7 datować należy na drugą połowę XIX lub nawet początek XX stulecia. Kafle te reprezentują wyrób maszynowy i wyznaczają ostatni etap budowy pieców w pałacu Raczynskich.

3.8. Motywy o nieokreślonej przynależności grupowej.
Motyw 60 (tabl. VIII, 9). Zachowany 1 fragment środkowej części lica kafła zdobionego stylizowanym ornamentem roślinnym. Niewielkie rozmiary fragmentu i jego zniszczenie uniemożliwiają rekonstrukcję motywu i ustalenie jego chronologii.

Tabl. VIII. Motywy dekoracyjne kafli z Zawady, gm. Dębica.

1, 2 — motyw 53, 3—55, 4—54, 5—65, 6—64, 7—63, 8—62, 9—60, 10—57, 11—58, 12—59.

Taf. VIII. Ziermotive der Kacheln aus Zawada, Gemeinde Dębica.

1, 2 — Motiv 53, 3—55, 4—54, 5—65, 6—64, 7—63, 8—62, 9—60, 10—57, 11—58, 12—59.

Motyw 61 (ryc. VII, 2). Zachowane 2 fragmenty środkowych części lic kafla gzymsowego. Pod wypukłym półwałkiem znajduje się szereg rytmicznie powtarzających się, wykonanych w plastycznym reliefie, stylizowanych liści. Charakterystyczną cechą reliefu jest jego płaszczyznowy charakter. Fragmenty niepolewane. Chronologia: najprawdopodobniej wiek XIX.

Motyw 62 (tabl. VIII, 8). Zachowany 1 fragment górnej części lica kafla gzymsowego zdobi motyw rytmicznie powtarzających się, wykonanych w reliefie konturowym, pięcioramiennych gwiazdek. Motyw niecharakterystyczny, chronologia niemożliwa do sprecyzowania.

Motyw 63 (tabl. VIII, 7). Zachowany 1 fragment środkowej części lica kafla gzymsowego. Zdobí go motywy nieznacznie wypukłego półwałka z nawiniętą ukośnie wstęgą. Motyw niecharakterystyczny.

Motyw 64 (tabl. VIII, 6). Zachowany 1 niewielki fragment środkowej części lica kafla zdobi plastyczny ornament okuciowy. Chronologię ornamentu ustalić można na pierwszą połowę XVII w.¹⁷

Motyw 65 (tabl. VIII, 5). Zachowany 1 fragment sterczyzny zwieńczenia posiada kształt silnie plastycznej palmety. Motyw o niemożliwej od sprecyzowania chronologii.

4. ZESTAWIENIE CHRONOLOGII MOTYWÓW I GRUP KOMPOZYCJI MASY CERAMICZNEJ.

Wśród kaflí z badań archeologicznych pałacu w Zawadzie wyróżnić można trzy wyraźne fazy chronologiczne. Pierwsza z nich, reprezentowana przez 1 ułamek KPWC: 32, datowana jest na drugie ćwierćwiecze XVI w. Do drugiej należą kafle datowane na przełom XVI/XVII i XVII stulecie, głównie jego pierwszą połowę. Wreszcie fazę trzecią reprezentują materiały pochodzące z XIX i być może nawet początku XX wieku. Na poszczególne fazy datowane są następujące motywy dekoracyjne:

a) faza pierwsza — drugie ćwierćwiecze XVI w.

grupa 4: motyw 32

b) faza druga — XVI/XVII—XVII w.

grupa 1: 1, 3, 4;

grupa 2: 8, 9, 10, 13, 21;

grupa 3: 25, 26, 27;

grupa 4: 33, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49;

grupa 6: 53;

motyw 64 (bez przynależności grupowej)

c) faza trzecia — XIX-początek XX w.

grupa 2: 5, 6, 7, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 20;

grupa 3: 22, 28, 29, 30, 31;

grupa 5: 50, 51;

grupa 6: 55;

grupa 7: 56, 57, 58, 59;

Chronologia pozostałych motywów (2, 16, 19, 23, 24, 34, 37, 45, 52, 54, 60, 62, 63 oraz 65) nie została ustalona z uwagi na niewielkie rozmiary poszczególnych fragmentów, zniszczenie lic lub niecharakterystyczność zachowanych części wątków dekoracyjnych.

5. MOŻLIWOŚĆ WYKORZYSTANIA KAFLI JAKO ELEMENTU DATUJĄCEGO.

Kolejnym zagadnieniem podjętym w trakcie opracowywania zbioru kaflí z pałacu w Zawadzie jest kwestia wykorzystania tej kategorii zabytków jako elementu datującego poszczególne warstwy czy poziomy. Przy prowadzonych w tym kierunku pracach należy pamiętać, iż kafle dostały się do warstw z opóźnieniem względem daty wykonania, ustalonej na podstawie cech stylistycznych dekoracji. Długość tego opóźnienia stanowił czas użytkowania pieców, w skład których kafle wchodziły. Do warstw, w większości o charakterze zasypowym lub destrukcyjnym, kafle dostały się bowiem dopiero po wyburzeniu poszczególnych pieców. W ramach realizacji tematu wykonano zestawienia frekwencji poszczególnych wyróżnionych i datowanych w pierwszym etapie analizy motywów zdobniczych w ramach poszczególnych wykopów. Na osiach pionowych wykresów (tabl. XII-XV) znaczone są z lewej strony głębokości w centymetrach, natomiast na osi poziomej, w górnej części zestawień, umieszczone są numery motywów zdobniczych. W taką siatkę wrysowane są występujące na poszczególnych głębokościach (warstwach mechanicznych) fragmenty kaflí zdobionych określonymi motywami dekoracyjnymi¹⁸. Przyjęto konwencję, iż grubość 1 mm odpowiada zachowanemu 1 fragmentowi. W przypadku obecności w ramach jednego numeru ponad 10 fragmentów nie zachowywano tej zasady, poprzestając na wrysowaniu 10 mm i podając w obrębie zakreślonej powierzchni ilość ułamków. Zestawienie wykonanych zgodnie z ogólnie nakreślonymi zasadami wykresów pozwala na łatwe uchwycenie tendencji do występowania kolejnych motywów w poszczególnych warstwach i poziomach. Dla ułatwienia korzystania z zestawień wprowadzono zróżnicowanie wypełnień ilości fragmentów kaflí pochodzących z wyróżnionych wyżej trzech zasadniczych okresów chronologicznych funkcjonowania założenia w Zawadzie (tabl. XIV, gdzie symbole graficzne dla kolejnych faz chronologicznych).

Z wykonanych zgodnie z podanymi wyżej zasadami zestawień wynikają następujące wnioski:

1. Kafle w większości występują w zwartych skupiskach, obejmujących materiały z poszczególnych pieców. Takie występowanie charakteryzuje kafle, które powiązać można w serie reprezentujące poszczególne piece. Przykładowo:

a) w wykopie I/79¹⁹, odc. d/tabl. XII w poziomie 60—220 cm obecne są KPWC: 5 i KFWC: 11 oraz KGWWC: 12, wchodzące w skład pieca powstałego około 1821 r.

b) w wykopie I/79, odc. e występuje duża ilość KPWC: 22, KGNWC: 30, BPWC: 31 oraz fragmenty wałków plastycznych, czyli kompletny zestaw elementów pieca postawionego w pomieszczeniach pałacu około 1821 r.

c) w wykopie III/80, odc. a (tabl. XIV) występują w poziomie do 100 cm kafle wchodzące w skład pieca A (KPWC: 33, 40 i 42) oraz pieca B (KPWC: 35 i zwieńczenia zdobionego motywem 47). Serie te zostały wyróżnione w ramach kaflí grupy 4.

- d) kafle z gliny kaolinitowej (KPWB: 56, 57, 59) obecne są wyłącznie w powierzchniowych warstwach odcinka a wykopu III/80 (poziom 0-60 cm, tabl. XIV) oraz odcinka b wykopu V/80 (poziom 0-40, tabl. XV).
2. Stratygrafia wykopów jest w świetle występowania na poszczególnych poziomach kafli o ustalonej chronologii nieskomplikowana. W odcinkach g (tabl. XII) oraz e, f i h (tabl. XIII) wykopu I/79, jak też odcinka b wykopu V/80 (tabl. XV) występują wyłącznie kafle datowane na wiek XIX. Kafle te są związane z przebudową obiektu w czasach hrabiego Atanazego Raczyńskiego (wykop I/79, odc. e, f, g, h) lub pochodzące z drugiej połowy XIX lub nawet początków obecnego stulecia (wykop V/80, odc. b). Fragmenty kafli występują do spągu warstw odc.f oraz g wykopu I/79, odc. b wykopu V/80 lub w górnej części nawarstwień (odc. e oraz h wykopu I/79). Warstwy, w których omawiane kafle występują (czyli między innymi cała miąższość odcinków f i g wykopu I/79 oraz odc. b wykopu V/80) datować można dopiero na czasy po zniszczeniu obiektu w 1914 r. Współwystępowanie obok siebie na poszczególnych poziomach kafli z początku XIX w. i drugiej jego połowy lub jeszcze późniejszych wskazuje niezbicie, iż wykonane z nich piece wyburzono współcześnie, już po zniszczeniu obiektu.
3. Analogicznie datować należy wypełniska większości odcinków, w których współwystępują kafle XIX-wieczne i wcześniejsze, pochodzące z XVI-XVII w. Chronologię wypełnisk określa obecność najmłodszych, zresztą zawsze ilościowo dominujących, materiałów. Kafle z XVII w. są nieliczne, reprezentują je pojedyncze zaledwie fragmenty. Występują one w większości na złożu wtórnym, obok materiałów z różnych faz wieku XIX (odc. d wykopu I/79 — tabl. XII oraz odc. b wykopu II/79 — tabl. XIII). W związku z tym również wypełniska tych odcinków uznać można za powstałe dopiero po zniszczeniu obiektu w 1914 r.
4. Odcinki: a wykopu III/80 oraz a wykopu IV/80 (tabl. XIV) posiadają najpełniejszą, wyraźnie czytelną stratygrafię. W obu odcinkach w warstwach powierzchniowych (do poziomu 60 cm) obecne są kafle XIX-wieczne, co pozwala wiązać te poziomy z czasami po zniszczeniu pałacu. W odc. a wykopu III/80 w warstwach tych występują także na złożu wtórnym pojedyncze ułamki kafli XVII-wiecznych. W głębszych warstwach obu odcinków zalegają do spągu wypełniska materiały datowane na XVI/XVII-XVII w. Pozwala to wiązać powstanie tych warstw z czasami po upadku renesansowego dworu Ligezów. Niewielka ilość źródeł pisanych do najdawniejszych dziejów obiektu utrudnia określenie czasu ewentualnego zniszczenia założenia. Fakt, iż wśród kafli brak jest materiałów, które na pewno datować można na drugą połowę XVII w. (np. tak bardzo charakterystycznych dla tego czasu kafli zdobionych motywem centralnie umieszczonej wiązanki lub kafli „pomorskich” w ich klasycznym wariacie) wskazuje, iż nie prowadzono już wówczas w obiekcie żadnych prac. Tak więc chronologię założenia Ligezów ustalić można na podstawie datowania kafli ²⁰ na cza-

sy około przełomu XVI/XVII i pierwszą połowę XVII w. W tej sytuacji warstwy, w których kafle te występują, datować należy na czasy od drugiej połowy XVII w. Jest to dolna granica chronologiczna; górną wyznaczają materiały występujące w warstwach powstałych dopiero po ostatecznym zniszczeniu pałacu w 1914 r. W każdym razie brak jest materiałów mogących potwierdzać poważniejsze prace w pomieszczeniach dworu w okresie między połową XVII a początkami XIX stulecia. Z podanego przedziału czasowego nie ma bowiem kafli, mogących potwierdzać wznoszenie nowych pieców. Trudno z drugiej strony dopuścić, by w przypadku nieustannego zasiedlenia dworu przez około półtora stulecia nie postawiono w pomieszczeniach żadnego pieca. Wydaje się, iż dopuścić należy, że przez co najmniej znaczną część tego przedziału obiekt był jednak opuszczony i popadł w ruinę.

5. Odcinki: a wykopu I/79 (tabl. XII) oraz d wykopu II/79 (tabl. XIII) zawierają wyłącznie kafle XVII-wieczne. Kafle te występują w środkowych częściach miąższości nawarstwień, a poziomy, które je zawierają datować można na wskazany wyżej przedział czasowy od drugiej połowy XVII do początku XIX w. Niższe części obu odcinków, nie zawierają jednak kafli, mogą być wcześniejsze.
6. Być może dwór w Zawadzie posiadał jedną jeszcze, szesnastowieczną fazę. Jediną jej pozostałością wśród kafli jest obecność zaledwie 1 fragmentu KPWC: 32, datowanego w sposób pewny na drugie ćwierćwiecze XVI w. Ułamek ten znaleziono na złożu wtórnym w odc. a wykopu III/80 (tabl. XIV). Ten pojedynczy fragment wskazywać może na istnienie w miejscu późniejszego dworu okazałego poprzednika. Tylko wybitną rangą ewentualnego założenia wytłumaczyć można obecność kafli okresu rozwiniętego renesansu. W tym bowiem czasie obecność pieców kaflowych była jeszcze mocno ograniczona do wąskiego kręgu odbiorców. Występowanie omawianego fragmentu na złożu wtórnym obiektywnie osłabia jednak koncepcję założenia z pierwszej połowy XVI w. Sceptycyzm powiększa nad wyraz uboga ilość kafli okresu rozwiniętego renesansu.

Autorem wszystkich fotografii jest Janusz Gajdziński, fotograf z Pracowni Fotograficznej PKZ w Krakowie.

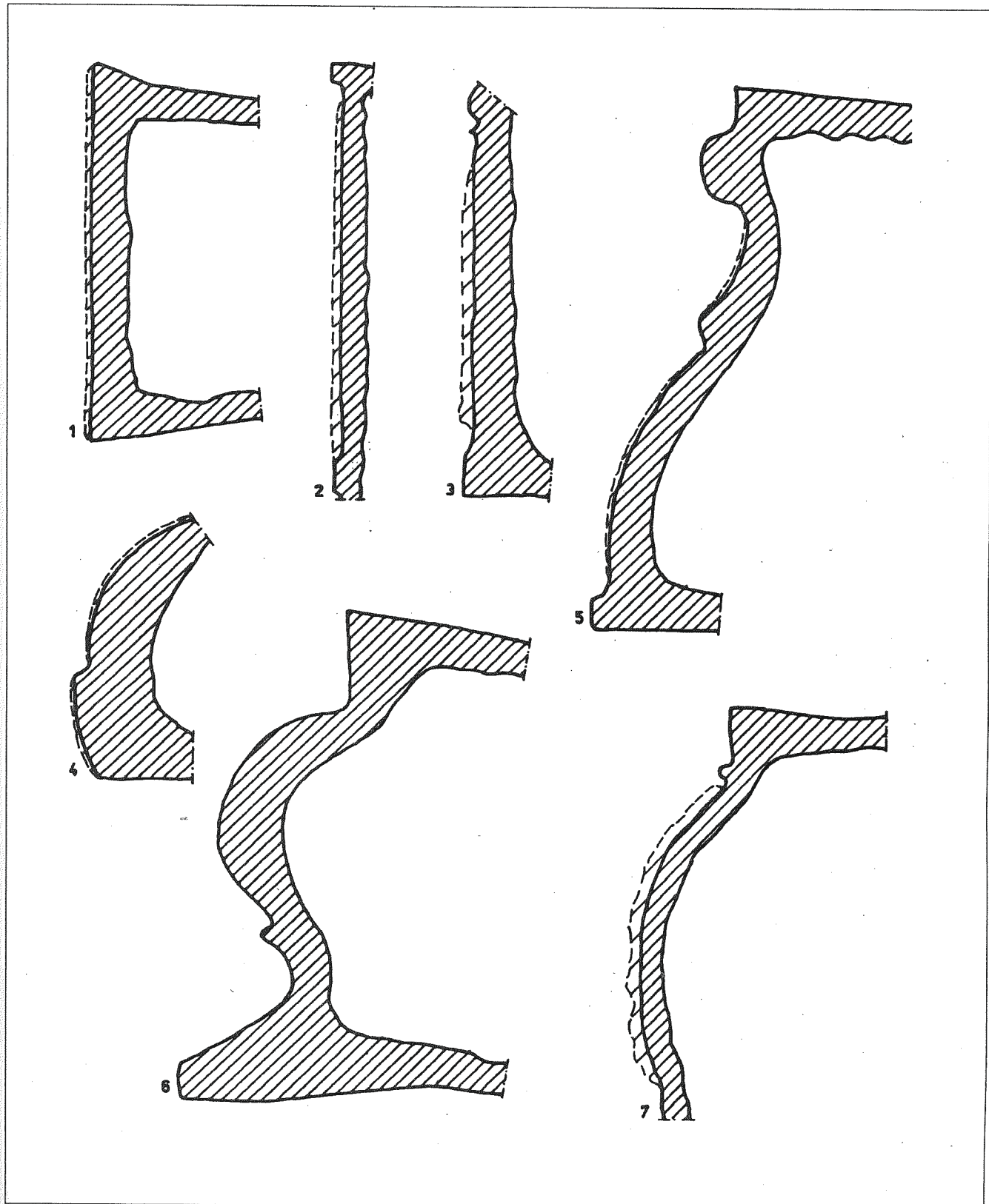
Autorem wszystkich tablic jest Jerzy Okoński.

XVII
e te
łowy
órna
po-
ałow
niez-
XVII
ziału
wier-
rugiej
sied-
awio-
ię, iż
ść te-
padał

kopu
i-wie-
ciach
ierają
sowy
Niższe
mogą

szcze,
wśród
C: 32,
wiecze
ornym
yńczy
iejscu
o wy-
naczyć
sansu.
n była
u od-
tu na
cepcję
m po-
rozwi-

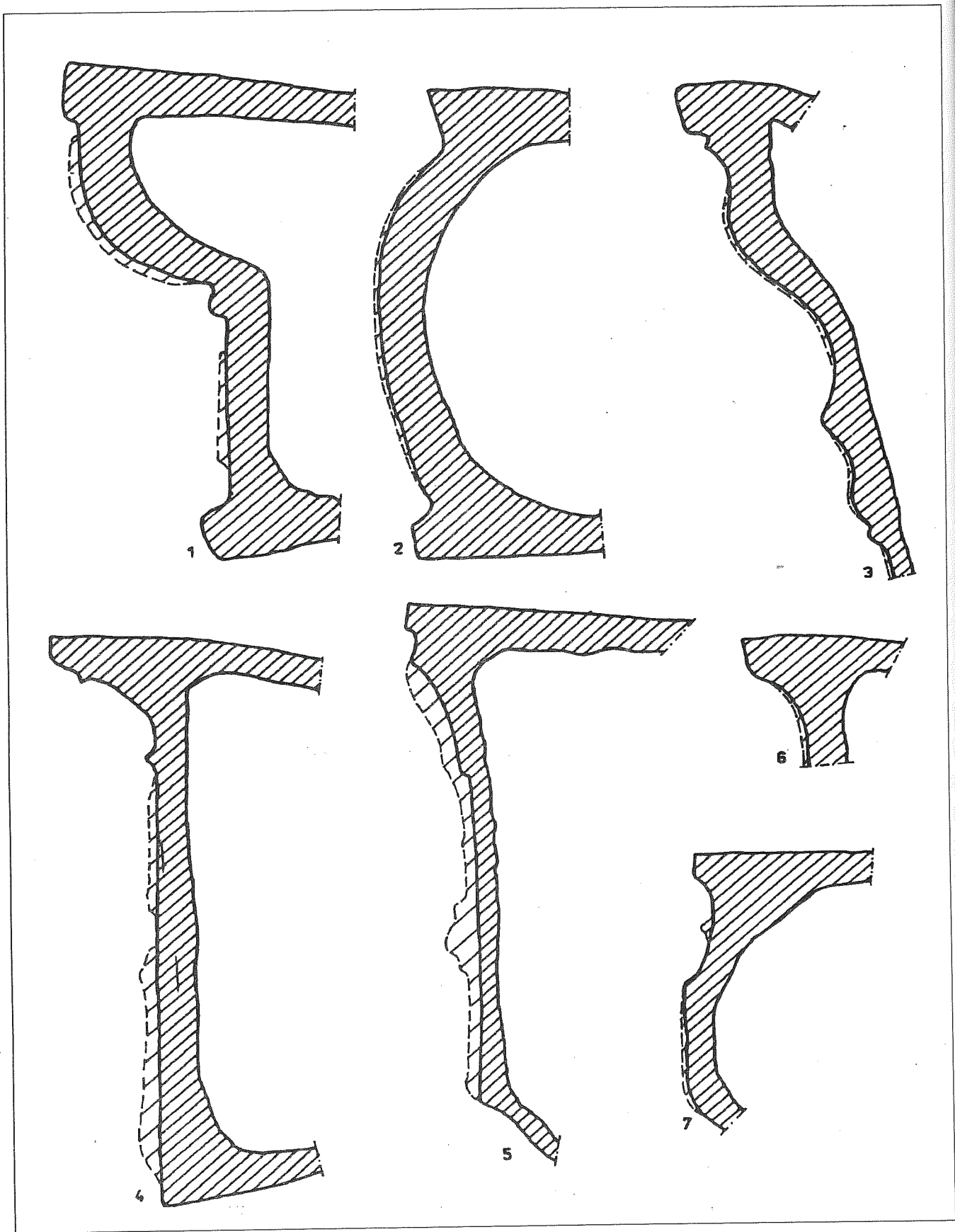

Tabl. IX. Profile kafli fryzowych (1—3) i gzymsowych (4—7).

1 — motyw 11, 2 — lico kafła gzymsowego całkowicie zniszczone, motyw nieokreślony, 3 — motyw 44, 4—5, 5—14, 6—15, 7—16.

Taf. IX. Profile der Fries- und Simskacheln (1—3) und (4—7).

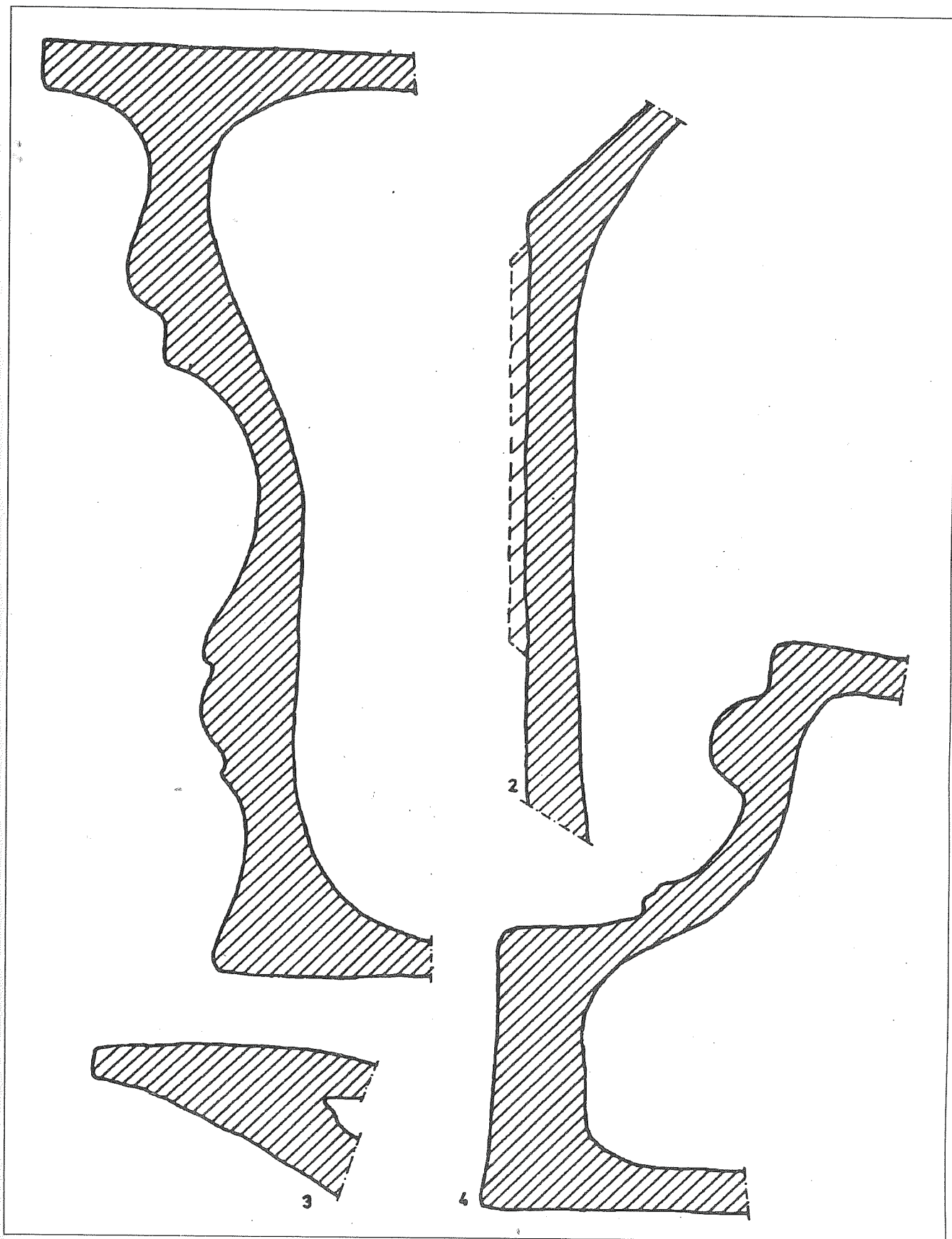
1 — Motiv 11, 2 — Simskachelhaupt völlig zerstört, unbestimmtes Motiv, 3 — Motiv 44, 4—4, 5—14, 6—15, 7—16.

Tabl. X. Profile kafli gzymsowych.

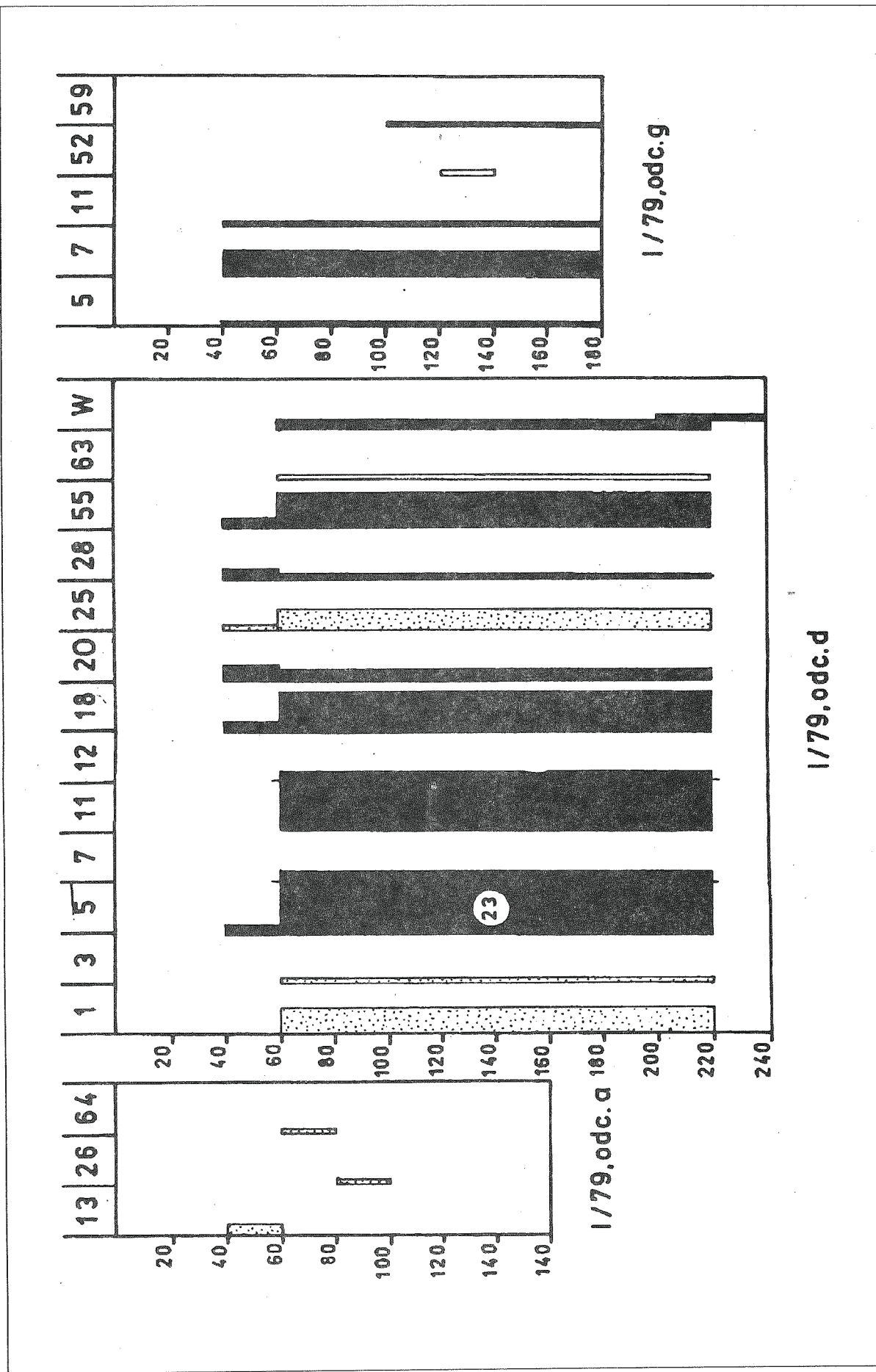
1 — motyw 17, 2—18, 3—19, 4—20, 5—21, 6—46, 7—54.

Taf. X. Simskachelprofile. 1 — Motiv 17, 2—18, 3—19, 4—20, 5—21, 6—46, 7—54.

Tabl. XI. Profile kafli gzymsowych (1—3) i bazy piecowej (4). 1 — motyw 30, 2—55, 3—62, 4—31.

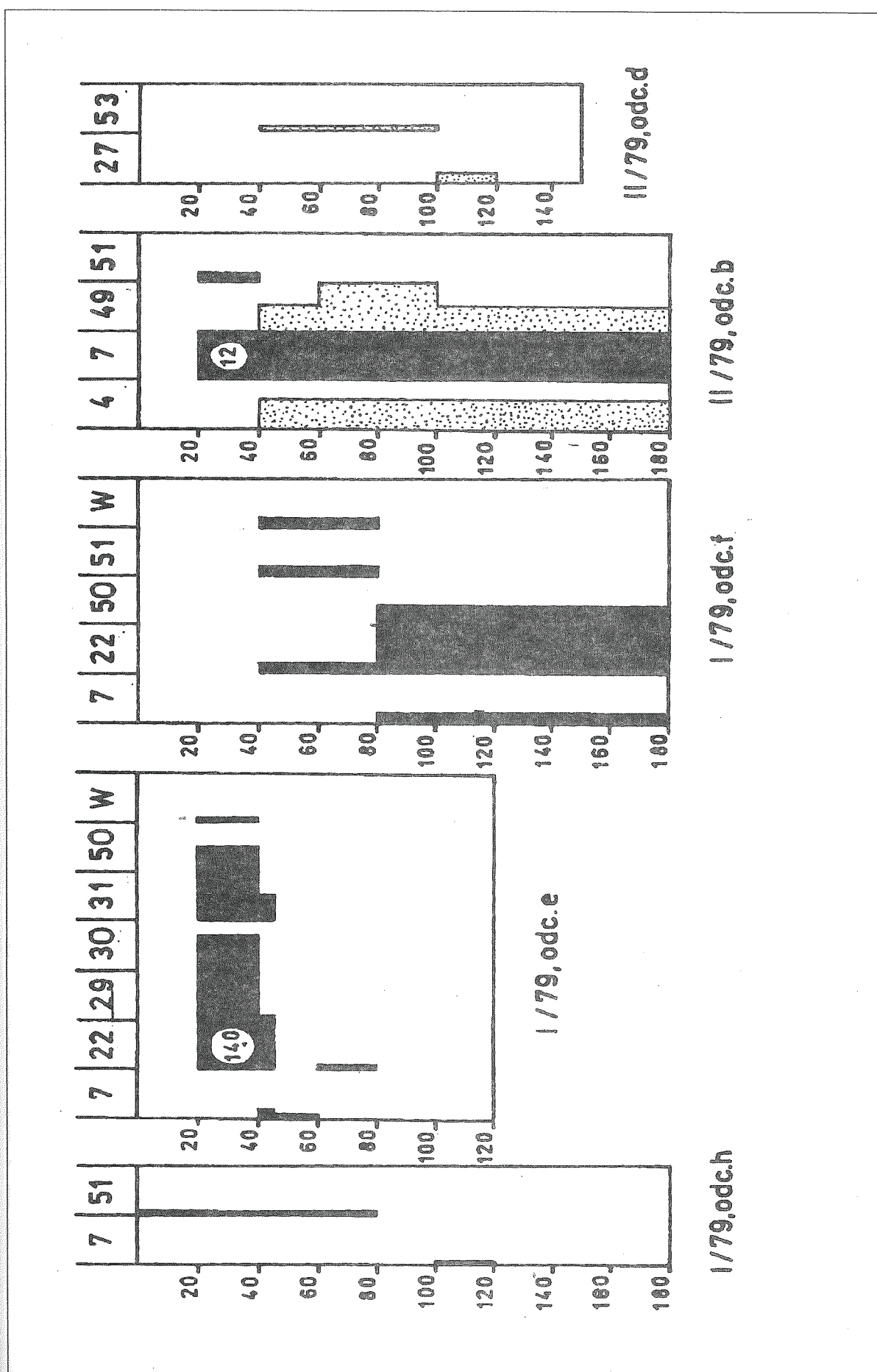
Taf. XI. Profile der Simskacheln (1—3) und des Unterofens (4).
1 — Motiv 30, 2—55, 3—62, 4—31.

Tabl. XII. Występowanie kafi w odcinkach a, d oraz g wykopu I/79.

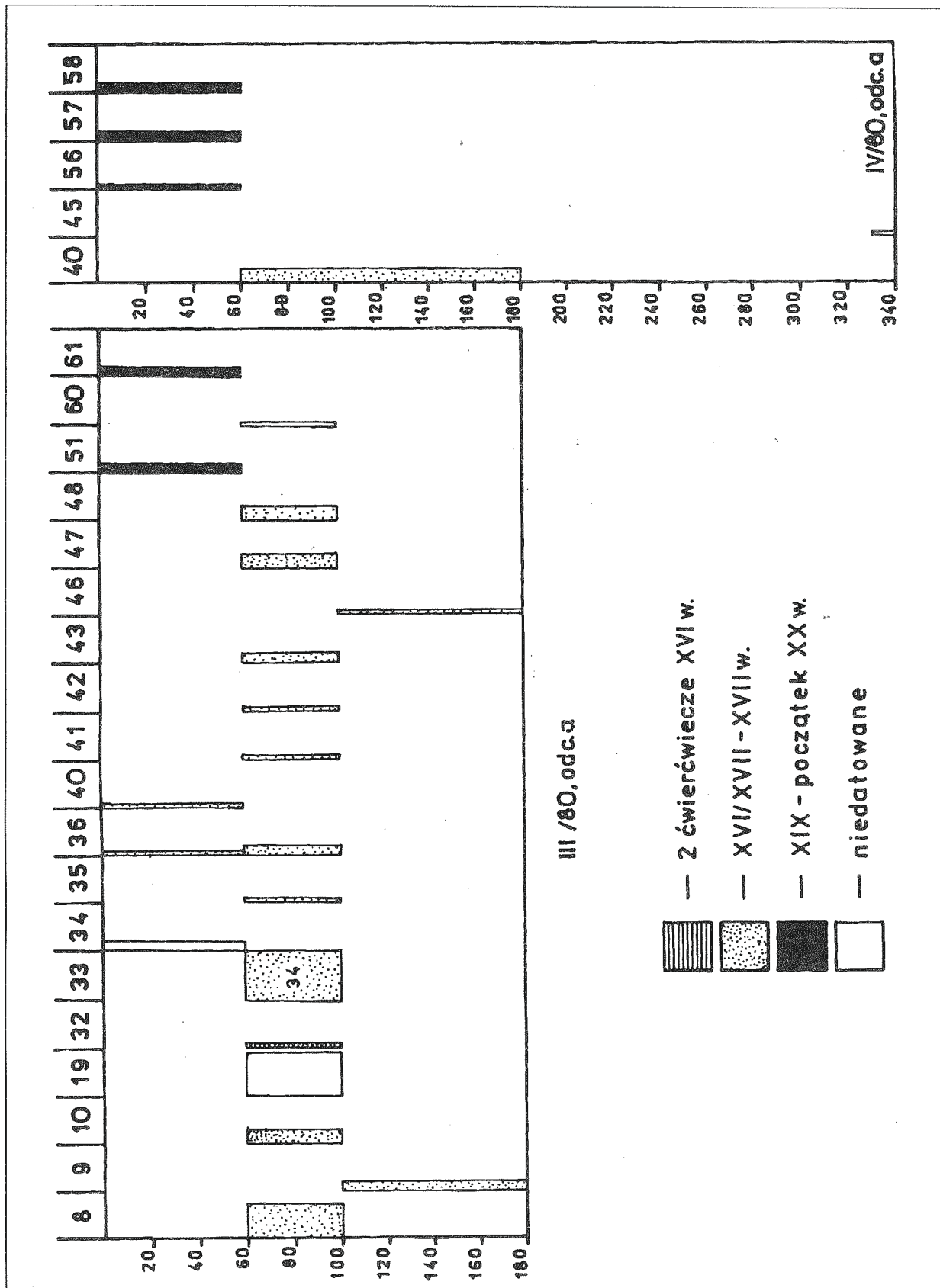
Taf. XII. Auftreten von Kacheln in den Abschnitten a, d und g der Ausgrabung I/79

Taf. XII. Auftreten von Kacheln in den Abschnitten a, d und g der Ausgrabung I/79

Tabl. XIII. Występowanie kafli w odcinkach e, f, oraz h wykopu I/79 oraz odcinkach b i d wykopu II/79.

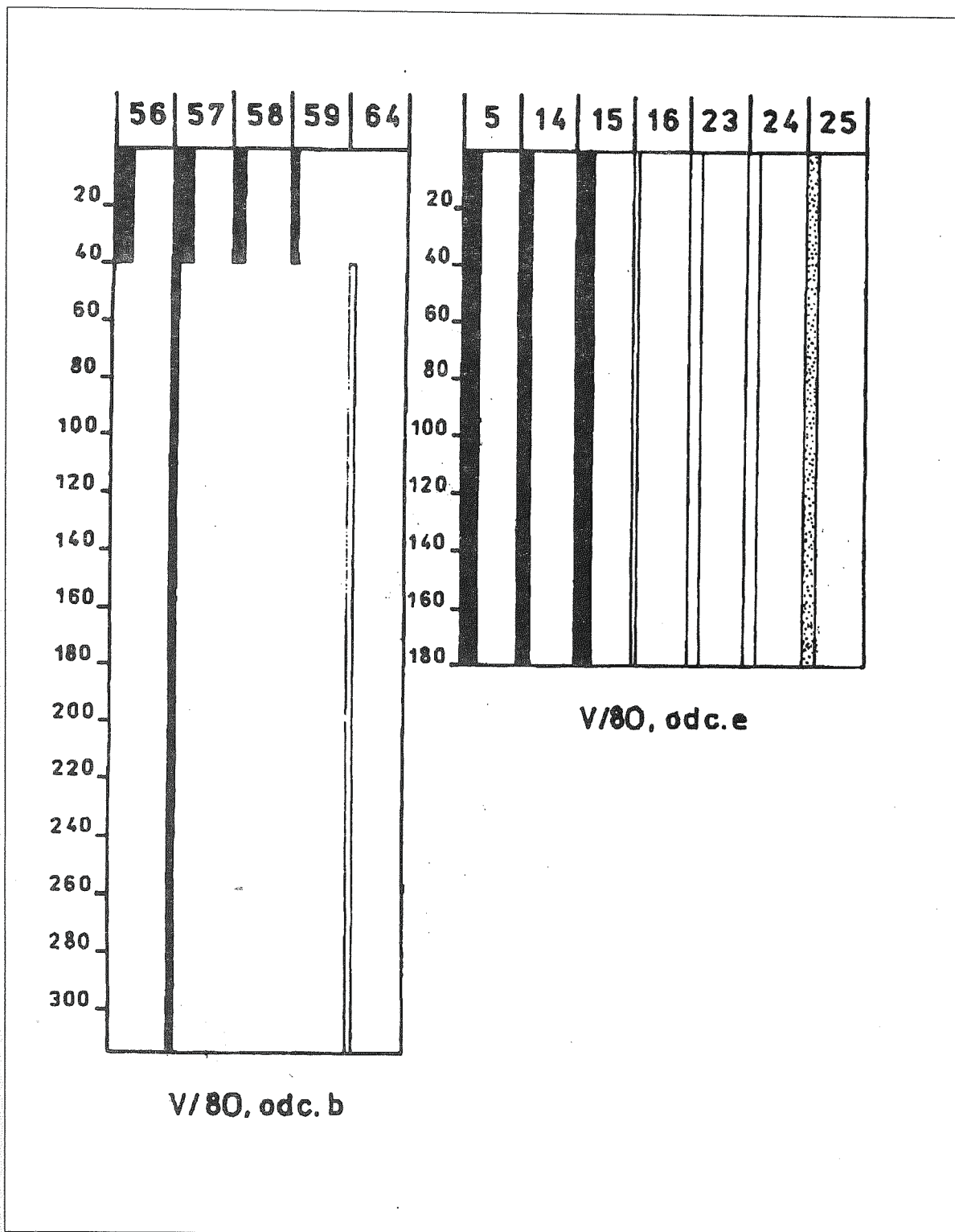
Taf. XIII. Auftreten von Kacheln in den Abschnitten e, f und h der Ausgrabung I/79 sowie in den Abschnitten b und d der Ausgrabung II/79.

Tabl. XIV. Występowanie kafli w odcinku a wykopów III/80 i IV/80.

Taf. XIV. Auftreten von Kacheln im Abschnitt a der Ausgrabungen III/80 und IV/80.

Tabl. X
Taf. X

Tabl. XV. Występowanie kafli w odcinkach b oraz e wykopu V/80.

Taf. XV. Auftreten von Kacheln in den Abschnitten b und e der Ausgrabung V/80.

Przypisy

¹ Badania archeologiczne prowadzone były w latach 1979—1981 przez mgr Andrzeja Szpunara z Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej Zabytków w Tarnowie. Pełne ich opracowanie zawiera opracowanie A. Szpunara „Wyniki badań archeologicznych i architektonicznych pałacu w Zawadzie k/Dębicy” (m-pis w archiwum WKZ i PA-K PKZ w Tarnowie). W powołanym opracowaniu znajduje się historia obiektu oraz kompletna bibliografia. Pragnę w tym miejscu bardzo serdecznie podziękować Autorowi badań za udostępnienie części materiałów (kafli) do opracowania oraz wieloraką pomoc w trakcie jego wykonywania.

² O zasadach podziału kafli i terminologii klasyfikacji piszę w artykułach „Wybrane zagadnienia typologii i zmienności dekoracji kafli” oraz „Uwagi nad stanem badań i typologią kafli” (w druku w Ośrodku Informacji PKZ oraz „Wiadomościach Archeologicznych”).

³ J. Okoński „Karty opisu analitycznego cech morfologiczno-technologicznych kafli z Zawady, gm. Dębica” (artykuł złożony w Redakcji „Archeologii Polski”). Koncepcja wykonania inwentarza i metod analizy jest analogiczna z wypracowaną dla kafli z zamku w Nowym Wiśniczu. Ta ostatnia została opublikowana — por. J. Okoński, Metoda opracowywania zbiorów kafli z badań archeologicznych. Przykład zamku w Nowym Wiśniczu, woj. tarnowskie. „HKM” 2(1984, s. 183—198.

⁴ Opracowanie kafli wykonane zostało w PA-K PP PKZ w Tarnowie. Całość obejmuje: Zawada k/Dębicy, woj. Tarnów. Pałac. Karty opisu analitycznego cech morfologicznych i technologicznych kafli, Tarnów 1983; Dokumentacja fotograficzna kafli, t. I—II, Tarnów 1983 oraz Opracowanie kafli, Tarnów 1985 (m-pis w archiwum WKZ i PA-K PKZ w Tarnowie).

⁵ Por. przypis 2.

⁶ Krawędź taka powstała poprzez nacisk palców garncarza od strony wnętrza komory ogrzewczej.

⁷ Były to osadzone na kilkucentymetrowej długości klinach półwałki lub płaskie, wąskie lica. Wałki plastyczne umieszczone w szczelinach między niedokładnie przylegającymi do siebie kafkami w ścianach pieców.

⁸ Historia kultury materialnej Polski w zarysie, t. III: od XVI do połowy XVII w., pod red. A. Keckowej i D. Molendy, Wrocław 1978, ryc. 71 b; A. Hunicz, Motywy ornamentacyjne na kaflach z zamku w Krupem, „SML”, t. V, Lublin 1971, tabl. II, IV; J. Okoński, Kafle z zamku w Nowym Wiśniczu, woj. tarnowskie, t. I, s. 194 nn (m-pis w archiwum Kierownictwa Odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu i PA-K Tarnów); J. Olszewska, Zabytkowe kafle Muzeum w Jarosławiu, katalog wystawy, Jarosław-Rzeszów 1969, s. 15, 16, 43, 44; Wieruszycze, woj. Tarnów. Piec garncarski. Dokumentacja z badań w latach 1972—1974. Inwentarz materiału zabytkowego. Tom V (kafle), opracował zespół PA-K PKZ O/Kraków (m-pis w Archiwum PKZ Kraków).

⁹ W nawiasach podawana jest frekwencja danej cechy w zbiorze.

¹⁰ J. Okoński, Kafle z zamku..., s. 202 (motyw 124).

¹¹ M. Kwapien, T. Lenkiewicz, I. Nowogrodzka, K. Radwański, A. Wałowy Badania na Okole w Krakowie w 1963 r. (wykop IV na Skarpie) (w) „Mat. Arch.” t. IX, Kraków 1968, s. 261; I. Kutylowska Kafle z Zamościa (z badań w 1970 r.), „SML”, t. V, Lublin 1972, s. 172; J. Okoński Kafle z zamku..., s. 236—239 (motywy 192 i 193). Ornament okuciowy w dekoracji m.in. kafli występuje od drugiej połowy XVI w., por. J. Olszewska, Zabytkowe kafle..., s. 38, 39; A. Świechowska, Kafle warszawskie, (w) Szkice Staromiejskie, Warszawa 1955, s. 170.

¹² A. Gruszczyńska, Badania archeologiczne na terenie zamczyska w Głuchowie, pow. Łańcut w roku 1972, „MSROA za

lata 1970—1972”, 1975, tabl. II: 5; J. T. Frazik Kafle z zamku w Dubiecku (Z problematyki badawczej i konserwatorskiej zabytkowego założenia pałacowo-parkowego w Dubiecku), „OZ”, R. XXIII, 1970, s. 299, il. 11; J. Janowski Przyczynki do historii zamku w Odrzykoniu, pow. Krosno w świetle badań archeologicznych, „MSROA za rok 1966”, 1968, ryc. 9D; F. Kotula Materiały do dziejów garncarstwa z terenu województwa rzeszowskiego, Rzeszów 1956, ryc. 14; M. Kwapien, T. Lenkiewicz, I. Nowogrodzka, K. Radwański, A. Wałowy, Badania na Okole..., s. 243 nn, ryc. 8, 12; J. Okoński Kafle z zamku..., s. 134 nn, motywy 6—59a; M. Piątkiewicz-Dereniowa Die Kachelkunst der Renaissancezeit auf dem Wawel. Aus der Geschichte des Mäzenatentums der Jagellonen. „Keramos”, 1976, s. 22—26; W. Puget Z dziejów zamku w Szydłowcu, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego”, R. 1966—1967, Kraków 1967, ryc. 33; T. R. Żurowski, Sobień nad Sanem — badania archeologiczno-architektoniczne w latach 1968—1969 „MSROA za lata 1970—1972”, 1975, ryc. 18:4.

¹³ F. Kotula, Materiały do dziejów..., ryc. 18; J. Olszewska Zabytkowe kafle..., s. 44. Analogiczny ornament z Dubiecka publikują: J. T. Frazik, R. Frazikowa, Wyniki badań architektonicznych przeprowadzonych w obrębie założenia pałacowego w Dubiecku, pow. Przemyśl (w) „MSROA za 1966 rok”, Rzeszów 1968, ryc. 7; J. T. Frazik, Kafle z zamku w Dubiecku..., il. 6.

¹⁴ J. Janowski „Przyczynki do historii...”, ryc. 7B, C, D; J. Okoński Kafle z zamku..., s. 157—162 (motywy 60—66); T. Szydłowska, Gotyckie i renesansowe kafle w muzeach Górnego Śląska, katalog wystawy, Bytom 1973, s. 14; T. Ślawski Z przeszłości garncarstwa w Bieczu „PSL”, t. XV, 1961, s. 226. Dachówki zdobione motywem łuski wchodziły też w skład pieca w Głębolicach, pochodzącego z 1647 r. Sprawozdania z posiedzeń Komisji Historii Sztuki za czas od 1 stycznia do 31 grudnia 1891 zestawione przez sekretarza Komisji Leonarda Lepszego, Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce, t. V, Kraków 1896, s. XXV.

¹⁵ Charakterystykę tych kafli por. M. Przeździecka, Ceramika pomorska, „PSL”, t. VIII, 1954, s. 220—230; R. Reinfuss, Ludowe kafle malowane, Kraków 1966, s. 15—17, 63—66.

¹⁶ R. Reinfuss, Ludowe kafle..., s. 137.

¹⁷ Por. przypis 11.

¹⁸ Podkreślić należy w tym miejscu odmienność rozumienia terminu „fragment” w trakcie analizy i przy sporządzaniu wykresów ilustrujących występowanie kafli w kolejnych wykopach. W trakcie analizy mianem fragmentu określano odrębne części kafli po wyklejeniu. Tak więc poszczególne fragmenty składać się mogą z większej ilości pojedynczych ułamków, wyklejonych w większe całości lub całe kafle. Tylko takie ich traktowanie nadaje sens ilościowej analizie cech. W przeciwnym wypadku dojść mogłoby do zafałszowania obrazu, gdyż kafel sklejonny z np. 20 ułamków wnosilby do analizy taką właśnie ilość przykładowo wielobarwnych przełomów. Zachowany w całości 1 kafel o przełomie jednobarwnym powodowałby sytuację, gdy stosunek przełomów wielobarwnych do jednobarwnych wynosiłby 20:1, gdy w istocie oba kafle, jeden znaleziony w całości a drugi wyklejony, dają relację 1:1. W przypadku występowania kafli w warstwie natomiast koniecznym jest podawanie ilości pojedynczych ułamków składanek. Tylko takie traktowanie materiału daje w efekcie zgodność ilości ułamków na wykresach z inwentarzami metryczek i kolejnymi numerami kart inwentaryzacyjnych zawartości warstw kulturowych, por. A. Szpunar, Zawada k/Dębicy, woj. Tarnów. Karty inwentaryzacyjne zawartości warstwy kulturowej, t. I—II, Tarnów 1985, m-pis w archiwum WKZ i PA-K Tarnów.

¹⁹ Lokalizacja poszczególnych wykopów oraz pełne omówienie stratygrafii omówione zostaną w przygotowywanym przez

A. Szpunara opracowaniu wyników badań archeologicznych pałacu w Zawadzie.

²⁰ Ustalenia dotyczące chronologii nawarstwień wykonane zostały wyłącznie w oparciu o kafle w nich występujące. Założeniem jest bowiem niezależne wypracowanie ustaleń dla rozmaitych kate-

gorii zabytków i ich pełne porównanie, a nie wynikanie datowania np. ceramiki z dat jakich dostarczają zabytki szklane. W przyjętej metodzie celem jest nie akcentowanie zbieżności lecz nadzieje pokładane w eliminacji rozbieżności, co dopiero pozwolić może na zbiorcze datowanie kolejnych nawarstwień.

Jerzy Okoński

Kacheln aus den archäologischen Untersuchungen im Palast in Zawada, Gemeinde Dębica

Zusammenfassung

Im Laufe archäologischen Untersuchungen in den Palastruinen der Familien Ligęza und Raczyński in Zawada in der Nähe von Dębica wurde ein reicher, 1613 Fragmente, Sammlung von Kacheln und Ofenkonstruktionselementen (plastische Walzen — 11 Fragmente, Ofenaufsätze — 17 Bruchstücke) umfassender Stoff gewonnen. Unter 1585 Kachelementen sind 1506 aus Eisenton und 79 aus Koalinitton gemacht. In typologischer Hinsicht ist der Stoff gleichartig, indem er ausschliesslich Rahmplattenkacheln umfasst. Sie besitzen volle, verzierte Häupter und durch mehrere Zentimeter lange Kragen gebildete Heizkammer. Unter Plattenkacheln sind auf Grund der Lokalisierung in der Ofenwand und der Konstruktionsfunktion folgende Typen zu unterscheiden: ausfüllende, den Ofenwandhauptteil bildende Plattenkacheln, Frieskacheln, Simse und Unteröfen. Die Kachelhäupter sind mit verschiedenen Motiven verziert. Man unterscheidet insgesamt 65 verschiedene Ornamente. Alle sind mit Ziffern bezeichnet und illustriert. Auf Grund Rohstoffeigenschaften (Struktur, Beimischung, Konsistenz, Härte) und Stilmerkmale der Verzierung (Reliefscharakter, Schmelzkoloristik) wurden 7 Kompositionsgruppen der Keramikmasse ausgesondert. Sie entsprechen verschiedenen Werkstätten und für diese typischen Rezepturen der Massevorbereitung. Die Analyse der Merkmale der Sammlung wird im Rahmen der einzelnen Gruppen laut Ziermotive geführt. Unter den Gruppen wurden aus verschiedenen Zeitspannen stammende Kachelkomplexe, darunter — aus den einzelnen Öfen stammende Reihen ausgesondert. Wo es möglich war, wurden die Merkmale der Kacheln aus den

einzelnen Öfen beschrieben. In anderen Fällen wurde die Analyse innerhalb der Komplexe geführt. Man unterscheidet unter den Kacheln aus Zawada drei chronologische Phasen. Die erste, durch das einzelne Bruchstück KPWC: 32 repräsentiert, wird in das zweite Vierteljahrhundert des XVI. Jhs. datiert. Zu der zweiten gehören die Kacheln aus dem XVI./XVII. Jh. bis zur Hälfte des XVIII. Jhs. (Einzelfragmente werden allgemein ins XVII. Jh. datiert, es gibt jedoch keine Kacheln aus der zweiten Hälfte dieses Jhs.). Die dritte Phase wird durch Kacheln aus dem XIX. Jh. und vielleicht auch aus dem Anfang des XX. Jhs. vertreten. Die jüngsten Kacheln wurden mit einer Maschine gemacht. In die einzelnen Phasen werden folgende Ziermotive datiert:

- a) erste Phase — zweites Vierteljahrhundert des XVI. Jhs.
Gruppe 4: Motiv 32
- b) zweite Phase — XVI./XVII.—XVIII. Jh.
Gruppe 1: 1, 3, 4;
Gruppe 2: 8, 9, 10, 13, 21;
Gruppe 3: 25, 26, 27;
Gruppe 4: 33, 35, 36, 38—44, 46—49;
Gruppe 6: 53
Motiv 64 (unbestimmte Gruppenangehörigkeit);
- c) dritte Phase — XIX. — Anfang des XX. Jhs.
Gruppe 2: 5, 6, 7, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 20;
Gruppe 3: 22, 28, 29, 30, 31;
Gruppe 5: 50, 51;
Gruppe 6: 55;
Gruppe 7: 56—59
Motiv 61 (unbestimmte Gruppenangehörigkeit).